

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ

2013–2015

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pavla Lišková

Šikana z pohledu učitele na ZŠ, násilí a agresivita žáků

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce:

PaedDr. Václav Průcha

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES

2013-2015

DIPLOMA THESIS

Pavla Lišková

**Bullying from the point of view of a primary school
teacher, violence and aggression of pupils**

Prague 2015

The Diploma Thesis Work Supervisor:

PaedDr. Václav Průcha

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 10. 3. 2015

Pavla Lišková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu diplomové práce PaedDr. Václavovi Průchovi za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této diplomové práce.

Anotace

Diplomová práce se zabývá tématem šikany z pohledu učitele na základní škole, jakožto i mírou agresivity a násilí žáků. Cílem teoretické části je uvést nejdůležitější současné poznatky k problému násilí a šikany na základních školách. Praktická část se zabývá zjištěním míry výskytu šikany na vybraných základních školách z pohledu žáků základní školy a z pohledů pedagogů. Závěr vyhodnocuje cíle diplomové práce a poznatky získané výzkumnou částí.

Klíčová slova

Agresivita, diplomová práce, dotazník, hypotéza, násilí, prevence, šikana, učitel, základní škola, žák.

Annotation

The Diploma Thesis deals with theme – bullying, extant of aggression and violence of pupils from the point of view of a primary school teacher. The aim of the theoretical part is to present the most important problems connected to violence and bullying at primary schools. The practical part follows up a number of presence of bullying at chosen primary schools from the point of view teachers and pupils. The conclusion summarise the aim of a diploma thesis and findings which were gained during a research.

Key words

Aggression, bullying , diploma thesis, hypothesis, preventiv, primary school, pupil, questionnaire, teacher, violence.

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1. POJEM ŠIKANY VE ŠKOLSKÉM ZAŘÍZENÍ	11
1.1 Šikana – historický exkurz	11
1.2 Vymezení pojmu šikana	12
1.2.1 Šikana	12
1.2.2 Kyberšikana	15
1.3 Formy a projevy šikany	16
1.4 Příčiny šikany	17
2. NÁSILÍ VE ŠKOLE, AGRESIVITA	22
2.1 Pojem násilí a agresivita	22
2.2 Formy agrešivity	24
3. ROLE UČITELŮ PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY	26
3.1 Klima školy	26
3.2 Šikana v současném školství, výskyt šikany	26
3.3 Role učitele při řešení šikany	28
3.4 Diagnostické nástroje při řešení šikany	29
3.5 Přístupy k řešení šikany ve třídě	32
4. PROTAGONISTÉ ŠIKANOVÁNÍ	34
4.1 Šikanování a sociální skupina (normy, procesy).....	34
4.2 Sociální role a pozice ve vrstevnických skupinách	34
5. DYNAMIKA ŠIKANOVÁNÍ	40
5.1 Základní východiska	40
5.2 Jednotlivé fáze šikanování, jejich charakteristika.....	40
6. POSTOJ PŘI ZJIŠTĚNÍ ŠIKANOVÁNÍ, ÚLOHA ŠKOLY	42
6.1 Postupy řešení šikany na úrovni doporučení MŠMT	42
6.2 Řešení šikany na úrovni škol	43
6.3 Řešení šikany v rámci sociálních skupin.....	44
6.4 Spolupráce s jinými institucemi	47
7. NÁSLEDKY A PREVENCE ŠIKANOVÁNÍ	48
7.1 Následky šikanování	48
7.2 Prevence.....	49
PRAKTICKÁ ČÁST	50
8. CÍLE VÝZKUMNÉ ČÁSTI	50
8.1 Metodologie výzkumné části	50
8.2 Popis metodologie	50
8.2.1 Popis výzkumu 1. Časový harmonogram	52
8.2.2 Popis výzkumu 2. Časový harmonogram	52
8.3 Popis technik sběru dat	53
8.3.1 Dotazník pro výzkum 1	53
8.3.2 Dotazník pro výzkum 2	55
8.4 Popis souboru respondentů	57
8.4.1 Výzkum 1	58
8.4.2 Výzkum 2	59
8.5 Interpretace dotazníkového šetření	60
8.5.1 Interpretace dotazníkového šetření 1	60
8.5.2 Shrnutí výzkumu 1	86
8.6 Interpretace výzkumu 2	92
8.6.1 Shrnutí výzkumu 2	107
9. HYPOTÉZY	110
9.1 Ověření hypotéz	110
9.1.1 První hypotéza	110
9.1.2 Druhá hypotéza	111
9.1.3 Třetí hypotéza	111
9.1.4 Čtvrtá hypotéza	112

9.1.5	Pátá hypotéza	113
9.1.6	Šestá hypotéza.....	113
9.1.7	Sedmá hypotéza.....	113
9.1.8	Osmá hypotéza	114
9.1.9	Devátá hypotéza.....	114
9.1.10	Desátá hypotéza.....	115
9.2	Diskuse.....	116
ZÁVĚR		120
SEZNAM LITERATURY.....		122
SEZNAM GRAFŮ, TABULEK.....		126
SEZNAM PŘÍLOH.....		129

ÚVOD

Šikana je formou rizikového chování u dětí základních škol, o kterém se v posledních několika letech intenzivně diskutuje mezi odbornou i širokou veřejností. K diskusi přispěly výsledky výzkumů, které byly zveřejňovány o rozsahu problému šikany na školách, stejně jako fakt, že tématu byl věnován prostor v médiích. V textech denního tisku bylo možné, zejména v minulosti, číst titulky „Každé třetí dítě je ve škole šikanováno“, nebo dokonce každé druhé dítě. Problému šikany bylo věnováno dostatek prostoru na přelomu století a dá se říci, že je v centru zájmu Ministerstva mládeže a tělovýchovy i škol dodnes formou dnes již ověřených programů a přístupů.

Některé výzkumy (jsou blíže popsány v práci) konstatovaly zamoření škol šikanou na úrovni vyšší než 40 %, jiné výzkumy, zejména ve srovnání s evropskými zeměmi, byly pro Českou republiku podstatně příznivější.

Kde se nachází realita o výskytu a formě šikany a násilí v základních školách?

Úplnou a zcela pravdivou informaci se s největší pravděpodobností nedozvíme, neboť průzkumy by musely mít charakter šetření celé cílové skupiny žáků základních škol. Máme však možnost získat dílčí údaje. Autorka si klade otázku výskytu šikany a násilí z pohledu školy a lokality, kde působí. Zajímá jí, jaký je výskyt šikany a násilí ve škole, kde působí a ve školách v okolí.

Diplomová práce se snaží jít hlouběji pod povrch tohoto jevu a zjistit i zcela konkrétní informace typu vnímání šikany žáky a pedagogy, konkrétních reakcí dětí, rodičů a pedagogů na násilí, vnímání preventivních opatření. Za tímto účelem se dotazuje vybraného souboru pedagogů i žáků základních škol ve Frýdlantě n/O a Frýdku-Místku. Klade si dvě základní výzkumné otázky:

Jaký je výskyt šikany a násilí na druhém stupni vybraných základních škol na základě subjektivního hodnocení žáků základních škol?

Jaký je výskyt šikany a násilí na druhém stupni vybraných základních škol na základě subjektivního hodnocení pedagogů těchto škol?

Pro zodpovězení výzkumných otázek jsou realizována dvě výzkumná šetření u 94 žáků druhého stupně základních škol a 21 pedagogů, kteří žáky učí.

Práce si klade směrem k dětem tyto dílčí otázky: V jaké míře jsou děti vystaveny násilí a šikaně ve školách jako svědkové a jako oběti? Jak si děti představují šikanu a jakou mají představu o jejím výskytu? Jakou představu mají děti o aktérech

šikany? Jak děti reagují na šikanu a koho žádají o pomoc? Jak jsou informované o šikaně? Odpovědi na tyto otázky umožňují získat konkrétnější představu o tom, jaké problémy řeší děti ve vztahu k rizikovému chování.

Ve výzkumu zaměřeném na výskyt šikany podle pedagogů odpovídá práce na tyto dílčí otázky: Jaké mají pedagogové zkušenosti s řešením šikany a kyberšikany? Jak se pedagogové cítí kompetentní k řešení šikany? Je názor pedagogů na výskyt násilného chování ve škole obdobný jako zkušenost dětí s tímto chováním?

Cílem předkládané práce je uvést nejdůležitější současné poznatky k problému násilí a šikany na základních školách v části teoretické, a v části praktické zjistit míru výskytu šikany na vybraných základních školách, a to z pohledu žáků základní školy a z pohledu pedagogů.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Pojem šikany ve školském zařízení

1.1 Šikana – historický exkurz

Šikana se vyskytuje ve školách od nepaměti. V historickém ohlédnutí můžeme první zmínku o šikaně v pedagogickém kontextu zaznamenat již na konci 19. století (1897) v textu „*Teasing and Bullying*“¹ (Škádlení a šikanování), publikovaném v Padagogical Seminary.

Přesto se zvýšené pozornosti šikaně jako sociálně patologickému jevu dostalo teprve v nedávné době. První badatelé se začali tématu věnovat v 70. letech 20. století, první publikaci vydal v roce 1973 norský vědec Hienemann, a v roce 1978 jej následoval dnes celosvětově známý průkopník tématu „*Dan Olweus*“². Zájem širší veřejnosti o šikanu nastal až o několik let poté, a to pod vlivem několika sebevražd šikanovaných dětí ve Skandinávii a Japonsku. „*V Norsku v roce 1982 byly popsány tři případy sebevražd dětí, u kterých se tento čin pojí s osobní zkušeností se šikanou*“³. Medializace těchto případů vedla k širší diskusi ve společnosti.

V Česku se o šikaně ve škole začalo více hovořit ve druhé polovině 80. let, a zejména v následující dekádě let devadesátých. Kolář⁴ uvádí, že ve školním prostředí se vůbec poprvé setkal se šikanou v roce 1975 v jednom z „pastáku“, ale prakticky tento problém oficiálně ani neoficiálně neexistoval. Prvním milníkem pro veřejnou diskusi se stal rok 1985, kdy se mediálně rozvířilo téma šikany na učilištích stavebních závodů v Praze, nicméně diskuse nepokračovala. Případ skončil veřejným procesem s agresory a jejich nepodmíněným odsouzením.

¹ KOLÁŘ, M. *Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004*. [online] 2014 [cit. 2014-09-22]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/konference2.html>.

² SMITH, P. K. et al. *Definitions of Bullying: A Comparison of Terms Used, and Age and Gender Differences, In a Fourteen-Country International Comparison*. *Child Development*. Jul - Aug, 2002, vol. 73, no. 4. s. 1119.

³ YONEYAMA, S., NAITO, A. *Problems with the Paradigm: The School as a Factor in Understanding Bullying (With Special Reference to Japan)*. *British Journal of Sociology of Education*. 6/2003, vol. 24, no. 3. s. 315.

⁴ KOLÁŘ, M. *Otevření problému školního šikanování v ČR a ve světě*. Sborník z konference. [online] 2014 [cit. 2014-09-22]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/konference2.html>

V Česku uvedl oficiálně termín šikana pražský psychiatr Petr Příhoda, který před rokem 1989 veřejně promluvil o šikaně v souvislosti se základní vojenskou službou, započal diskusi do té doby o tabuizovaném tématu společnosti. Popisoval, co se dělo na vojně mezi „mazáky“ a „bažanty“. „Jako šikanu označil týrání, zneužívání, ponižování a vydírání nových mladých vojáků staršími, zkušenějšími vojáky“⁵.

V odborných kruzích začaly být publikovány první tematické články k šikanování, v roce 1990 byl vydán metodický materiál „Fenomén šikanování u dětí a mládeže. O tématu se začalo intenzivně hovořit až v polovině 90. let na základě výzkumných šetření, které potvrdily závažnost šikany ve školách, co se týče výskytu i následků“⁶. Začaly vycházet první odborné publikace autorů Říčana, Koláře a dalších.

Téma je aktuální dodnes, nabývá nových rozměrů s tím, jak se mění formy šikanování ve školách. (Podrobněji viz kap. *Násilí ve škole, agresivita žáků.*)

1.2 Vymezení pojmu šikana

V současnosti neexistuje jednotná definice pojmu šikana, významově se tento termín mění s tím, jak se mění obsah šikany samotné.

1.2.1 Šikana

Šikana se odvozuje od francouzského „chicane“ což znamená: „Zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd“⁷. (Říčana) Původně byl pojem spjatý s ponižováním a týráním starších vojáků („mazáků“) vůči nováčkům na vojně. Kromě slova „šikana“ se používají i odvozené tvary „šikanování“ a „šikan“.

⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9. s. 95.

⁶ KOLÁŘ, M. *Otevření problému školního šikanování v ČR a ve světě*. Sborník z konference. [online] 2014

[cit. 2014-09-22]. Dostupné z <http://www.sikana.org/konference2.html>

⁷ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9. s. 25.

Již zmíněný průkopník v oblasti šikany Olweus⁸ definoval šikanu: „*Žák, resp. student, je šikanován či viktimizován, když je vystaven, opakovaně a po určitou dobu, negativním akcím ze strany jednoho nebo více žáků, resp. studentů.*“

V českém kontextu uvádíme definici Koláře⁹, jednoho z nejvýznamnějších současných odborníků na šikanu, který vychází z Olweusovy definice: „*Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“

Matoušková¹⁰ šikanu definuje v rámci skupinové dynamiky: „*Synonymum pro psychotraumatizaci ve skupině, označuje (šikana) opakované týrání, ponižování nebo omezování jedince, popř. skupinou jedinci nebo jedincem.*“

V kontextu šikany ve školách zmiňme současnou definici šikany MŠMT, která je popsána v Metodickém pokynu MŠMT k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních z roku 2013: „*Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky např. v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.*“ Na rozdíl od starších metodických pokynů v oblasti prevence šikany jasně vymezuje tzv. kyberšikanu: „*Rovněž se může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Je to zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrožit, ublížit mu.*“

Pospíšil¹¹ poukazuje na fakt, že význam pojmu šikana se v posledních letech změnil a jakákoliv etymologická definice nemůže vystihnout všechny současné významy.

⁸ OLWEUS, D. In: ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 137.

⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-871-5. s. 32.

¹⁰ MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4580-0. s. 237.

¹¹ POSPÍŠIL, R. *Šikana a školní klima – dílčí výsledky výzkumu*. [online]2014 [cit. 2014-09-22]. Dostupné z:

Jak vidíme, definice šikany není pojmově zcela ukotvena v odborné literatuře, nicméně se setkáme s vymezením chování, které je spojováno s šikanou a s typickými projevy (podrobně viz jedna z dalších kapitol).

Je nezbytné taktéž rozlišovat mezi termíny šikana a škádlení (teasing). „Škádlení je chování, které šikanu zdánlivě připomíná“¹². Je považováno za „běžnou zábavu“ a důležitou školou sociální komunikace. Hranice mezi „pouhým nevinným škádlením“ a šikanou je složitá a individuální, neboť jak konstatuje Říčan¹³, co je pro jednoho škádleného spolužáka přijatelná legrace, nebo dokonce vítaný projev pozornosti, pro citlivějšího spolužáka se stává ponižením nebo urážkou. V případě opakování však jde jednoznačně o šikanu. Shariff a kol.¹⁴ se snaží definovat tuto hranici přesněji. Podle autorů škádlení přerůstá v šikanu v okamžiku, kdy oběť a agresor začnou vnímat hranici, od které by mělo chování končit. Další pokračování vytváří nerovnováhu. Šikana obsahuje různé formy hostilního chování, které je motivováno potřebou agresora získat moc a nadvládu nad ostatními.

V závěru kapitoly si položíme otázku: Co odlišuje šikanu od jiného chování? Olweus¹⁵ uvádí tři základní charakteristické znaky, které musí být naplněny, jde-li skutečně o šikanu: 1) Agresivní chování nebo úmyslné způsobení poškození, které je prováděno opakovaně v průběhu času (2), v mezilidských vztazích se vyznačuje nepoměrem sil (3). Kolář¹⁶ definuje obdobné znaky: Musí jít o převahu síly nad obětí (fyzickou či psychickou). Musí se jednat o opakované chování, agresor ubližuje oběti systematicky, a to dlouhodobě nebo krátkodobě (nejde o ojedinělou akci). Nepoměr sil je představován hmotným ziskem pro agresora, přináší mu pocit moci a nadřazenosti, popř. hmotný zisk. Podstatným faktorem v asymetrickém vztahu je pocit oběti, že je šikanována. Totéž chování agresora může u jednoho žáka vyvolat

<http://www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/61/61.pdf> >

¹² MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 109.

¹³ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 23.

¹⁴ SHARIFF, S., CHURCHILL, A. H. *International perspectives on stakeholder responsibility and childrens safety*. [online]2014 [cit. 2014-09-22]. Dostupné z: http://www.academia.edu/177999/Shariff_S._and_Churchill_A._Eds._2009._.Truths_and_myths_of_cyber_bullying_International_perspectives_on_stakeholder_responsibility_and_childrens_safety._New_York_NY_Peter_Lang.

¹⁵ OLWEUS, D. In: SMITH, P. K., MORITA, OLWEUS, D.,(Eds) 1999 *THE NATURE OF SCHOOL BULLYING: A CROSS-NATIONAL PERSPECTIVE* (pp. 7–27). London: Routledge. s. 11.

¹⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-871-5. s. 17-45.

pocit oběti šikany, zatímco druhý chování přechází. Jeden tedy šikanován je a druhý nikoliv.

1.2.2 Kyberšikana

Pojem **kyberšikana** je v současnosti úzce spjat se šikanou na školách obecně. „*Poslední pokyn MŠMT k šikaně z roku 2013*“¹⁷ zmiňuje kyberšikanu jako nezbytnou součást řešení problému šikany ve školách.

Pojem kyberšikana byl převzat z anglického slova cyberbully (též cyber bully) a spojuje se s termíny kybernetická šikana, elektronická šikana, šikana online, digitální šikana, počítačová šikana, kybernetická agrese. Kyberšikana se definuje jako: „*Specifický druh násilí, který k ponižování, osočování, urážení, zastrasování, vyhrožování, vydírání a pronásledování jedinců využívá moderní média, např. internet, popřípadě další informační a komunikační technologie, jako jsou mobilní telefony aj*“¹⁸.

MŠMT považuje kyberšikanu za jednu z forem psychické šikany, za zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), především mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrozit, ublížit mu. Podobně jako u šikany „*tváří v tvář jde o úmyslné chování, kdy je oběť napadána útočníkem nebo útočnický*“¹⁹.

Problematika kyberšikany je spojena se zrodem nových médií, s velmi rychlým vývojem v této oblasti dochází k posunu chápání kyberšikany. Samotný pojem kybernetický prostor byl poprvé použit již na počátku 80. let minulého století ve spojitosti s kyberprostorem jako datovou halucinací, vizualizovanou v podobě imaginárního prostoru tvořeného počítačové zpracovávanými daty, který byl přístupný pouze vědomí, nikoliv tělesnosti uživatelů, v současnosti je tomuto termínu přisuzován odlišný význam. Rozvoj kyberprostoru kromě pozitivních efektů jako je větší participace na veřejné diskusi, demokratizace, znamená i nárůst sociálně patologického chování šířeného internetem včetně šikany.

¹⁷ MŠMT. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních* (č. j. MSMT- 22294/2013-1), Praha, 2013.

¹⁸ VAŠUTOVÁ, M., PANÁČEK, M. *Srovnání tradiční šikany a kyberšikany u vysokoškolských studentů na Ostravské univerzitě v Ostravě*. Výzkumná studie.

¹⁹ MŠMT. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních* (č. j. MSMT- 22294/2013-1), Praha, 2013.

Projevy kyberšikany jsou spojeny s „...provokováním, obtěžováním, očerňováním, napodobováním (použití cizí identity), odhalováním tajemství a podváděním, vyloučení z on-line skupiny, pronásledování na internetu, fackování pro zábavu zaznamenané na mobilní telefon a následně zveřejněné“²⁰.

Mezi šikanou a kyberšikanou existují zásadní rozdíly, především chybí asymetrický osobní vztah mezi obětí a agresorem. Zatímco v „klasické“ šikaně agresor demonstruje moc a převahu, při kyberšikaně může agresor naopak zůstat skrytý, internet sehrává roli nástroje umocňující šikanu. „Stejně znaky jsou násilí, které trýzní oběť, trýznění může být mimořádně kruté a dlouhé“²¹.

Existuje úzká vazba mezi tradiční šikanou a kyberšikanou. „Podle výzkumu, realizovaného v Jihomoravském kraji, mezi oběťmi kyberšikany je 71 % obětí tradiční šikany a obdobné hodnoty jsou uváděny v zahraničí“²². Kyberšikana je novým fenoménem, odehrává se v novém prostředí, je však pevně spjata s reálným světem.

1.3 Formy a projevy šikany

Šikana nabývá různých podob. Pokyn MŠMT uvádí tři základní formy šikany²³.

- Fyzická agrese, přímá a nepřímá (včetně krádeže a ničení majetku oběti).
- Verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana)
- Smíšená šikana, kombinace psychické a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.)²⁴.

Kolář²⁵ člení šikanu na tři roviny: přímá a nepřímá, fyzická a psychická, aktivní a pasivní. Kombinací získáme tyto formy násilí:

- **Fyzické aktivní přímé** – útočník oběť napadá fyzicky.
- **Fyzické aktivní nepřímé** – iniciátor šikany pošle své pomocníky, aby oběť zbili – oběti jsou ničeny věci.

²⁰ PROCHÁZKA, R. et al. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014. 249 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4451-3. s. 116.

²¹ ŘÍČAN, P, a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 24.

²² ČERNÁ, A. et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 150 s. Psyché. ISBN 978-80-210-6374-7. s. 49.

²³ MŠMT. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních*. Praha, 2013. MSMT- 22294/2013-1. s.3.

²⁴ MŠMT. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních*. Praha, 2013. MSMT- 22294/2013-1. s.3.

²⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3. s. 32.

- **Fyzické pasivní přímé** – agresor nedovolí oběti, aby si např. sedla (fyzické bránění oběti v dosahování cílů).
- **Fyzické pasivní nepřímé** – agresor odmítne oběť např. pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
- **Verbální aktivní přímé** – nadávání, urážení, zesměšňování, nucení k ponižujícím činnostem.
- **Verbální aktivní nepřímé** – rozšiřování pomluv, tzv. symbolická agrese vyjádřená v kresbách, básních apod.
- **Verbální pasivní přímé** – neodpovídání na pozdrav, otázky, ignorování.
- **Verbální pasivní nepřímé** – spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Nepřímá šikana spočívá především v sociální izolaci spolužáka, kterého druzí vylučují ze skupiny, neberou na vědomí. *„Tato forma je používána častěji dívkami a může mít někdy trýznivější charakter ve srovnání s přímou šikanou“*²⁶.

1.4 Příčiny šikany

Příčiny šikany jsou velmi různé, faktorů je celá řada a vzájemně se kombinují. V literatuře se nejčastěji setkáme s těmito faktory: osobnost (agresora i oběti), rodinné podmínky aktérů, situační podmínky, skupinová dynamika, prostředí školy.

Pokud nastane šikana, je třeba příčiny hledat vždy na úrovni mnoha faktorů. Například Říčan²⁷ uvádí například tyto faktory: agresor a jeho pomocníci, oběť, třídní „publikum“, zastánci-spolužáci, kteří se aktivně zastávají oběti, pedagogové, rodiče zúčastněných dětí, místní komunita, společnost.

Osobnostní faktory

Osobnostní faktory jsou spojeny především s **agresivitou**. *„Ta představuje jednání, které se projevuje násilím vůči některému objektu, nepřátelstvím a útočností s výrazným záměrem ublížit“*²⁸. Příčiny agresivity jako určitého lidského chování mají

²⁶ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 22.

²⁷ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 53

²⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1995. 95 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9. s. 9.

multifaktoriální charakter, jsou kombinací několika faktorů, ať vnitřních (například emocionální stav, fyziologický stav, potřeby), tak vnějších („*přítomnost některých předmětů, lidí, zvířat v okolí, chování jiných lidí apod.*“²⁹). Podle Webstera – Doylea agresori jsou podráždění, zlostní, nervózní a frustrováni, touží po uznání a moci. Agresori nemívají pocity viny a trest považují za křivdu, aby ubránili své sebepojetí, odmítají náhled na své tyranizující jednání. Často se u agresorů setkáváme s odmítnutím odpovědnosti („*strašně mě provokoval*“) a následným promítnutím viny do oběti³⁰. Agresivitě je věnována samostatná podkapitola dále.

Na osobnostní rovině se setkáme s dalšími faktory, které jsou podstatné při vzniku šikany. Dominujícím společným znakem agresora je snaha dominovat a ovládat okolí, nedostatek morálního cítění, absence pocitu viny a lítosti, mají sklon k sadismu, sobectví a sebestřednosti. „*Touha po moci je hnána potřebou ovládat jiné za účelem prospěchu, ať hmotného či nehmotného – uspokojení vlastního ega*“³¹.

Sebevědomí. Výzkumy ukazují, že agresori tradiční šikany mohou mít sebehodnocení vyšší či nižší. Ti s větším sebehodnocením mají větší sebedůvěru a pravděpodobněji si dovolí zaútočit na slabší oběť. „*Agresori s nižším sebevědomím šikanují proto, aby si jej zvedli*“³². Většina agresorů má podle Lovasové³³ spíše vyšší sebevědomí a ve společnosti jiných dětí bývají obdivováni, avšak i dítě, které má nízké sebevědomí se může ve snaze upoutat na sebe pozornost stát iniciátorem šikany. „*V případě kyberšikany je pravděpodobnější, že agresor bude mít sebehodnocení nižší*“³⁴.

Motiv krutosti předpokládá, že existují jedinci (děti), kterým dělá potěšení vidět někoho trpět, tento motiv je považován za okrajový, nicméně reálný. „*Případy, kdy se ve školních kolektivech vyskytují děti psychicky nemocné, které páchají násilí na slabších dětech, jsou relativně vzácné*“³⁵.

²⁹ ČADILOVÁ, V. JŮN, H., THOROVÁ, K. *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 243 s. ISBN 978-80-7367-319-2. s. 109.

³⁰ WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje?: rady, jak zvládat malé tyrany*. Praha: Pragma, ©2002. 144 s. ISBN 80-7205-804-5. s. 21-24, s. 45.

³¹ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 12.

³² ČERNÁ, A. et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 150 s. Psyché. ISBN 978-80-210-6374-7. s. 92.

³³ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 12.

³⁴ ČERNÁ, A. et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 150 s. Psyché. ISBN 978-80-210-6374-7. s. 92.

³⁵ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 12.

Součástí šikany je nejenom **osobnost** agresora, ale i **oběti**. Popsat osobnostní charakteristiky oběti je náročnější, neboť neexistuje univerzální typ oběti, každá skupina si nachází „svou obět“ a výběr je nahodilý. Existují určité charakteristiky chování, se kterými se u obětí můžeme setkat. Jde například o děti jakkoliv handicapované (fyzicky, psychicky, sociálně), v psychologické rovině je typická slabá reaktivita v zátěžových situacích (děti propadají panice, výčitkám svědomí, sebekritičnosti), „často se středem šikany stávají mentálně slabší děti, které jsou naivní, těžkopádné, sugestibilnější“³⁶.

Opakovaná viktimizace oběti vede k tomu, že jednou šikanované děti si osvojí určité způsoby chování, které pak u nich přetrvávají. „Pro nízké sebevědomí a nedůvěru k vrstevníkům se v novém kolektivu nezapojují do společných aktivit (stejně jako v předchozím) a ocitají se tak na okraji školního kolektivu, odmítány spolužáky a vytvářející ideální cíl pro agresory“³⁷.

Rodina

Šikanování ve škole má často úzkou souvislost s poruchovostí rodinného systému ve formě agrese mezi rodiči. Agrese je do velké míry naučená a proto se s ní setkáváme častěji v těch rodinách, kde se objevuje agrese mezi rodiči nebo rodiči a dětmi v podobě domácího násilí. Děti, které jsou vystaveny podnětům násilí, naučí se zpracovávat vnější podněty jinak, než děti pocházející z funkčních vztahů. Trvalým důsledkem jsou reakce typu naučená bezmoc nebo naučená útočnost. „Pachatelé se naučí, že vás nikdo nezastaví, budete-li dost agresivní slovně nebo fyzicky, že určité situace se nejlépe dají řešit zlobou a naháněním strachu, že podněcování jiných ke stejnému zlu si vybudujete základ autority, že mohou jiné ovládat zastrašováním, že je přípustné lidi odlišného chování likvidovat“³⁸.

Mnohé děti se naučí, že právě agresivní způsob jednání a šikana je způsob, jak dosáhnou naplnění svých potřeb. Takové děti zažily šikanování například od svých starších sourozenců, „nikdy si proto neosvojili mechanismy k jednání, kterým by získali za fungujících vztahů, to, co potřebují“³⁹.

³⁶ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 13.

³⁷ ČERNÁ, A. et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 150 s. Psyché. ISBN 978-80-210-6374-7. s. 92.

³⁸ ELLIOTOVÁ In: ČÍRTKOVÁ, L. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2. s.51

³⁹ HADFIELD, S. a HASSON, G. *Jak být asertivní v každé situaci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 210 s. ISBN 978-80-247-4269-4. s. 95-96-97.

Sociální skupina (třída)

Šikana v třídních kolektivech není problémem pouze aktérů samotných, je problémem celého sociálního systému (třídy) a takto k ní musíme přistupovat. Šikana má svou dynamiku v třídním kolektivu a tento vývoj bude podrobně popsán v následujících kapitolách. Zde je prostor pro charakteristiky, které se váží ke třídě jako sociálnímu útvaru.

Šikana je: „*Sociálně psychologický proces, v jehož průběhu postupně dochází k maligní strukturální transformaci skupiny, konkrétně školní třídy, a ke specifické proměně skupinové atmosféry*“⁴⁰.

Každá třída má určitou „oficiální“ strukturu, se kterou pedagog pracuje. Kromě této struktury se vytváří opoziční struktura, která představuje skrytý, „ilegální“ život třídy. Tato struktura je neškodná do té doby, pokud nezíská nad tou „oficiální“ převahu, což se děje v situaci, kdy je školní práce zajímavá, učitelé mají důvěru i autoritu a etická výchova je na dostatečné úrovni. Pokud chybí tyto předpoklady, navíc pokud se ve třídě nachází vlivní žáci s antisociálními sklony, pak „*opoziční struktura získává na významu, až jí ovládne, pak začne platit pravidlo silnějších*“⁴¹.

K tomu, aby vznikla šikana, je potřeba souhlas celého sociálního systému třídy, do samotného procesu šikany jsou angažováni všichni žáci v určité míře. „*Z pohledu třídy je šikana charakteristická*“⁴².

- Šikanování se nejčastěji odehrává přímo ve třídě, za přítomnosti jiných žáků. Důsledkem je deformace interpersonálních vztahů ve třídě.
- Šikanování není problémem agresora a jeho oběti, ale všech účastníků, tzn. celé třídy.
- Existuje úzký vztah mezi nepříznivým klimatem ve třídě a šikanováním.
- Oběti bývají vnímány negativně, popisované jako disponující určitým specifickým ve vzhledu, handicapu apod., nekomunikativní, tiší, samotáři apod.

⁴⁰ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. Nové pohledy na šikanu. s. 27-31. in: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

⁴¹ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. Nové pohledy na šikanu. s. 27-31. in: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

⁴² SIMEGOVÁ-ADAMÍK, M. *Aktuální pohled na šikanování v prostředí slovenskej základnej školy. a.71-78. Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

- Šikanující žák má často ambivalentní status (může být výrazně oblíbený či neoblíbený).

Škola a výchovné prostředí

V jednotlivých školách je zjišťováno velmi odlišné zamoření šikanou, na některých školách bylo zjištěno až čtyřnásobně vyšší zamoření šikanou než na jiných, podobných školách v sousedství. Říčan, Janošová⁴³ dávají tento fakt do souvislosti s tím, jak jsou pedagogové, resp. vedení školy orientováni na výchovu, nejenom na měřitelné výsledky výuky, důrazu, jaký je kladen na etickou výchovu. Upozorňují na skutečnost, že v některých školách jsou významné rozdíly mezi jednotlivými třídami, které nelze vždy spojovat s kvalitou pedagogů, neboť zásadní vliv sehrávají žáci samotní, a pokud se v třídním kolektivu sejde více asociálních agresorů, proti kterým je pedagog do určité míry bezradný s ohledem na omezené pedagogické prostředky, je velmi obtížné situaci řešit. Tyto faktory jsou obtížně měřitelné, co je však prokázáno měřitelnými výstupy, je významný vliv hustoty pedagogického dozoru o přestávkách ve všech prostorách, kde mají žáci přístup. „*Výskyt šikany je provázán s místní komunitou a společností jako celkem, k postoji společnosti k tématu agresivity obecně*“⁴⁴.

⁴³ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 32-35.

⁴⁴ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 71.

2. Násilí ve škole, agresivita

2.1 Pojem násilí a agresivita

Lidská agrese je definována jako: „*Nepřátelské, zraňující nebo destruktivní chování, často způsobené frustrací, může být individuální nebo kolektivní*“⁴⁵. „*Neexistuje však obecná definice pro agresivitu*“⁴⁶.

Násilí (violence) je pojem, který označuje pouze lidské jednání a chování (bývá s agresivitou zaměňováno).

Hostilita představuje nepřátelský postoj vůči sobě a okolí s agresivními prvky chování.

Příčiny agrese

Příčiny agrese jsou kombinací mnoha vlivů-biologických (spojených s aktivizací určitých mozkových center a hormonálními procesy), vlivu naučeného chování a situačních vlivů. „*Situační faktory jsou spojovány často s dostupností médií, které prezentují agresivitu a brutalizací prostředí (běžné setkávání s agresí v běžném provozu, při sportu apod.)*“⁴⁷.

V souvislosti s dětskou agresivitou a šikanou musíme zdůraznit, že šikana je naučené chování. „*Agresivnímu jednání se podle těchto badatelů učíme na základě vlastní zkušenosti, na základě toho, co vidíme kolem sebe... Dítě si vytváří agresivní scénáře podle toho, co vidí kolem sebe*“⁴⁸. To znamená, že děti si agresivitu osvojují (kritický věk je mezi 6–8 lety), přičemž platí, že dítě, které si osvojí agresivní chování, pravděpodobně u tohoto způsobu chování setrvává i v dospělosti⁴⁹.

„*Retrospektivní studie dokazují, že až 80 % šikanujících agresorů ve školním věku se stává pachateli násilných trestných činů nebo jiných delikventních aktivit*“⁵⁰.

⁴⁵ LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 235 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4454-4. s. 10.

⁴⁶ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0. s. 48.

⁴⁷ HELUS, Z. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 317 s. ISBN 978-80-247-3037-0. s. 243-245.

⁴⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9. s. 23-24.

⁴⁹ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0. s. 55.

⁵⁰ PAVLOVSKÝ, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2012. 232 s. ISBN 978-80-247-4332-5. s. 125.

Agresi lze naučit přímým zpevňováním (rodiče povzbuzují dítě proti určitým dětem, argumentují, ať si „vydobude pozici“), zástupným zpevňováním (dítě vidí, že agresivní jedinec je odměňován, obdivován a začne agresivní chování napodobovat) a identifikací („dítě přebírá vzory, například agresivního otce vůči dětem“⁵¹).

„Svou roli sehrává dědičnost“⁵², agresivita je až z 60 % dědičná, může se projevit u dětí, které pochází z rodin patologických (více členů rodiny je agresivních) i normálních (v rodině se nevykytuje nikdo agresivní, je geneticky podmíněná).

Pedagog jako zdroj agrese

V praxi se bohužel setkáváme i se situacemi, kdy je to právě pedagog, který agresivitu vyvolává, často neuvědomovaně.

Martínek⁵³ popisuje typické příklady dětí, které jsou popudlivé, vznětlivé, reagují na každý podnět, či potenciální nebezpečí agresí (agresivní obranou). Takovéto děti jsou ve složité situaci, stačí je vyprovokovat spolužáky a jsou zdrojem obveselení pro třídu (zuří, jsou rozzlobené...), pokud je dítě v takovémto stavu přistiženo pedagogem, je mu přičítána vina, potrestané dítě chápe trest jako nespravedlivý, brání se mu. **Dítě v pozici vyprovokovaného agresora** se dostává do role bezmocné oběti, čímž se jeho dráždivost zvyšuje. Dítě si odnáší pocit, že je učitel vůči němu zaměřený, stojí na straně spolužáků, nevěří mu.

Dalším případem je příliš **autoritativní učitel**, který často využívá vůči žákům svou moc, které slabší žáky traumatizuje, ty odolnější vede k přizpůsobení.

Odolnější žáci tlaku přísného učitele podlehnou, slabší jedinci jsou neurotizováni, pedagogický sbor se rozdělí na skupinu těch, kdo pedagoga obdivují (udrží pořádek) a těch, kdo ho odsuzují. „*Příliš přísný pedagog*“⁵⁴ se dostává do role toho, vůči kterému se používaná forma „tvrdé ruky“ může obrátit. V roce 2004 byl ve Svitavách zavražděn pedagog svým žákem. V Učitelských novinách se následně objevil odborný článek, který se násilím vůči pedagogovi zabýval: „*V případě svitavské tragédie se v médiích objevily informace, že zavražděný učitel útočnicka cíleně*

⁵¹ HELUS, Z. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 317 s. ISBN 978-80-247-3037-0. s. 243-245.

⁵² MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 10.

⁵³ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 11.

⁵⁴ KOLÁR, M. in: UČITELSKÉ NOVINY. *Učitelé jsou šikanováni, ale neví se o tom*. Zabít učitele nebylo trestným činem, ale proviněním. [online]2014 [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://www.ucitelkenoviny.cz/?archiv&clanek=3623>

zesměšňoval před třídou, tedy psychicky šikanoval. Bez ohledu na to, zda se tato informace zakládá na pravdě, faktem zůstává, že přílišná přísnost je podobně nešťastný extrém jako na druhou stranu již zmíněná nadměrná laskavost“⁵⁵.

Pokud učitel šikanoje žáka, jde o zneužívání moci, pokud se situace obrátí a děti prolomí agresivitu vůči učiteli, jde o syndrom týraného učitele.

2.2 Formy agresivity

Agresi lze klasifikovat podle různých měřítek, například podle cíle (vůči sobě, jiným), „podle druhu (psychická, fyzická, verbální, neverbální) nebo příčin“⁵⁶.

Podle typologie Fischera „lze agresivní chování klasifikovat na zlostnou agresivitu, instrumentální, spontánní“⁵⁷.

Zlostná agresivita je reaktivní forma, spjata často s nevolí. V takovémto případě „nejde o cílově zaměřené chování, nýbrž spíše o impulsivní výraz s minimální nebezpečností“⁵⁸.

„Instrumentální agresivita“⁵⁹. V tomto případě slouží „agresivita jako prostředek k dosažení cíle“⁶⁰. Z perspektivy sociálního učení jde o naučený efektivní prostředek k dosahování cílů, kde klíčovou úlohu sehrává předchozí zkušenost s touto strategií. Je možné, že agresor nemá potěšení z toho, že ubližuje. Nicméně platí, že pokud by jedinec nepoužil agresivní chování, nezískal by to, o co mu jde. U tohoto typu agrese však častěji dochází k tomu, že jsou přítomny pozitivní emoce z ubližování druhému (a tím se odlišuje od agresivity reaktivní zlostné). Potěšení a pocit demonstrace vlastní síly jsou dominantními projevy. Proaktivní agrese za přítomnosti potěšení z jednání se nejčastěji nazývá šikanou. „Agresor může být podněcován ke svému chování přítomností přihlížejících osob“⁶¹.

⁵⁵ KOLÁR, M. in: UČITELSKÉ NOVINY. *Učitelé jsou šikanováni, ale neví se o tom. Zabít učitele nebylo trestným činem, ale proviněním.* [online]2014 [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=3623>

⁵⁶ LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 235 s. ISBN 978-80-247-4454-4. s. 10.

⁵⁷ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení.* 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0. s. 49.

⁵⁸ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení.* 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0. s. 49.

⁵⁹ Někdy se nazývá taktéž instrumentální in Černá, Kyberšikana.

⁶⁰ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení.* 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0. s.49.

⁶¹ ČERNÁ, A. et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 150 s. 978-80-210-6374-7. s.18.

Agresivita za účelem dosažení určitého cíle (zisku) je pro děti typická již od útlého věku, kdy se dítě učí získávat takto uspokojení svých potřeb. Takovéto děti dokážou velmi dobře manipulovat nejenom se svými spolužáky, ale mnohdy i pedagogickým sborem. Ve velkém množství škol jsou manipulativní tendence žáků s pedagogy součástí denní výuky, čímž se jim může podařit „rozklížení celého pedagogického sboru“⁶².

Spontánní agresivita představuje agresivitu, která je spojena s tím, že „způsobená bolest přináší emocionální uspokojení potřeb, které jsou abnormální a patologické“⁶³.

Kategorizace agresivity ve škole

Ve školním prostředí⁶⁴ se setkáme s definicí agrese, která je obdobná jako kategorizace šikany:

- Fyzická aktivní přímá agrese (bití oběti, fyzické ponižování apod.).
- Fyzická aktivní nepřímá agrese – agresor oběti neublíží, ale přihlíží jí, obvykle využívá někoho jiného.
- Fyzická pasivní přímá agrese – agresor brání dítěti v dosahování cílů (například ničení školního výrobku).
- Fyzická pasivní nepřímá agrese – odmítnutí splnění některých požadavků, například odmítnutí poskytnutí volného místa v lavici.
- Verbální aktivní přímá agrese – urážky, ponižování apod.
- Verbální aktivní nepřímá agrese – rozšiřování pomluv.
- Verbální pasivní přímá agrese – ignorace.

⁶² MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 10.

⁶³ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0. s. 49.

⁶⁴ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 152.

3. Role učitelů při řešení šikany

3.1 Klima školy

Škola je instituce, jejíž tradiční úlohou je vzdělávat a vychovávat. Nachází se pod tlakem společenského očekávání, protože plní významné společenské funkce: socializaci a personalizaci. Přispívá ke kvalifikaci mladé generace. Je místem, kde se setkávají různé skupiny a generace. Neslouží výlučně jen ke zprostředkování vědy. Vedle poznatků zde žáci rozvíjejí své sociální chování.

Pro žáky a učitele je důležit především to, jak se ve škole cítí. Aktivity, které počítají ze zodpovědnosti žáků a jejich spolurozhodování o organizaci školy a výchovně-vzdělávacím procesu, mohou podstatně zmírnit demotivaci školy. Pozitivní přijetí žáků od učitelů a spolužáků může působit ve škole protiagresi a nejistotě. Ať je již škola chápána jako prostředí, organizace, pracoviště či budova a my si všímáme i jejich specifik, je zřejmé, že si školy jsou v mnohém podobné. Odlišovat se mohou ve svém klimatu.

*„Klima školy považujeme za projev jejího prostředí, který vnímají a prožívají jeho účastníci (žáci, učitelé, rodiče, inspektoři, ...)“*⁶⁵. Klima školy může představovat klima třídy a výuky, klima učitelského sboru, komunikační, organizační klima atd. V teorii klimatu převládají dva různé přístupy. První přístup vychází z psychologické organizace. Dle něj se teorie klimatu odvozuje z organizace a provozu školy. Stojí zde chování a řízení vedení školya kooperace v kolektivu učitelů. Druhý přístup má původ v pedagogice a také v pedagogické psychologii. Zde se práce tohoto směru vztahují hlavně ke klimatu vyučovací hodiny, popřípadě klimatu školy, z pohledu žáků.

3.2 Šikana v současném školství, výskyt šikany

Škola je prostředím, kde se realizují mezilidské vztahy významně formující osobnost dítěte. Dítě ovlivňují pedagogové, spolužáci, kolektivy tříd, které mohou saturovat, nebo naopak frustrovat uspokojování sociálních potřeb dětí. Ve třídách probíhají sociální situace, které dětem umožňují spolupracovat, soutěžit, vycházet s jinými spolužáky, nebo naopak sociálně selhávat. Školní třídy a školy jsou prostorem neustálých dynamických pohybů v sociálních skupinách, které dávají prostor pro prosazování se ve školských kolektivech, popřípadě agresí a násilí. Z tohoto

⁶⁵ GRECMANOVÁ, H. *Klima školy*, s.33, OLOMOUC 2008, Nakladatelství HANEX ISBN 978-80-7409-010-3

pohledu jsou školy významným potenciálním rizikem pro vznik šikany. Názory na to, jaký je výskyt šikany v českých školách, se různí. Názory psychologů na jedné straně spektra odkazují na mezinárodní studie, které Česko zařazují k zemím s nižší zamořeností šikany, na druhé straně názorového spektra autoři uvádí nadprůměrný výskyt šikany na českých školách. Stejskal⁶⁶ uvádí, že podle mezinárodní studie, realizované ve 41 zemích standardizovaným způsobem (všem dětem byly položeny stejné otázky), v Česku máme nejnižší hladinu zamořenosti šikanou společně se Švédskem, a to u 6 % chlapců a 4 % dívek.

Podstatně vyšší výskyt šikany uvádí jiní autoři. Krejčová⁶⁷ s odvoláním na české i zahraniční výzkumníky hovoří o 20–25 % dětí, které se setkávají se šikanou v některém z typu škol. Kolář⁶⁸ na základě výzkumů v ČR považuje za reálný výskyt šikany ve výši 41 % všech dětí.

Jednotlivé studie se na míře výskytu šikany neshodnou, nicméně faktem zůstává, že se jedná o závažný patologický jev, který je řešen pedagogickými pracovníky a metodiky prevence na českých základních školách nejčastěji.

Jako dílčí indikátory pro měření výskytu šikany mohou sloužit výzkumná šetření zaměřená na rizikové jednání ve školách. Miovský⁶⁹ ve studii v Karlovarském kraji (2262 žáků) prokázal, že 10 % dětí je každý den konfrontováno se situací, kdy se někdo posmívá nebo zesměšňuje spolužáka. Stejně situaci je jednou za měsíc vystaveno 20 % žáků a téměř každý týden jedna šestina dětí. Svědkem fyzického ubližování spolužákovi bylo denně vystaveno 3,38 % všech dětí, téměř každý týden 5,14 %, více než polovina dětí (52,59 % respondentů) se v různých časových obdobích s tímto typem agresivity setkává.

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí pro roky 2013–2018⁷⁰ shrnula statistické údaje škol od školních metodiků prevence o výskytu rizikového chování takto (viz graf).

⁶⁶STEJSKAL, B. *Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém*. s. 35-42. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

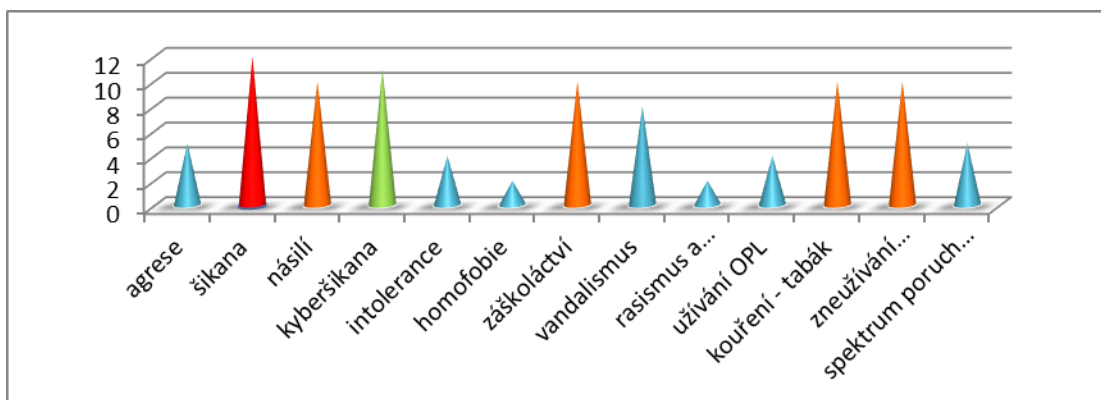
⁶⁷KREJČOVÁ, L. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 226 s. ISBN 978-80-247-3474-3. s. 152.

⁶⁸KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3. s. 13-14.

⁶⁹MIOVSKÝ, M. a kol. *Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie o užívání těkavých látek na základních školách praktických: Karlovarský kraj. Sdružení SCAN Tišnov, březen 2010.*

⁷⁰MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí pro roky 2013-2018*. Praha, MŠMT. ISBN neuvedeno. s. 25.

Graf 1: Výskyt rizikového chování na základních školách

Zdroj: MŠMT. ⁷¹

Šikana je nejčastěji řešeným rizikovým chováním na českých základních školách, na druhém místě je kyberšikana, následuje násilí, záškoláctví, kouření a zneužívání návykových látek.

3.3 Role učitele při řešení šikany

Role učitele je klíčová, a to nejenom v řešení šikany ve třídách, ale především v oblasti prevence.

Současné trendy v řešení šikany kladou klíčový důraz na sociální procesy ve třídě, výchovné klima třídy i školy, protože jsou to právě funkční či nefunkční vztahy, které šikanu umožní nebo jí zabrání. „*Klima třídy je do značné míry odrazem osobnosti učitele*“ ⁷². Učitel je především vzorem sociálního chování ve třídách, jeho chování je napodobováno. Je důležité, nakolik se k žákům chová s respektem, nebo zda naopak sám některé žáky nezesměšňuje či dokonce ponižuje. „*Na učitelí pak závisí, jak jednotlivé žáky pozná a pochopí, porozumí silným a slabým stránkám a směřuje žáky k vytváření pozitivních vztahů ke spolužákům*“ ⁷³.

Třídní učitel má ve vztahu k šikaně jako druhu rizikového chování v primární prevenci ve třídách rovněž jasně stanovené kompetence na základě Metodického

⁷¹ MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí pro roky 2013-2018*. Praha, MŠMT. ISBN nevedeno. s. 25.

⁷² STEJSKAL, B. *Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém*. s. 35-42. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

⁷³ STEJSKAL, B. *Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém*. s. 35-42. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních⁷⁴ a vyhlášky⁷⁵ o poskytování poradenských služeb:

- spolupracuje se školním metodikem prevence, zachycuje varovné signály ve třídě, podílí se na realizaci preventivního programu, provádí pedagogickou diagnostiku vztahů ve třídě,
- vytváří bezpečnou atmosféru pozitivního sociálního klimatu ve třídě, podporuje pozitivní vztahy mezi žáky, motivuje k dodržování pravidel třídy,
- je zprostředkovatelem komunikace s ostatními členy pedagogického sboru, zajišťuje spolupráci mezi školou a rodiči dětí (zákonnými zástupci),
- má přehled o osobnostních zvláštностech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí.

3.4 Diagnostické nástroje při řešení šikany

Pokud chceme odhalit šikanu ve třídě, je nezbytné zaměřit se aktivně na dítě, neboť je vysoce nepravděpodobné, že by se šikanované dítě svěřilo samo, a to nejčastěji z obavy ze msty agresorů, obavy z reakcí rodičů, pocitu studu, za to, že je šikanováno. K podezření na šikanování mohou vést určité známky v chování dítěte, alarmující je každá netypická změna v chování dítěte. Neplatí, že šikanované dítě se vždy stáhne do sebe, je smutné či apatické, naopak, může změnit chování ve směru větší agresivity, snahy zalíbit se třídě (vulgární mluva, vyrušování apod.).⁷⁶ Nejčastější příznaky šikany u dětí jsou uvedeny v následující tabulce, rozdělené na ukazatele přímé (chování okolí vůči dítěti) a nepřímé (chování nebo vzhled dítěte).

⁷⁴ MŠMT. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních⁷⁴ č.j. 21291/2010-28 čl3 odst.7

⁷⁵ MŠMT. Vyhláška č. 72/2005 Sb., ve znění vyhlášky č. 116/2011, Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

⁷⁶ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 9.

Tabulka 1: Příznaky šikany

Nepřímé ukazatele (chování, nebo vzhled dítěte)	Přímé ukazatele (chování okolí vůči dítěti)
<ul style="list-style-type: none"> - strach jít ráno do školy - záškoláctví - somatizace (bolesti) - zhoršení prospěchu - ztráta zájmu o učení - porucha soustředění - pobyt v okolí učitelů - ustrašené vystupování - pozdní návraty ze školy - návraty s poškozeným oděvem - dítě je vyhladovělé po návratu ze školy - modřiny, odřeniny bez věrohodného vysvětlení, - opakovaná ztráta peněz - dítě žádá opakovaně o peníze - špatné usínání - smutná nálada - apatie či naopak agrese 	<ul style="list-style-type: none"> - úmyslné ponižování - hrubé žertování a zesměšňování - nadávky - stálá kritika a zpochybňování - poškozování osobních věcí - poškozování oděvu - výsměch - pohrdání - omezování svobody - bití, kopání, napadání

Zdroj: Lovasová⁷⁷

Diagnostika sociální skupiny (třídy)

Pro učitele platí, že mohou využívat možností diagnostiky vztahů v rámci třídy, rozložení sociálních pozic ve třídě a sociálního klimatu třídy. Šikana vzniká a především se jí daří tam, kde jsou vztahy ve třídě disharmonické, projevuje se apatie, lhostejnost, neochota si vzájemně pomoci.

Pro diagnostiku šikany se využívá několik nástrojů sociometrické diagnostiky vztahů mezi žáky a celkového klimatu třídy (SORAD, Braun B-3, B-4 a test „Barvy života“).

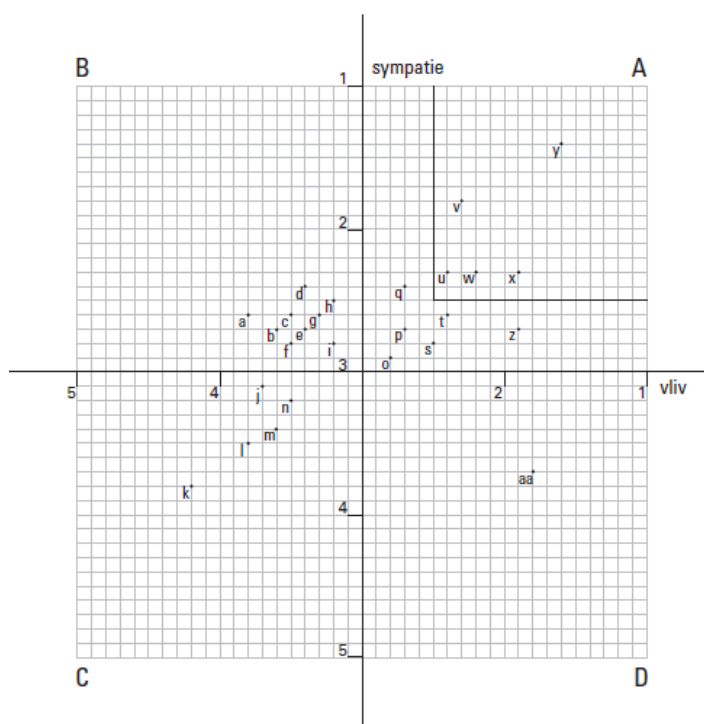
Zdroji informací jsou pedagogové, jejich hodnocení třídy navenek, anamnestická data o důležitých meznících vývoje třídy, druhým zdrojem je vlastní výpověď dětí přímo či nepřímo vyplněním sociometrických dotazníků. Porovnání

⁷⁷ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 10.

a „analýza získaných údajů umožňuje zhodnotit situaci – stadium šikany, formu šikany, celkové klima třídy, hodnoty, normy, které skupina vyznává“⁷⁸.

Základním principem sociometrického dotazníku je vzájemné hodnocení žáků navzájem z hlediska jejich vlivu a sympatií. Každý žák „známkuje“ každého svého spolužáka v uvedených kategoriích známkou 1 až 5 (obdobu školní klasifikace), zprůměrované hodnoty se vkládají do souřadnicového grafu, kde jsou na ose „x“ zaneseny hodnoty sympatií (je znázorněno postavení každého dítěte zvlášť i konfigurace třídy jako celku), na ose „y“ vliv, viz graf:

Graf 2: Sociogram (výstup)

Zdroj: Pražák⁷⁹

Z vyhodnocení je zřejmé, kde se pohybují žáci s nejvyšším vlivem a sympatiemi (A), malým vlivem a malými sympatiemi (C), nižšími sympatiemi a vyšším vlivem (D). V sektoru C se nachází děti na okraji, mohou vyvolávat v jiných dětech pohrdání, odpor, může jít o potenciální či skutečné oběti. V sektoru D se nachází potenciální

⁷⁸ HOLEČEK, V. a kol. *Zkušenosti SVP Hradec Králové s projektem Bezpečná třída*. In: *Výstup z konference pedagogů o problematice školního šikánování*. Chomutov, 2004, nestránkováno.

⁷⁹ PRAŽÁK, P. K problematice diagnostiky školního šikánování. *Zkušenosti SVP Hradec Králové s projektem Bezpečná třída*. In: *Výstup z konference pedagogů o problematice školního šikánování*. Chomutov, 2004, nestránkováno.

agresoři, v sektoru A jsou děti, které mohou být vnímány jako potenciální „hvězdy“, „*děti, které samy agresivní nejsou, ale skrytě mohou se třídou manipulovat a především být vykonavateli agrese*“⁸⁰.

Sociometrické metody umožní vytvoření představy o neformální struktuře třídy.

3.5 Přístupy k řešení šikany ve třídě

Pro řešení šikany ve třídách existuje doporučení MŠMT, které dává konkrétní a přesné návody k tomu, jakým způsobem řešit šikanu (například v jakých fázích apod.), což je obsahem jedné z následujících kapitol (6). V této části se jen stručně zmiňme o současných trendech názorových proudů k tomu, jak řešit šikanu.

Původní přístup psychologa Olweuse, který se prosadil jako první a patří dodnes mezi nejvýznamnější psychology, kteří se začali šikanou zabývat, byl postaven na primární prevenci, způsobu, jak vytvářet pozitivní školní klima. Jeho program „*Co můžeme udělat se šikanováním*“ (What We Can Do About Bullying) je postaven na postupech celoškolní, třídní a individuální úrovně. „*Jeho postupy jsou ukotveny v jasném definování hranic a konstatování sankcí, pokud budou hranice porušeny*“⁸¹.

Olweusův přístup⁸² se zaměřuje na práci s agresorem a obětí, a to od chvíle, kdy se intervenující pedagog setká s podezřením na šikanu po vyřešení situace. Systematicky pracuje s tím, aby šikana byla ohraničena, definování agresorů, vysloveno jasné ne další šikaně. Pracuje s rodinami obou skupin, a to zvláště i společně. Kolář⁸³ se k tomuto vyjadřuje, že považuje v určitých etapách, zejména v počátku šikany, kdy není jasný rozsah šikany, tento postup za problematický s ohledem na patologii, která ovládá vztahy. Následující rozhovory s agresory (a jejich rodiči) mají vést k rozřešení celé situace, výměně názorů. Tato potenciálně „*výbušná*“ situace může v některých (zejména rozsáhlých šikanách) vést k řadě komplikací. Ti, kteří jí řeší, musí být velmi dobře vybaveni odborně pro zvládání náročných situací. „*Krajním řešením je odchod agresorů ze školy. Tím se však situace nemusí zdaleka vyřešit, protože*

⁸⁰ PRAŽÁK, P. K problematice diagnostiky školního šikanování. *Zkušenosti SVP Hradec Králové s projektem Bezpečná třída*. In: *Výstup z konference pedagogů o problematice školního šikanování*. Chomutov, 2004, nestránkováno.

⁸¹ KOLÁŘ, M. *Geniální omyly profesora Olweuse*. Učitelství listy č.4/2003. [online]2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/konference2.html>

⁸² KOLÁŘ, M. *Geniální omyly profesora Olweuse*. Učitelství listy č.4/2003. [online]2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/konference2.html>

⁸³ KOLÁŘ, M. *Geniální omyly profesora Olweuse*. Učitelství listy č.4/2003. [online]2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/konference2.html>

*ačkoliv odejdou agresoři, patologie ve vztazích třídy mohou zůstat a situace se nemusí vyřešit*⁸⁴.

V posledních letech se začíná prosazovat jiný přístup založený na skupinové dynamice a intervence ve skupinách. Tento přístup prosazuje například Salmivalli a kol.,⁸⁵⁸⁶ která se naopak soustředí na děti v rámci celé skupiny, především ty, kteří jsou svědky celé situace (tzv. přihlížitelé) a mají vliv na rodiče se proces šikany již v počátku tím, že agresory nepodpoří, nebo se otevřeně postaví vůči šikaně. Přihlížitelé mají vysoký potenciál eliminovat šikanu ve skupinách, popřípadě zmenšovat následky na oběť, když se nepodaří zabránit šikaně zcela. Preventivní programy jsou zaměřené na podporu, změnu přihlížejících k šikanování, zvyšování povědomí o tom, jak dokážou účinně zabránit rozvoji násilí ve skupinách. Tímto dochází ke změnám na úrovni skupinové dynamiky. Mobilizace vrstevnické skupiny vůči šikaně má zásadní význam pro oběti.

*„Budoucnost strategií prevence vůči šikaně by se tak mohla soustředit právě na ty přístupy, které se komplexně zaměřují na všechny role v procesu šikany – agresory, oběti i přihlížitelé“*⁸⁷.

⁸⁴ KOLÁŘ, M. *Geniální omyly profesora Olweuse*. Učitelství listy č.4/2003. [online]2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/konference2.html>

⁸⁵ SALMIVALLI, Ch. *Bullying and the peer group: A review*. *Aggression and Violent Behavior*. 15 (2010) 112–120

⁸⁶ SALMIVALLI, Ch. V., M. *Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations*. *International Journal of Behavioral Development*, 2004, roč. 28, č. 3, s. 246–258.

⁸⁷ COWIE H. (1999), 'Peers helping peers: intervention, initiatives and insights', *Journal of Adolescence*, 22, pp 433-489.

4. Protagonisté šikanování

4.1 Šikanování a sociální skupina (normy, procesy)

Šikana se neodehrává pouze ve vztahovém rámci oběť-agresor, vždy se děje v rámci určitého sociálního rámce, ve školním prostředí nejčastěji třídy. Šikana je specifickou malformací socializačních procesů. Socializační procesy za normálních okolností zajišťují, aby docházelo k tlaku skupiny na deviantního jedince, cílem je, aby se přizpůsobil kolektivu a jednal s jejími zájmy.

Ve třídě existují dvě struktury, první, oficiální, kterou učitel zná, druhá neoficiální, opoziční struktura, která řídí skrytý, utajený, možno říci ilegální život celé skupiny. Přibližně od páté třídy se žalování stává výjimkou, k pravidlům dětských kolektivů patří řešit si své záležitosti mezi sebou. Význam těchto opozičních struktur ve školách stoupl a síla vzrostla. Pokud je opoziční struktura třídy podřízená oficiální struktuře, je neškodná. Pokud je tomu naopak, a ve třídě se vyskytnou žáci s antisociálními rysy, pak opoziční struktura zesiluje a může zcela ovládnout strukturu oficiální, která funguje jen ve vyučování. Mimo něj začíná platit právo nejsilnějšího, vznikl sklon submisivnějších podřít se tlaku, začíná se uplatňovat agresivita. Trestá se loajalita k učitelům, neúčast na porušování pravidel, trestá se neloyalita vůči vůdci skupiny. Třída získává dobře utajenou strukturu zločinecké organizace. Zvýšené riziko vzniku šikany, převládnutí patologických procesů nastává na druhém stupni, kdy ze škol odchází na gymnázia děti socializovanější, intelektuálně zdatnější, s dobrým rodinným zázemím. „*Struktura skupiny se mění, a pokud ve třídě se vyskytnou děti s antisociálními sklony, vzniká pro ně prostor*“⁸⁸.

Z popsaného procesu přeměny převahy neoficiální struktury nad oficiální vyplývá, že šikana je skupinovým procesem, kdy se stává postupně normou se souhlasem celého třídního systému. „*Z jednoho nebo několika šikanujících žáků se stává dynamický proces s jasně danými zákonitostmi. Jde o souhrn skupinového dění a interakcí*“⁸⁹.

4.2 Sociální role a pozice ve vrstevnických skupinách

Každý sociální vztah se naplňuje prostřednictvím určité role, ať jde o roli učitele, žáka, spolužáka. Rolové chování je determinováno především očekáváním, které má

⁸⁸RÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Nové pohledy na šikanu*. s. 27-35. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

⁸⁹KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5. s. 79.

sociální prostředí vůči dané roli, je určitým vzorcem chování, který je dané roli přiřazen a možnostmi, které umožňují naplnění role. Pojem sociální role má blízko k pojetí sociální pozice, což se týká sociálních skupin. Hartley⁹⁰ sociální roli vůči skupině definuje jako stálý a vnitřně propojený systém chování, který probíhá podle zafixovaných vzorů chování, které skupina očekává od svých členů.

Vrstevnické skupiny umožňují saturaci základních psychologických potřeb dětí, slouží jako referenční skupina, která má vliv na chování a prožívání dětí, v rámci těchto skupin začínají lidé chápat strukturu sociálních institucí. Vrstevnická skupina se stává důležitá zejména v období puberty. „Z vývojového hlediska je to vrstevnická skupina, která podporuje či brzdí vývoj“⁹¹.

Každý člověk má ve skupině potřebu místa, výživy jako potřeby podnětů a zpětných vazeb, potřebu sociální podpory, potřeby limitů (respekt, úcta), potřebu ochrany-bezpečí a jistoty. „Ve třídě může docházet k uspokojování nebo naopak frustraci těchto základních potřeb“⁹².

Většina dětí se snaží začlenit se do vrstevnické skupiny a získat co nejlepší pozici, to znamená být oblíbené, prosadit svůj názor, být uznáván a respektován. Ve třídě se potkávají děti - vůdce a hvězdy, kterým se toto podaří, na opačném konci jsou děti, které „stojí dole“ se špatnou pozicí, a někde mezi těmito póly se nachází většina dětí. „Pro některé děti se může agrese a šikana stát prostředkem, jak získat moc a dobré postavení ve třídě“⁹³.

Šikana je procesem, který je nezbytné zasazovat do sociálních vztahů ve skupinách, v každé skupině lze nalézt z pohledu šikany několik klíčových rolí. Především je to role agresora a role oběti, k nim se však přidává další, nezbytná role, která vyplývá ze skupinové dynamiky, a to těch, kdo se v počátku do šikany nezapojují, jsou nazýváni jako „přihlížitelé“⁹⁴.

⁹⁰ HARTLEY In: GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, [1993]. 647 s. ISBN 80-85605-28-7. s. 348.

⁹¹ KREJČOVÁ, L. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 226 s. ISBN 978-80-247-3474-3. s. 35.

⁹² PASSO In: MIKULKOVÁ, M. *Výskyt šikanování ve školách z pohledu sociálního pedagoga*. [online]2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: http://www.socioklima.eu/program/files/vyskyt_sikany.pdf

⁹³ ČERNÁ, A et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 150 s. Psyché. ISBN 978-80-210-6374-7. s. 57.

⁹⁴ SALMIVALLI, Ch, V., M. *Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations*. International Journal of Behavioral Development, 2004, roč. 28, č. 3, s. 246–258.

Role agresora

Pokud vezme v úvahu koncept skupinové dynamiky šikanování a výskytu všech rolí v rámci určitého sociálního systému, pak role agresora je podmíněna chováním členů skupiny v dalších rolích (oběť, přihlížitel).

Kdo je agresor a jak se chovají lidé v roli agresora?

Osobnost agresora může nabývat různých podob, uvádí se určité typické projevy, jako je snaha dominovat a ovládat okolí, děti většinou bývají fyzicky zdatné (ale není to pravidlem). *„Z pohledu morálky vykazují nedostatek morálního cítění, absenci pocitů viny, trest vnímají jako křivdu. Vykazují vyšší míru sebevědomí, ve společnosti jsou dětmi obdivovány“*⁹⁵.

Děti bývají egocentrické, citově oploštělé, s nedostatkem empatie, některé nachází uspokojení v ponižování a ubližování. Jsou zdatnými manipulátory⁹⁶.

Iniciátorem šikany se však může stát i dítě, které je neoblíbené, s nízkým sebevědomím, toužící po uznání a obdivu. Je prokázáno, že v rodinách těchto dětí se vyskytuje často fyzické i psychické násilí, a to jak ve vztahu rodičů k dětem, tak mezi rodiči⁹⁷.

Přesto i takto predisponované děti se mohou, a nemusí stát agresory/šikanovateli, a to v závislosti na dynamice celé skupiny („co skupina připustí“), neboť role agresora je podmíněna naplněním role jiných. Pokud je skupina „zdravá, má očistné mechanismy“, „agresor je usměrněn jinými dětmi, popřípadě až ostrakizován pro své násilné chování“⁹⁸.

Pokud ze strany skupiny je agresorovi poskytována podpora účastníků šikany v rolích přihlížitelů, a to verbálně či neverbálně, chování je podporováno a rozvíjí se agresivní způsob jednání. *„Je prokázáno, že i velmi malá reakce přihlížitelů je podporou pro agresory, poskytuje jim sociální odměnu ve formě vyššího sociálního*

⁹⁵ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 10-12.

⁹⁶ VACEK, P. Šikana, agresori, oběti a bezradní učitelé. s. 63-70. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

⁹⁷ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 10-12.

⁹⁸ VACEK, P. Šikana, agresori, oběti a bezradní učitelé. s. 63-70. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

statusu, obdivu, uznání“⁹⁹. Na šikaně se nepodílí agresor samotný, ale i ti, kteří poskytují pozitivní zpětnou vazbu v jakékoliv podobě. Intervence musí být směřována ke všem členům skupiny, nikoliv jen agresorům.

„*Specifickou roli zaujímají tzv. agresivní/provokující oběti*“¹⁰⁰, označované jako oběti-agresoři. Jde o děti, které jsou současně viktimizovány i vykazují agresivní prvky chování vůči spolužákům.

Role oběti

V roli oběti se může ocitnout prakticky kdokoli, téměř každá skupina si dokáže najít slabší oběť, dítě, které je nějakým způsobem odlišné, nejčastěji fyzicky. Jde o děti tělesně slabší, neobratné či jinak handicapované. Častým motivem je rasová odlišnost a nízký socioekonomický status rodiny (dítě si nemůže dovolit to, co většina spolužáků). „*Z psychologického pohledu se oběťmi šikany stávají děti mentálně podprůměrné nebo naopak vysoce nadprůměrné (chová se jinak než většina dětí), děti bojácné, děti, které v zátěžových situacích propadají panice, jsou příliš sebekritické, v kolektivu spíše neoblíbené*“¹⁰¹.

Přestože se obětí může stát kdokoli, vytipování spolužáka do role oběti ze strany agresora nebývá náhodné. „*Říká se, že zlí psi „vyčenichají“ lidi, co se jich bojí, a pokoušou spíše je než ty, co své obavy nedávají najevo. Agresor si většinou vybírá konkrétní oběť, u které si je téměř jistý, že nebude klást odpor ani se bránit*“¹⁰². Ve škole se tedy může stávat, že některé děti jsou týrané opakovaně, nejedná se o nijak defektní jedince, jsou pouze v pozici těch slabších¹⁰³. Vztah mezi obětí a agresorem se vyvíjí (obdobně jako se vyvíjí šikana v důsledku reakcí celé skupiny). Na jedné straně je agresor, který má radost z toho, že oběť trpí, na straně druhé oběť, která nejenom trpí, ale má i strach. Pokud se přeruší tento kruh, pokud oběť nedá najevo, že se bojí, vztah se přeruší.

Oběti často pochází z rodinného prostředí s úzkostnou a pečlivou povahou, matky zastávají projektivní postoje vůči dítěti, ochraňují je, prohlubují jeho nesamostatnost a citově je na sebe váží více než je úměrné s ohledem na věk.

⁹⁹ SALMIVALLI, Ch, V., M. *Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations*. International Journal of Behavioral Development, 2004, roč. 28, č. 3, s. 246–258.

¹⁰⁰ KREJČOVÁ, L.. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 226 s. ISBN 978-80-247-3474-3. s. 152.

¹⁰¹ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 12-15.

¹⁰² MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 296 s. ISBN 978-80-247-4580-0. s. 240.

¹⁰³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5. s. 141.

„Na druhé straně se oběťmi mohou stát děti týrané či jinak zanedbávané, které se chovají i vypadají jinak, než většina spolužáků“¹⁰⁴.

Většina obětí je vystavena násilí psychickému, jako je ponižování, snižování důstojnosti, fyzickému násilí typu bití, kopání, škody na osobních věcech. Oběti často volí strategii útěku ze situace, stávají se záškoláky, somatizují, sebepoškozují se. *„Může dojít ke zhoršení prospěchu, chování, oběť se stává kritizovanou, je trestána i za situace, kdy je obětí, aniž by to okolí vědělo“¹⁰⁵.*

Role přihlížitele

Kromě role agresora a oběti existuje ve skupinách ještě jedna role tzv. přihlížitelů, žáků, kteří poskytují zpětnou vazbu. Tito přihlížitelé mohou pomáhat agresorům a podporovat je, a to nejenom přímo (slovní povzbuzení, pomoc apod.), ale i nepřímo, jako tomu je v případě neverbální zpětné vazby (úsměšek, oční kontakt). Salmivalli¹⁰⁶ klasifikuje čtyři typy přihlížitelů:

- Pomocníci, kteří následují agresory.
- Podporovači, kteří poskytují agresorům pozitivní zpětnou vazbu na mnoha úrovních (slovně, mimika, gestikulace, smích).
- Outsideri, kteří se vyhýbají situacím šikany.
- Obránci, kteří se staví za oběť a vyjadřují jí podporu.

Role přihlížitelé klade na děti nároky z pohledu morálních postojů. Děti jsou svědky jednání, o kterém ví, že je mimo normu a ubližuje spolužákovi, zároveň se mohou cítit bezbranné či mít obavy z toho, že se samy stanou obětí, pokud se zastanou oběti.

V procesu šikany sehrávají přihlížitelé významnou roli tím, že agresorovi nepřičítají vysoký status, nesympatizují s ním. Pokud agresor nezíská dostatek podpory, proces šikany je zastaven. *„I za situace, kdy nedojde k úplnému zastavení šikany, může mít podpora přihlížitelů významný dopad na minimalizaci následků šikany pro oběti“¹⁰⁷.*

¹⁰⁴ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 13-15.

¹⁰⁵ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 119-120.

¹⁰⁶ SALMIVALLI, Ch. *Bullying and the peer group: A review. Aggression and Violent Behavior*. 15 (2010) 112–120

¹⁰⁷ SALMIVALLI, Ch. *Bullying and the peer group: A review. Aggression and Violent Behavior*. 15 (2010) 112–120

Řada preventivních programů v zahraničí pracuje s tímto modelem prevence šikany, nezaměřuje se primárně na oběti a agresory, ale na přihlížitele, kteří mají významný potenciál k tomu, aby proces šikany pozastavili či zmírnili.

5. Dynamika šikanování

5.1 Základní východiska

Jak bylo popsáno v předchozích kapitolách, šikana má svou dynamiku, která odpovídá sociálním procesům, které se odehrávají v kontextu sociální skupiny. Byl popsán proces proměny převahy neoficiální struktury nad oficiální strukturou třídy, způsobu, jak se vyvíjí pozice v průběhu doby, kdy se s jednoho nebo několika šikanujícími žáky stává proces celoskupinový¹⁰⁸.

Tento proces, kdy se nejprve vyčlení několik strůjců šikany, agresorů a na straně druhé obětí a přihlížitelů, má svůj přirozený průběh. Šikana se šíří jako infekce z jednoho zdroje a podle reakcí celého systému třídy, se tato infekce šíří dále nebo se zastaví.

5.2 Jednotlivé fáze šikanování, jejich charakteristika

Proces vzniku šikany je popsán mnoha autory, názory na vznik a průběh šikany jsou obdobné.¹⁰⁹¹¹⁰¹¹¹ Při šikaně dochází k propojení několika na sebe navazujících fází:

1. stupeň – ostrakizace

V počátečním stadiu jde především o izolaci určitého jedince, vyčlenění z kolektivu, vytvoření obětního beránka. Ostrakizace původně pochází z Řecka, kde tento pojem představoval vypovězení občana, jeho vyloučení ze společnosti. V této fázi jde o nevhodnou, zesměšňující, nepřátelskou komunikaci, kdy agresor testuje hranice, kam až může zajít.

2. stupeň – fyzická agrese, přitvrzování násilí, manipulace

V této fázi agresor již „*přitvrzuje*“. Zejména v zátěžových situacích se ostrakizování spolužáci stávají terčem, na kterém lze odreagovat negativní emoce. Obětní beránek byl nalezen (scapegoating), agrese se přitvrzuje. První fyzická agrese (týrání) může prolomit zábrany u těch dětí, které jsou disponovány k agresivnímu jednání. Ve druhé etapě se rozhoduje o tom, zda se šikana bude rozvíjet, nebo bude

¹⁰⁸ RÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Nové pohledy na šikanu*. s. 27-35. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

¹⁰⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

¹¹⁰ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 119-121.

¹¹¹ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2. s. 7-8.

ukončena. Pokud se ve skupině nachází „hvězda“, která se k šikanování připojí, a pokud agresor zjistí, že šikana nepřináší jen pocit uspokojení, ale zároveň obdiv a respekt ostatních dětí, je podstatně pravděpodobnější, že proces bude dále gradovat.

3. stupeň – vytváření tzv. jádra agresorů

Skupina byla infikována „virem šikany“, a ta se začíná šířit. Sympatizující jedinci se spojují s agresorem a vytváří společnou strategii, dochází k organizované šikaně. Vytváří se struktura skupiny s rolemi agresorů a obětí, pokud nedojde k silné podskupině (přihlížitelů), kteří se postaví na stranu oběti, jsou dány předpoklady pro to, aby se šikana stala skupinovou normou.

V tomto stadiu nejčastěji dochází k agresi typu vyhrožování bitím, obětem jsou ničeny věci, jsou donuceni k úsluhám, jsou jim zabavovány finanční prostředky.

4. stupeň – většina přijímá normy agresora

V tomto stadiu jsou přijaty normy agresora, stávají se normou. Sílí tlak ke konformitě k těm členům skupiny, kteří byli dosud málo aktivní. Hlavní emocí je strach přihlížitelů z toho, že pokud by zůstali „stranou“, stali by se taktéž obětí. I ti, kteří dosud zůstávali mírní, stávají se agresory. Z vnějšího pohledu zůstává skupina zachována, dochází k rozkladu zevnitř.

Třída se rozděluje na „nadřazenou a podřízenou vrstvu“. Fyzické násilí sílí, oběť je škrcena, kopána a bita, svlékaná, pálena ohněm. Agresoři vyhrožují zabitím. Agrese v tomto stadiu je již kompetenci Policie ve spolupráci s odbory sociální péče.

5. stupeň – totalita neboli dokonalá šikana

V této fázi je agrese skupinovým programem, násilí vzrůstá, zdokonaluje se. Manipulace psychická má propracovanou podobu, psychické rozložení přihlížejících je podobné rozložení obecenstva při gladiátorských zápasech. Dochází ke spřádání intrik, agrese se stupňuje. Prorůstání neoficiální struktury s oficiální školní strukturou je vítězstvím šikany.

Tato etapa je v podstatě neřešitelná, třídu ovládají agresoři, oběti jsou trestány, často se nachází ve stadiu Stokholmského syndromu, kdy si nedovedou život bez agresorů představit, jsou plniteli příkazů bez odporu. Šikana je běžnou praxí třídy.

6. Postoj při zjištění šikanování, úloha školy

6.1 Postupy řešení šikany na úrovni doporučení MŠMT

„Šikana je jedním z forem tzv. rizikového chování dětí, takto je definována v Národní strategii primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018“¹¹². Její řešení začíná na úrovni národní, tedy Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). MŠMT koordinuje oblast prevence za spolupráce s kraji, krajskými školskými koordinátory prevence, dále na úrovni bývalých okresních pedagogicko-psychologických poraden (metodici prevence) a zároveň v návaznosti na činnost školních metodiků prevence, kteří zajišťují primární prevenci v rámci jednotlivých škol.

Šikanou se systematicky začaly zabývat pokyny v roce 2001. Formy šikany, stejně jako poznatky o ní a způsoby prevence se mění, což vede ke stálým novelizacím tohoto pokynu. Poslední pokyn, resp. novelizace pokynu byla vydána v roce 2013 jako Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních¹¹³, který přesně definuje způsob řešení šikany na školách.

Zodpovědnost škol

„Šikana jako forma agresivního chování se týká ve vztahu ke školám zejména oblastí zajištění bezpečnosti, ochrany a zdraví žáků“¹¹⁴ dle tzv. školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb.) v průběhu vzdělávacích a souvisejících aktivit.

„Na základních školách se nachází ve většině případů děti do 15 let, ty nejsou trestně odpovědné“¹¹⁵ dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, neboť se nepředpokládá dostatečná rozumová a mravní vyspělost. To však neznamená, že dítě páchající čin, který by byl za jiných okolností (věk nad 15 let) považován za trestný, nebudou potrestány, dítěti ve věkové kategorii do 15 let lze uložit soudem výchovné opatření, a to výchovnou povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné

¹¹² MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí pro roky 2013-2018*. Praha, MŠMT. ISBN neuváděno. s. 9.

¹¹³ MŠMT. Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních. č. j. MŠMT- 22294/2013-1.

¹¹⁴ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁵ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže ve znění pozdějších předpisů.

péče a ochrannou výchovu vykonávanou zpravidla v dětském domově se školou či ve výchovném ústavu.

I u dětí do 15 let se v případě činů, které by byly jinak považovány za trestné (nad 15 let), musí postupovat v součinnosti s Policií. Podle pokynu k řešení šikanování má škola ohlašovací povinnost tehdy, jestliže má jednání charakter přestupku či trestného činu, dojde-li k šikaně v průběhu vyučování. Škola je povinna taktéž ohlašovat orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) skutečnosti, které nasvědčují faktu, že dítě je buď v ohrožení někým jiným, nebo se ohrožuje svým chováním samo.

6.2 Řešení šikany na úrovni škol

Školy při naplňování programů prevence vychází z nadřazených strategií, vyhlášek a pokynů MŠMT. Na úrovni škol prevenci zajišťují tzv. školní metodici prevence, zodpovědní za vytváření a naplňování programů prevence. Jejich role je jasně vymezena ve vyhlášce o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních¹¹⁶¹¹⁷. Školní metodik prevence:

- Řídí proces vytváření a následné realizace preventivního programu školy.
- Metodicky řídí pedagogy školy v oblasti prevence rizikového chování.
- Koordinuje vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence.
- Koordinuje spolupráci školy s orgány státní správy a samosprávy, mající v kompetenci tuto problematiku.

Školy, metodici prevence a další pedagogové vychází z již zmíněného Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních. Vyhláška určuje základní priority prevence šikany:

- Základním východiskem pro prevenci je školní program proti šikanování, který má obsahovat komplexní řešení a konkrétní návody zaměřené přímo na nápravu šikanování. Základem efektivity je kvalitní prevence.
- Povinnost školy vytvářet školní program proti šikanování.
- Povinnost škol vytvářet tzv. Minimální preventivní program, který reflektuje specifické potřeby každé školy.

¹¹⁶ MŠMT. Vyhláška č. 72/2005 Sb., ve znění vyhlášky č. 116/2011, Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

¹¹⁷ MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí pro roky 2013-2018*. Praha, MŠMT. ISBN neuváděno. s. 13.

- Metodický pokyn zavazuje školy k tomu, aby prevence byla systémová, komplexní.

Školní program proti šikanování má 13 komponent (hlavních součástí):

- 1) Zmapování situace – analýza a evaluace, to platí před i po programu.
- 2) Motivace pedagogů ke změně.
- 3) Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů.
- 4) Užší realizační tým ve složení zástupce vedení - nejlépe ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, zástupce družiny, školní metodik prevence, výchovný poradce, školní psycholog atd.
- 5) Definované společné postupu při řešení šikanování (6 scénářů).
- 6) Primární prevence v třídních hodinách.
- 7) Primární prevence ve výuce.
- 8) Primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování.
- 9) Ochranný režim.
- 10) Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s bojem školy proti šikaně, například formou informací na školním webu, informativní dopis, komunikace na třídních schůzkách).
- 11) Školní poradenské služby.
- 12) Spolupráce se specializovanými zařízeními.
- 13) Budování vztahů se školami v okolí.

6.3 Řešení šikany v rámci sociálních skupin

Metodický pokyn pro řešení šikany pracuje s doporučeným postupem Koláře pomocí tzv. „scénářů pro obyčejnou počáteční šikanu“¹¹⁸.

Tento postup počítá s několika návaznými etapami opatření. První etapa se týká diagnostiky za účelem odhalení šikany.

Ve druhé etapě nastupuje vnitřní diagnostika, kdy se řešitel snaží získat maximum informací, a to z pohledu dvou kritérií, praktických pohledů a z hlediska formy šikany.

Za třetí je definován směr léčby, přitom se vychází z fáze, ve které se šikana nachází a její formy, existuje 6 scénářů řešení šikany.

¹¹⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5. s. 163-169.

Tabulka 2: Řešení šikany dle Koláře

Situace, které škola zvládne sama	<ol style="list-style-type: none"> 1. První pomoc pro obyčejnou šikanu. 2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stádií šikany.
Scénáře, kdy škola potřebuje pomoc z venku	<ol style="list-style-type: none"> 3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu. 4. První pomoc pro obyčejnou pokročilou šikanu. 5. První pomoc pro komplikovanou pokročilou šikanu (výbuch skupinového násilí, lynčování) 6. Celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou formou. Základní intervenční program.

Zdroj: Kolář¹¹⁹

Školám se doporučuje pracovat s 2 scénáři, scénářem pro obyčejnou šikanu, a scénářem pro pokročilou šikanu.

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních¹²⁰. V článku 7.2 doslovně uvádí tento postup:

1. Scénář pro obyčejnou počáteční šikanu

1. *Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany.*
2. *Rozhovor s informátory a oběťmi.*
3. *Nalezení vhodných svědků.*
4. *Individuální rozhovory se svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků, hrubou chybou je konfrontace oběti s agresory).*
5. *Ochrana oběti.*
6. *Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru:*
 - a. *rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření),*
 - b. *rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku).*
7. *Realizace vhodné metody:*
 - a. *metoda usmíření,*
 - b. *metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči),*

¹¹⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5. s. 163-169.179.

¹²⁰ MŠMT. Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních. ¹²⁰ (č. j. MŠMT- 22294/2013-1)

8. *Třídní hodina:*
 - a. *efekt metody usmíření,*
 - b. *oznámení potrestání agresorů.*
9. *Rozhovor s rodiči oběti.*
10. *Třídní schůzka.*
11. *Práce s celou třídou.*

2) Základní krizový scénář pro výbuch pokročilé šikany – Poplachový plán pro tzv. školní lynčování

A. První (alarmující) kroky pomoci

1. *Zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany.*
2. *Bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí.*

B. Příprava podmínek pro vyšetřování

3. *Zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy.*
4. *Zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi.*
5. *Pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře).*
6. *Oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům.*

C. Vyšetřování

7. *Rozhovor s obětí a informátory.*
8. *Nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků.*
9. *Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky.*
10. *Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi).*

D. Léčba

11. *Metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny.*

Jde o doporučený postup, který školy implementují do svých plánů řešení šikany.

6.4 Spolupráce s jinými institucemi

Jak bylo definováno v předchozích kapitolách, školy mají povinnost koordinovat oblast prevence a řešení šikany za spolupráce s krajskými školskými koordinátory prevence, dále mohou využívat podpory poradenských institucí pedagogicko-psychologických poraden.

Při řešení spolupracují s Policií ČR a orgány sociálně právní ochrany dětí podle definovaných pravidel v metodických materiálech MŠMT.

7. Následky a prevence šikanování

7.1 Následky šikanování

Důsledky šikanování jsou závislé především na osobnostních faktorech oběti a tlaku agresorů, pokaždé dochází k důsledkům pro oběť. Kolář¹²¹ uvádí, že trvalé vystavení násilí, ať formou emočního tlaku nebo násilí subtilního typu izolace, zesměšňování, ponižování vždy pozvolna narušuje osobnostní vývoj oběti. „Uvědomované i neuvědomované prožívání bolesti vede dříve nebo později k přetížení adaptačních mechanismů. Dojde k vyčerpání nervové soustavy a objeví se neuróza nebo psychosomatické potíže.“ U oběti dochází k následkům psychickým i fyzickým (podle intenzity, formy a doby šikany), důležitým faktorem je odolnost oběti vůči zátěži a míra resilience dítěte. Zážitky spojené s dlouhodobou, intenzivní šikanou způsobí, že dítě je poškozené zásadně, dlouhodobě a mnohdy celoživotně. Zpočátku dítě ztrácí sebevědomí, je mu vnucováno pojetí sebe jako méněcenného, neschopného, dítě se stává úzkostné, je svazováno strachem. Pokud je nervová soustava vystavena nepřiměřeným nárokům po delší dobu, dochází k neurotizaci. Cílem neurotických projevů je uvolnit napětí vznikající při snaze neúspěšně se vyrovnat se zátěží. Důsledkem mohou být psychosomatická onemocnění. V poslední fázi šikany vzniká zástupná identita oběti, která je poplatná představám agresora, oběť ztrácí víru v pomoc ostatních a jedinou možností k přežití je chovat se podle přání agresora. Nastupují významné psychosomatické potíže, mohou se objevit sebepoškozující až sebezničující tendence, depresivní stavy, v extrémním případě pokusy o sebevraždu.

Ve skupině dochází k destrukci vztahů ve skupině, upevnění antisociálních postojů u agresorů, ztrátě pozitivního přístupu ostatních žáků a snížení vlivu pedagoga.

Důsledky šikany mohou být závažné zejména pro oběti. Ze zahraničních zkušeností víme, že v extrémních případech šikanované děti vraždily, a to masově. Jako příklad lze uvést jihokorejského studenta (Čo Sung-hü), který byl terčem psychického teroru i fyzického násilí. Stal nejhorším masovým vrahem v USA, zabil na jedné ze škol 32 studentů (je znám jako střelec z Virginie v roce 2007). Finský vrah Pekka-Eric Auvinen, v listopadu 2007 zavraždil ve finské škole osm lidí a následně spáchal sebevraždu. Šlo taktéž o šikanovaného spolužáka. Další vrah, Michael McLendon v roce 2009 v Alabamě zastřelil deset lidí včetně své matky, jako důvod

¹²¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5. s. 159.

v dopise konstatoval, že jde o pomstu za to, že se mu posmívali přezdívkou „Knedlík“¹²².

Důsledky šikany jsou závažné a vždy je postižena především oběť, nesmíme však zapomínat na celý sociální systém třídy a její členy.

7.2 Prevence

„Prevence šikany se rozděluje na primární, sekundární a terciální“¹²³.

Primární prevence se realizuje v situacích, kdy šikana nenastala. Těžiště je ve výchově osobnosti dítěte, v informovanosti cílových skupin (děti, rodiče, veřejnost), v preventivních programech. Za efektivní způsoby primární prevence lze označit celoškolské setkání, školní parlament, třídní samosprávy. Klíčové jsou kvalitní vztahy ve třídách.

Sekundární prevence je na místě ve chvíli, kdy již k šikaně došlo a kdy musí být realizována nápravná opatření, k tomu, aby se zabránilo opakování šikany.

Jde o včasnou diagnostiku, rychlé vyšetření šikany, pedagogická opatření typu ochrany oběti před dalšími útoky, jednání s rodiči obou stran, výchovná opatření pro práci s agresory (tlumení agresivních sklonů, výcvik sociálních dovedností).

Terciální prevence se týká možností škol využívat speciálních pracovišť, která by pracovala s aktéry celodenně, a to především s agresory. Odbornou péči potřebují taktéž oběti.

Současné přístupy k řešení a prevenci šikany jsou velmi rozmanité, často však vedou k obdobným výsledkům. Příklady vyspělých zemí, které na tomto poli mají rozsáhlé zkušenosti (například Norsko, Švédsko) prokázaly, že problematice je nezbytné věnovat pozornost na nejvyšší úrovni vládních opatření. *„Ke snížení šikany na školách vede především vzdělávání, intervenční programy, které vedou ke zvýšení povědomí k šikaně. Jde o změnu kultury celé školy, kdy šikana bude pojímána jako problém sociální a prevence se stane součástí celého systému školy včetně výuky“¹²⁷.*

¹²² HURDÁLEK, I. Identifikace s útočníkem jako obranný úmysl u osob, které zažily šikanu. s. 93-100. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-857-8.

¹²³ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9. s. 78.

PRAKTICKÁ ČÁST

8. Cíle výzkumné části

Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit míru výskytu šikany na vybraných základních školách, a to z pohledu žáků základní školy a z pohledu pedagogů.

Praktická část odpovídá na základní **výzkumné otázky**:

- 1) Jaký je výskyt šikany, násilí na druhém stupni vybraných základních škol na základě subjektivního hodnocení žáků základních škol?
- 2) Jaký je výskyt šikany, násilí na druhém stupni vybraných základních škol na základě subjektivního hodnocení pedagogů těchto škol?

8.1 Metodologie výzkumné části

Metodologie výzkumné části vychází z knihy autora P. Gavory Úvod do pedagogického výzkumu¹²⁴.

8.2 Popis metodologie

Gavora¹²⁵ vymezuje výzkum: „*Systematický způsob řešení problémů... pedagogický výzkum směřuje k řešení pedagogických problémů a k rozšiřování poznatků o pedagogických jevech.*“

„*Ve výzkumu lze využít dvou základních výzkumných strategií, kvalitativní a kvantitativní*“¹²⁶. Srovnání obou výzkumných strategií viz tabulka.

¹²⁴GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

¹²⁵ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 11.

¹²⁶ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 32-35.

Tabulka 3: Srovnání kvalitativně a kvantitativně orientovaného výzkumu

Kvantitativní	Kvalitativní
Přístup	
Kvantifikovaná práce s číselnými údaji, lze určit množství, rozsah nebo frekvenci jevů a jejich míru.	Zjištění údajů je v podobě verbální, jde o podrobný popis.
Údaje lze zpracovat za využití statistických metod.	Závěry nelze zevšeobecňovat.
	Člověk nebo skupina lidí je zkoumána holisticky.
Vysvětlení příčin jevů	
Cílem je vysvětlit příčiny a existence změn nebo jevů.	Cílem je porozumění člověku, jevu.
Závěry lze zevšeobecnit.	
Výběr osob vs. volba případů	
Výběr osob musí reprezentovat určitou populaci.	V centru zájmu je konkrétní případ (žák, skupina žáků, učitelů).
Pak lze závěry zevšeobecnit na celou populaci.	Nelze zevšeobecňovat.
	Cílem je hluboké proniknutí do konkrétního případu.
Ověřování existující pedagogické teorie vs. vytvoření nové teorie	
Verifikační charakter.	Konstrukční charakter.
Prověřuje existující pedagogickou teorii. Teorie potvrzuje nebo vyvrací hypotézy.	Odhaluje nové skutečnosti, staví nové hypotézy.

Zdroj: Gavora¹²⁷

Pro výzkum byla zvolena strategie kvantitativní. Pro výzkum provedený v této práci to znamená:

- Zkoumaným jevem je výskyt šikany na školách, jde o zjištění rozsahu a frekvence tohoto jevu na základě sdělení žáků a pedagogů.
- Cílem je zjistit existenci jevu (šikany) a zevšeobecnit zjištěné závěry.
- Výzkum charakteru kvantitativního předpokládá stanovit hypotézy k ověření.

¹²⁷ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 31-33.

- Hypotézy budou ověřeny za využití kvantifikované práce s číselnými údaji.
- Výběr respondentů je záměrný, reprezentuje populaci dětí druhého stupně základní školy v dané lokalitě.

„Výzkumný postup je přesně stanoven zněkolika na sebe navazujících částí“¹²⁸: Stanovení výzkumného problému, studium dostupných informačních zdrojů, příprava výzkumných metod, sběr a zpracování údajů, zpracování závěrečné zprávy.

8.2.1 Popis výzkumu 1. Časový harmonogram

Etapa první (definice výzkumného problému – CO, KOHO, KDY A V JAKÝCH SITUACÍCH bude problém zkoumat)¹²⁹. Výzkum bude zkoumat výskyt šikany na vybraných základních školách (co), u souboru respondentů – dětí druhého stupně základních škol (koho), v době od března 2014 a do dubna 2014 (kdy), v jakých situacích - v podmínkách školy v rámci jedné z hodin vyučování.

Etapa druhá – studium odborných materiálů.

Etapa třetí – příprava výzkumných metod. K naplnění cílů byla zvolena dotazníková metoda, zpracován polostrukturovaný dotazník.

Etapa čtvrtá – sběr a zpracování údajů. Děti byly osloveny v průběhu vyučování, požádány o vyplnění dotazníku, a to na třech základních školách.

Předvýzkum byl proveden na pilotní skupině 8 dětí a následně upraven.

Etapa pátá – interpretace údajů.

Etapa šestá – zpracování do podoby diplomové práce.

8.2.2 Popis výzkumu 2. Časový harmonogram

Etapa první („definice výzkumného problému – CO, KOHO, KDY A V JAKÝCH SITUACÍCH bude problém zkoumat“¹³⁰). Výzkum bude zkoumat výskyt šikany na vybraných základních školách a názory respondentů na řešení šikany ve škole (co), u souboru respondentů-pedagogů (koho), v době od března 2014 a do května 2014

¹²⁸ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 13-15.

¹²⁹ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 13.

¹³⁰ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 13.

(kdy), v těch základních školách, kde byl proveden výzkum mezi žáky (v jakých situacích).

Etapa druhá – studium odborných materiálů.

Etapa třetí – příprava výzkumných metod. K naplnění cílů byla zvolena dotazníková metoda, zpracován polostrukturovaný dotazník.

Etapa čtvrtá – sběr a zpracování údajů. Pedagogové byli osloveni osobně na školách, kde byl prováděn výzkum žáků.

Předvýzkum byl proveden na pilotní skupině 2 pedagogů a následně upraven.

Etapa pátá – interpretace údajů.

Etapa šestá – zpracování do podoby diplomové práce.

8.3 Popis technik sběru dat

„Jako technika sběru dat byl zvolen dotazník, jde o techniku, kdy jsou písemně položeny otázky a získávány odpovědi“¹³¹.

8.3.1 Dotazník pro výzkum 1

Dotazník má promyšlenou strukturu. Základní výzkumná otázka je rozčleněna do několika dílčích okruhů, každý z nich obsahuje několik dílčích položek (otázek).

Úvodní otázky

1. Chodíš rád do školy?
2. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Otázky zaměřené na zkušenost s násilím, agresí (šikanou) jiných

3. Byl jsi někdy svědkem agresivního/násilného chování ve třídě nebo ve škole, když někdo ubližoval spolužákovi?
4. Byl jsi svědkem situace, kdy by někdo fyzicky ubližoval spolužákovi?
5. Jak často jsi svědkem situace, kdy někomu fyzicky ubližují?
6. Byl jsi svědkem situace, kdy někomu ubližovali psychicky?
7. Pokud jsi byl svědkem psychického ubližování, jak se odehrávalo?

¹³¹ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 99.

8. Jak často jsi svědkem situace, kdy spolužákovi/spolužákům psychicky ubližují?

9. Kde se nejčastěji odehrává násilí/agrese?

Otázky zaměřené na pojmání šikany a povědomí o výskytu šikany

10. Co si představuješ pod pojmem šikanování?

11. Myslíš, že takové chování je ve tvé škole problémem?

12. Myslíš, že takové chování je v jiných školách problémem?

13. Slyšel jsi někdy o tom, že se šikana ve tvé škole vyskytla?

14. Jaké jsou podle tebe konkrétní důvody šikanování?

Otázky projektivní (projekce do konkrétních situací)

15. Jak se podle tebe cítí oběť šikany?

16. Jak se podle tebe cítí ten, kdo šikanuje?

17. Představ si situaci ve třídě. O přestávce tvému kamarádovi ze třídy vezmou brýle, házejí si s nimi a posmívají se mu. Co uděláš?

18. Co bys udělal/a, kdybys viděl/a, jak někomu ve škole (ne ve třídě, např. v jídelně, šatně, na chodbě...) ubližují jiní stejným způsobem jako v předchozí otázce?

19. Jak bys potrestal žáka, který ostatním ubližuje?

Otázky zaměřené na setkání žáka-respondenta se šikanou

20. Byl jsi někdy v situaci, kdy ses cítil šikanovaný?

21. Pokud ano, jak ti bylo ubližováno?

22. Setkal ses někdy se situací, kdy se ti děly následující věci? (Jednotlivé situace kyberšikany)

Reakce na šikanu, žádost o pomoc

23. Co jsi dělal/a v situaci, kdy jsi byl šikanovaný/á?

24. Co bys dělal/a, kdyby se tě někdo snažil šikanovat?

25. Svěřil/a by jses někomu?

26. Pokud ano, komu?

27. U koho předpokládáš, že by ti v případě šikany mohl nejvíce pomoci?

Informovanost o šikaně

28. Zajímáš se o nějaké informace o šikaně?

29. Znáš slovo kyberšikana?

30. Pokud ano, co jak se podle tebe projevuje kyberšikana?

31. Z jakých zdrojů máš informace o šikaně?

32. Více šikanují chlapci nebo dívky?

Preventivní opatření vůči šikaně

33. Myslíš, že učitel/ka má možnost ovlivnit vznik šikany ve třídě?

34. Pokud může učitel/ka ovlivnit výskyt šikany ve třídě, jakým způsobem je to možné?

35. Jsi seznámen/a s preventivním programem školy?

36. Jakou barvu bys přiřadil šikaně?

Otázky položené v dotazníku mají charakter uzavřených a otevřených otázek. „Uzavřené otázky nabízí připravené odpovědi a respondent označí vhodnou odpověď. Otázky otevřené dávají respondentovi velkou volnost odpovědí, není určena alternativa odpovědi“¹³².

8.3.2 Dotazník pro výzkum 2

Dotazník má taktéž promyšlenou strukturu. Základní výzkumná otázka je rozčleněna do několika dílčích okruhů, každý z nich obsahuje několik dílčích položek (otázek).

Úvodní otázky

1. Byl/a jste někdy svědkem přímé šikany ve třídě nebo ve škole?

2. O jakou situaci se jednalo?

¹³² GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6. s. 100-102.

Zkušenosti s řešením šikany žáků

3. Řešil/a jste ve své učitelské praxi případ šikany osobně (byl jste za řešení odpovědný)?
4. Kolikrát jste v praxi řešil případ šikany?
5. Jaký charakter měla šikana, kterou jste řešil/a?
6. Informoval/a jste (ve většině řešených případů) rodiče o šikaně u agresora?
7. Pokud komunikujete o šikaně s rodiči agresorů, s jakými reakcemi se setkáváte?
8. Jaké jsou nejčastější reakce rodičů, kteří nechtějí řešit šikanu, agresivní chování svých dětí?
9. Uvědomují si podle Vás děti, které páchají šikanu, jaké dopady to může mít na oběť?
10. Řešil/a jste v praxi kyberšikanu?
11. Pokud ano, jakou podobu měla kyberšikana?

Zkušenosti pedagogů se šikanou namířenou vůči nim

12. Ocitl/a jste se v situaci, kdy jste se jako pedagog cítil/a šikanovaný?
13. Pokud jste se s touto situací setkal, jakou podobu měla šikana?
14. Setkal/a jste se ze situací kyberšikany ve vztahu k Vám?
15. Je podle Vás šikana učitelů problémem současných základních škol?

Hodnocení vlastních kompetencí ke zvládnutí šikany

16. Podle Vašeho názoru, je příprava pedagogů ze strany školy dostatečná k tomu, abyste se cítili kompetentní pro řešení problému šikany ve třídách?
17. Pokud ne, co by Vám pomohlo k tomu, abyste se cítili lépe vybaveni pro řešení takovýchto situací?

Informovanost učitelů o prožívání šikany žáky ve škole

(Učitelé odpovídají na stejné dotazy jako děti)

18. Jaké množství dětí se podle Vás setká v průběhu základní školy se šikanou (podle vyjádření dotazníkového šetření u žáků vybraných frýdlantských a frýdeckých základních škol?

19. Ke kterým osobám ve svém okolí mají podle Vás děti největší důvěru, řeknou jim o šikaně, kterou zažily?

20. Kde se podle zkušeností žáků nejčastěji odehrává šikana?

Předávání informací o šikaně ze strany pedagoga

21. O šikaně s dětmi hovořím/nehovořím.

22. Jaké preventivní programy šikany ve škole jste realizoval/a?

Názor pedagogů na šikanu

23. Podle Vašich zkušeností, které faktory jsou pro vznik šikany ve škole nejvíce rizikové?

24. Jsou realizované programy prevence šikany ve škole účinné?

25. Co by zvýšilo jejich účinnost?

26. Máte jako pedagog možnost aktivně ovlivňovat výskyt šikany ve třídách?

27. Pokud ano, jakým způsobem?

8.4 Popis souboru respondentů

V práci jsou provedené dva výzkumy, proto se pracuje se dvěma výběrovými soubory.

Respondenti byli dotazováni ve třech základních školách:

ZŠ Frýdlant n/O, Komenského

ZŠ Tomáše Garyka Masaryka, Frýdlant n/O

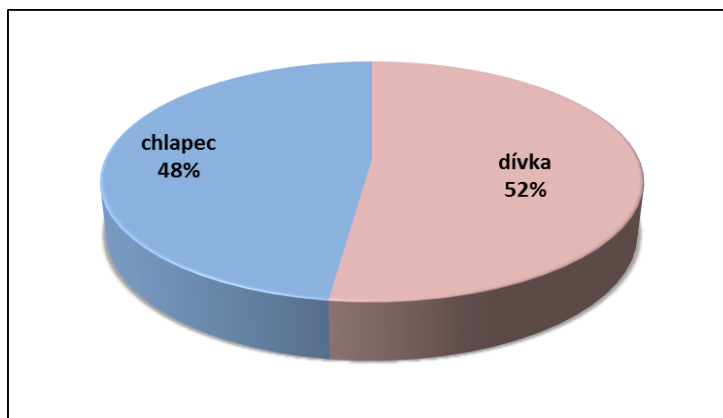
ZŠ Frýdek-Místek, Komenského

8.4.1 Výzkum 1

Soubor respondentů-žáků druhého stupně základní školy

Soubor respondentů *dle kritéria pohlaví*

Graf 3: Výzkum č. 1. Respondenti dle pohlaví

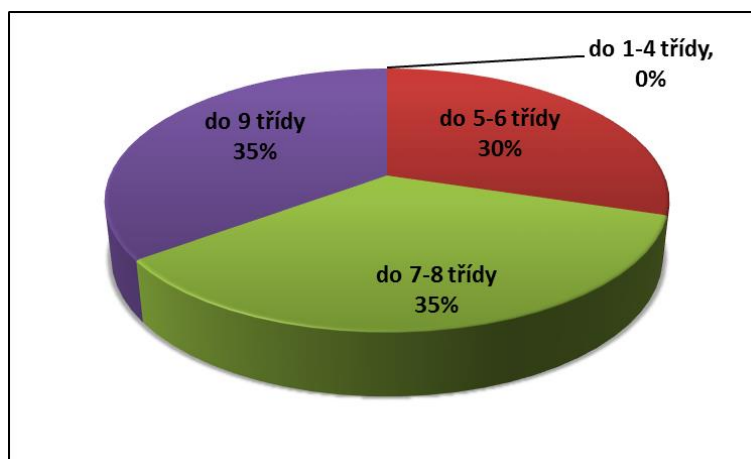

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- V souboru respondentů se nachází 52 % (49) dívek a 48 % chlapců (45).

Soubor respondentů *dle kritéria zařazení do školní třídy*

Graf 4: Výzkum 1. Respondenti dle tříd

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

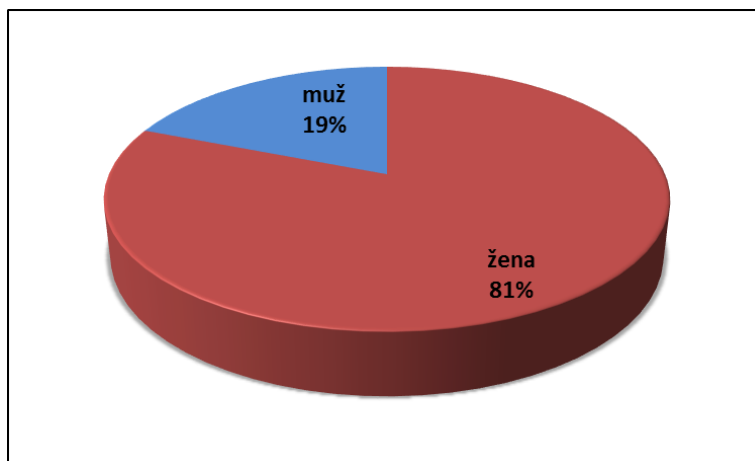
- V souboru navštěvuje 30 % dětí pátou až šestou třídu (28 dětí), 35 % sedmou až osmou třídu (33 dětí) a 35 % chodí do deváté třídy (33 dětí).
- Soubor je zastoupen všemi kategoriemi žáků druhého stupně základní školy.

8.4.2 Výzkum 2

Soubor respondentů-učitelů základní školy

Soubor respondentů dle *kritéria pohlaví*

Graf 5: Výzkum 2. Respondenti dle pohlaví

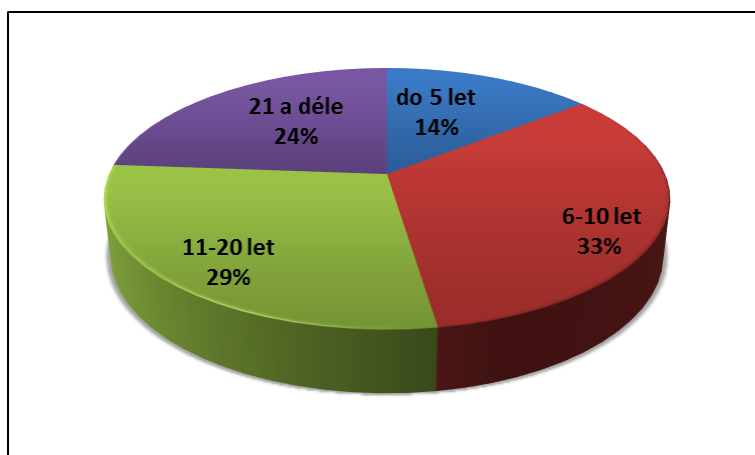

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Celkem 21 respondentů je tvořen 17 ženami (81 %) 4 muži (19 %).
- V souboru je převaha žen.

Soubor respondentů podle *doby pedagogické praxe*

Graf 6: Výzkum č. 2. Respondenti dle délky pedagogické praxe

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- V souboru jsou zastoupeni pedagogové s různou délkou pedagogické praxe.
- Praxi do 5 let mají 3 učitelé (14 %)

- Praxi v rozmezí 6-10 let 7 učitelů (33 %).
- Praxi v rozmezí 11-20 let 6 učitelů (29 %).
- Praxi delší 21 let 5 učitelů (24 %).

8.5 Interpretace dotazníkového šetření

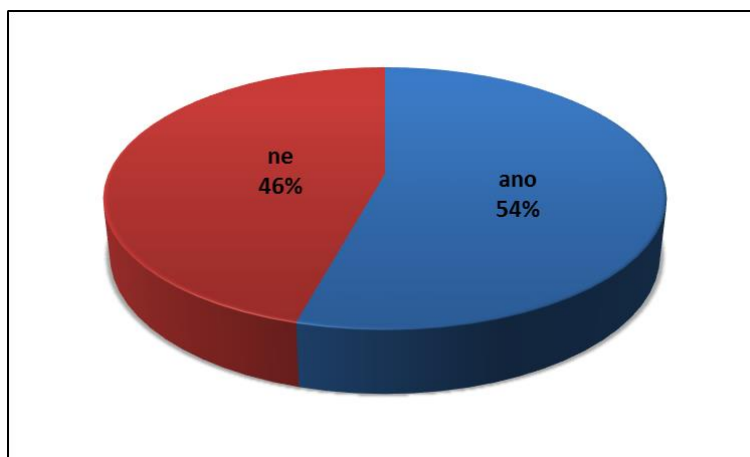
8.5.1 Interpretace dotazníkového šetření 1

Úvodní otázky navazují kontakt s dětmi respondenty, žádají o vyjádření vztahu ke škole a vztahu ke spolužákům.

Úvodní otázky

1a) *Chodíš rád do školy?*

Graf 7: Odpověď na otázku č.1a

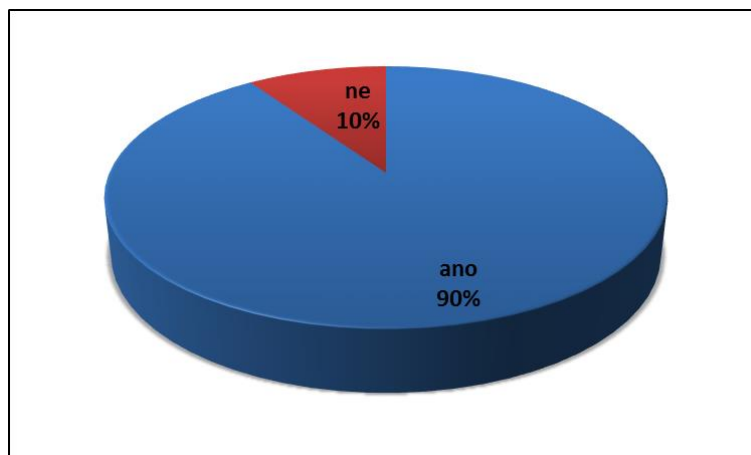

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Nadpoloviční většina dětí (54 %, 51 respondentů) má pozitivní vztah ke škole („*chodím rád do školy*“), 46 % (43 respondentů) udává nechuť chodit do školy („*nechodím rád do školy*“).

2a) Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Graf 8: Odpověď na otázku 2a

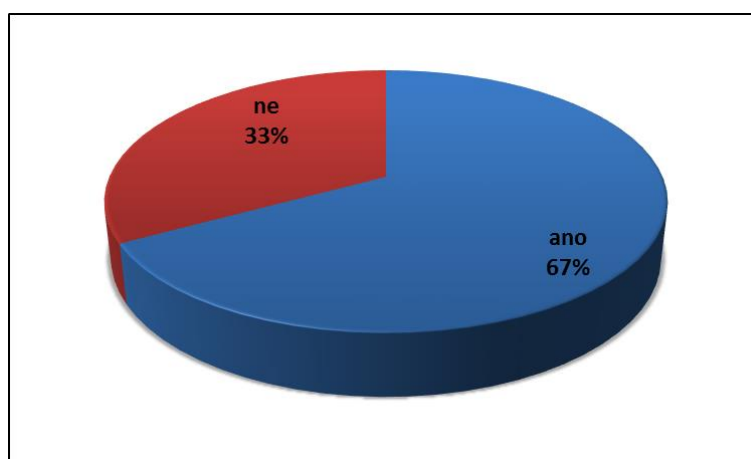
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Naprostá většina dětí (90 %, 85 dětí) má ve škole blízký, kamarádský vztah k někomu ze svých spolužáků, 10 % (9 dětí) tento pocit nesdílí.

Otázky zaměřené na setkání se šikanou, násilím na jiných (v roli pozorovatele)

3a) *Byl jsi někdy svědkem agresivního/násilného chování ve třídě nebo ve škole, když někdo ubližoval spolužákovi?*

Graf 9: Odpověď na otázku č. 3a

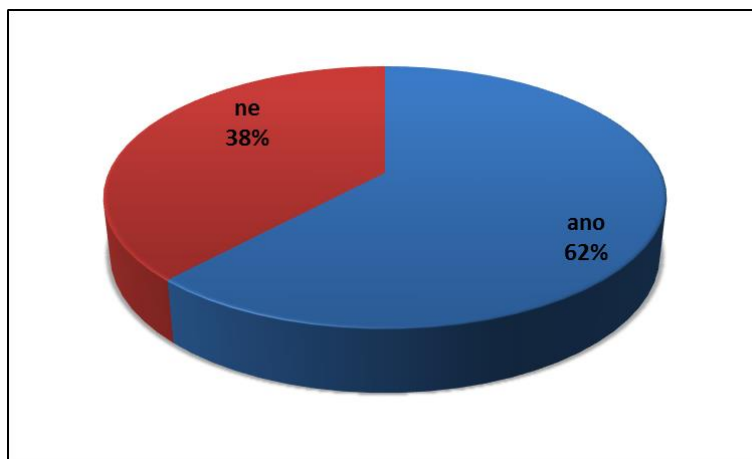
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 67 % dětí (63) konstatuje, že byly svědky špatného chování ve škole, kdy někdo ubližoval spolužákovi. Tuto situaci nezažilo 33 % dětí (31).

- Další otázky administrovali respondenti, kteří odpověděli, že byli svědky situace, kdy bylo někomu ubližováno, jde celkem o 63 dětí (67 % ze souboru).

4a) Byl jsi svědkem situace, kdy by někdo fyzicky ubližoval spolužákovi?

Graf 10: Odpověď na otázku č. 4a

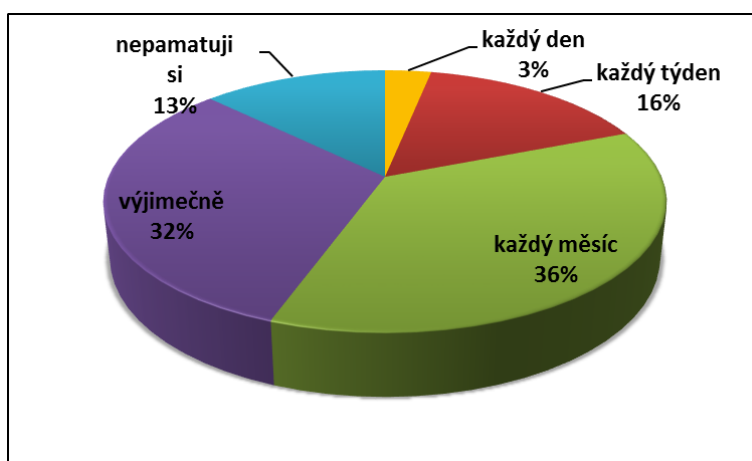

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Svědkem fyzické agrese bylo 62 % dětí (39), 38 % (24) nemá s tímto typem agrese zkušenosti.

5a) Jak často jsi svědkem situace, kdy ve třídě někomu fyzicky ubližují?

Graf 11: Odpověď na otázku č. 5a

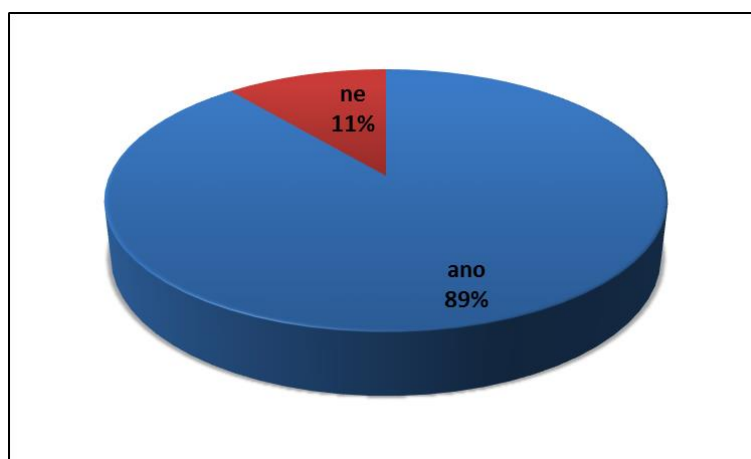
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Každý den je s fyzickým násilím konfrontováno 3 % dětí (2), každý týden 16 % (10), každý měsíc 36 % (23), výjimečně 32 % (20), nepamatuje si 13 % (8).

- Násilí fyzického charakteru v intervalu minimálně jednou týdně je přítomno 19 % dětí, které udávají, že jsou svědky násilí, a 13 % dětí z celého souboru respondentů.

6a) *Byl jsi svědkem situace, kdy někomu ubližují psychicky?*

Graf 12: Odpověď na otázku 6a

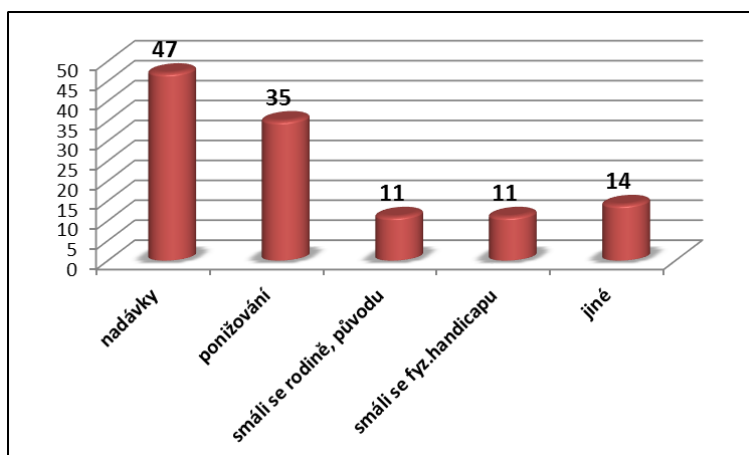

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 89 % žáků (56), kteří byli svědky násilí ve škole, mají zkušenost s psychickým násilím, 11 % (7) nikoliv.
- Naprostá většina žáků, kteří jsou svědky násilného chování, uvádí psychické násilí.
- Konkretizace formy tohoto násilí v další otázce.

7a) Pokud jsi byl svědkem psychického ubližování, jak se odehrávalo?

Graf 13: Odpověď na otázku 7a

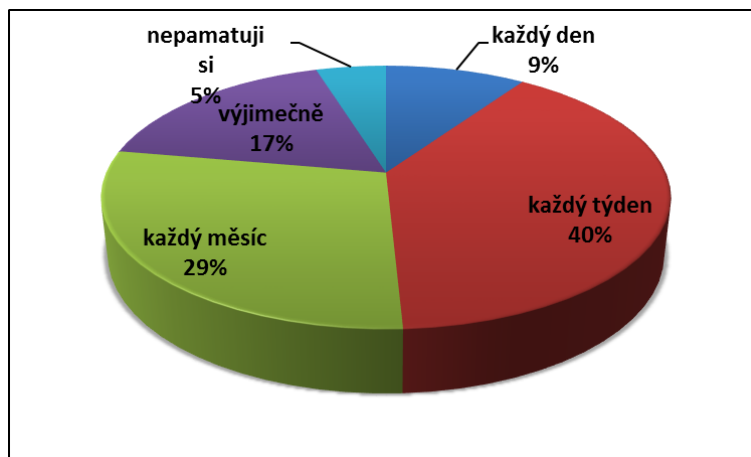

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Žáci mohli odpovídat několika variantami, bylo učiněno celkem 118 voleb.
- Nejvíce dětí udává jako formu psychického násilí nadávky, tuto situaci zažila polovina všech dotazovaných dětí (47) a dvě třetiny dětí, které uvedly, že byly přítomné násilí ve škole.
- Následuje ponižování, se kterým má zkušenost 35 žáků (37 % všech dětí v souboru).
- Rodině a původu se posmívali v 11 případech dětí, fyzickému handicapu taktéž 11 dětí, tj. 12 % z celého souboru.

8a) *Jak často jsi svědkem situace, když spolužákovi/spolužákům psychicky ubližují?*

Graf 14: Odpověď na otázku 8a

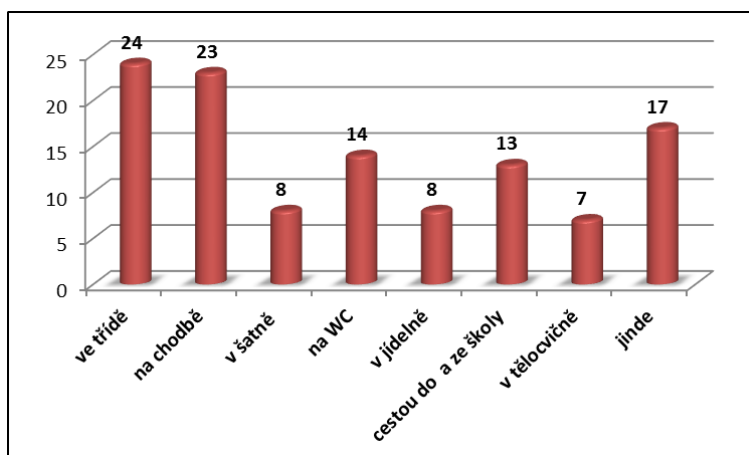

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Každý týden je přítomno psychickému násilí 49 % dětí (31), které uvádí, že byli svědky ubližování. Celkově jde o každého třetího žáka (33 %) ze souboru všech dětí zařazených do výzkumu.
- Každý měsíc 29 % (18) respondentů-svědků násilí, tj. každý pátý žák z celého souboru zkoumaných dětí. Výjimečně 17 % (11), nepamatuje si 5 % (3).
- Zkušenost s psychickým násilím vykazuje vyšší četnost než v případě fyzického násilí.

9a) Kde se nejčastěji odehrává násilí/ubližování?

Graf 15: Odpověď na otázku 9a

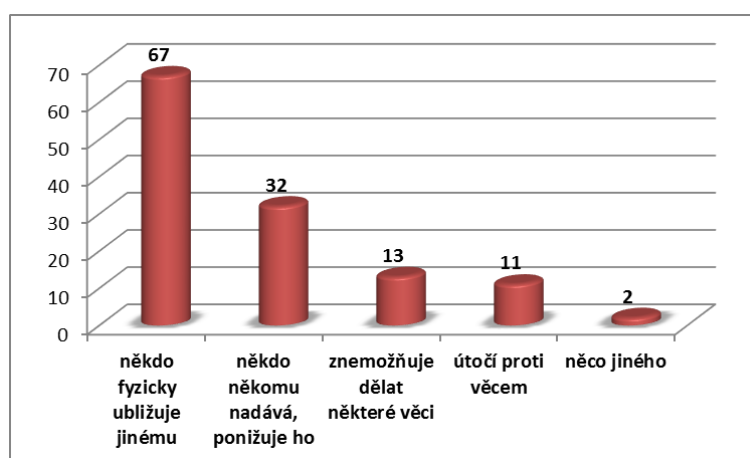
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo učiněno celkem 114 voleb.
- Nejčastěji byly děti svědky násilí ve třídě (24), na chodbě (23), na WC (14), cestou ze školy a do školy (13).
- V jídelně (8), v tělocvičně (7) a v šatně (8) je výskyt nižší.
- Z jiných prostor, kde byly děti svědky násilí, se objevuje hřiště (9), zahrada (4) a výlet (4).

Otázky zaměřené na pojmání šikany a povědomí o výskytu šikany

10a) Co si představuješ pod pojmem šikanování?

Graf 16: Odpověď na otázku 10a

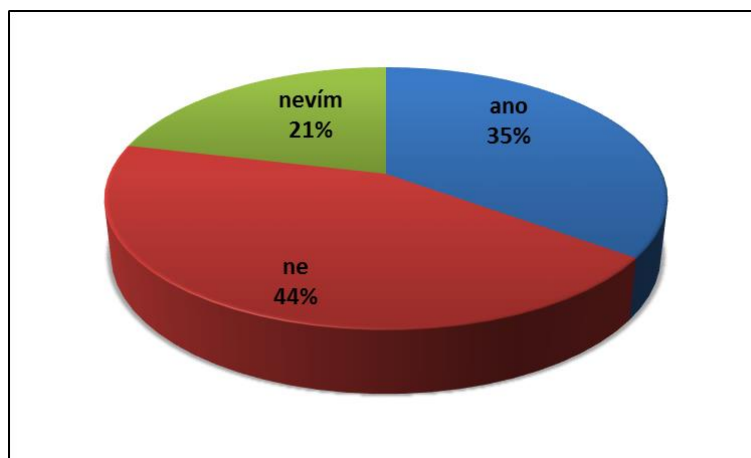

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo učiněno celkem 125 voleb.
- Představa dětí spojená se šikanou se váže především k násilí fyzickému (71 %, tj. 67 dětí), podstatně méně je spojeno s násilím psychickým (34 % tj. 32 dětí), donucení k přizpůsobení (znemožňuje dělat některé věci v 14 %, odpovědi tj. u 13 dětí), útoku vůči věcem spolužáka (12 %, tj. 11 dětí). S jinou formou násilí je šikanování spojeno u 2 dětí.

11a) Myslíš, že takové chování je ve tvé škole problémem?

Graf 17: Odpověď na otázku 11a

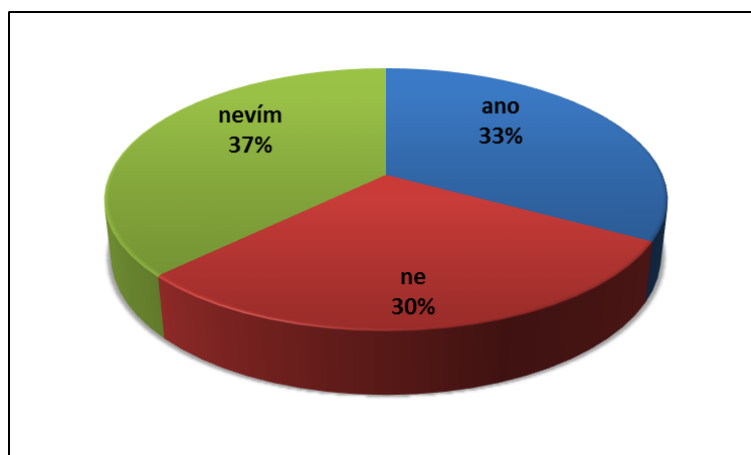

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Šikanu považuje za problém školy 35 % dětí (33), pro 44 % (41) problémem není, neví 21 % (20). Pouze každé třetí dítě považuje šikanu za problém školy, kterou navštěvuje.

12a) *Myslíš, že takové chování je v jiných školách problémem?*

Graf 18: Odpověď na otázku 12a

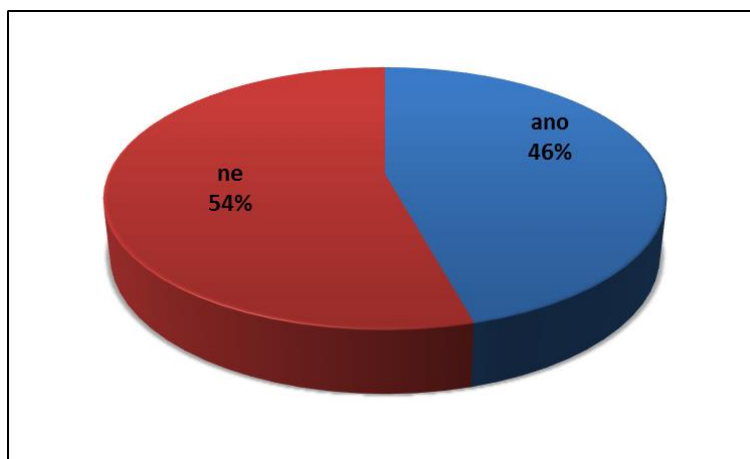

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Jako problém označilo šikana 33 % dětí (31) v jiných školách, tedy obdobný počet jako v případě vlastní školy.
- Není si jisté (nevím) odpovídá 37 % (28), není problémem podle 30 % (28 dětí).

13a) *Slyšel jsi někdy o tom, že se šikana ve tvé škole vyskytla?*

Graf 19: Odpověď na otázku 13a

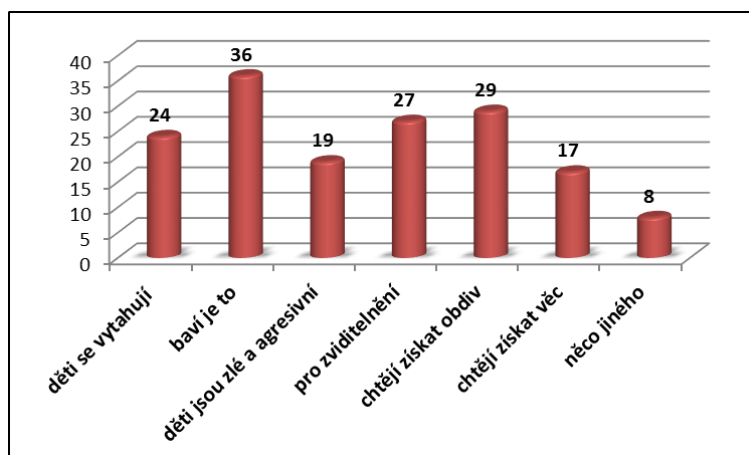

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 46 % dětí (43) uvádí, že má povědomí o tom, že se šikana na škole vyskytla, 54 % (51) o šikaně neslyšela.

14a) Jaké jsou podle tebe konkrétní důvody šikanování?

Graf 20: Odpověď na otázku 14a

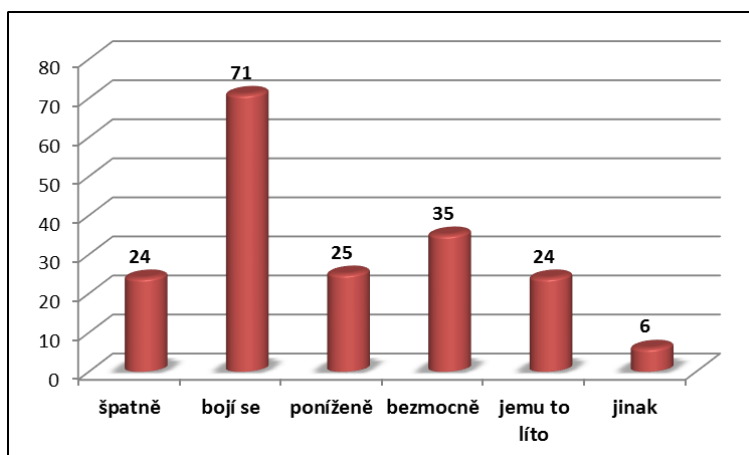
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo učiněno celkem 160 voleb.
- Nejvíce dětí spojuje šikanu s činností, která útočníky baví (36, tj. 38 %), dále s potřebou získání obdivu (29, tj. 31 %), pro zviditelnění (27, tj. 29 %). „Protože se děti vytahují“ udává 26 % dětí (24). S agresivitou dětí spojuje šikanu každý pátý žák (19, tj. 20 %). Potřebu získat určitou věc udává 17 dětí (18 %), něco jiného 8 dětí (9 %).
- Fakt, že důvodem šikanujících dětí může být určitá vnitřní dispozice typu agresivní, zlé jednání, si uvědomuje každé páté dítě.

Otázky umožňující zjistit reakci dětí při projekci do určité situace (Dítě se vciťuje do určité situace a odhaduje, jak by se za dané situace chovalo.)

15a) Jak se podle tebe cítí oběť šikany?

Graf 21: Odpověď na otázku 15a

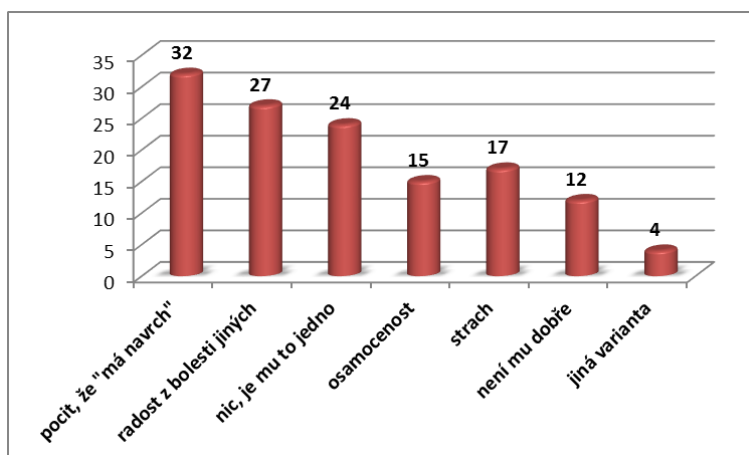

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo učiněno celkem 185 voleb.
- Děti spojují pocity šikanovaného dítěte se strachem a obavami (71, tj. 76 %), bezmocí (35, tj. 37 %), lítostí (24, tj. 25 %), špatnými pocity nespecifikovanými (24, tj. 25 %), poníženo (25, tj. 27 %). Jiné pocity jsou konkretizovány jako „jemu to jedno“ (1), jako bez kamarádů (1).

16a) Jak se podle tebe cítí ten, kdo šikanuje?

Graf 22: Odpověď na otázku 16a

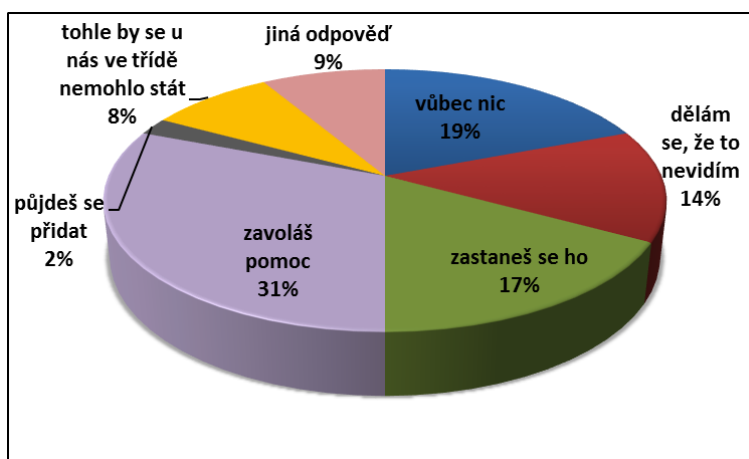
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo provedeno celkem 131 voleb.

- Děti do pocitů útočnicka nejvíce projektují pocit nadřazenosti („*má navrch*“), a to v případě každého třetího dítěte (34 %).
- Dále pocit radosti z bolesti jiných (27, tj. 29 %).
- Pocit lhostejnosti „*je mu to jedno*“ přisuzuje útočnickovi každé čtvrté dítě (24 dětí, tj. 26 %).
- Negativní pocity-osamocenost udává 15 dětí (16 %), strach z odhalení a reakcí okolí 17 dětí (18 %).
- Nespecifikovaný pocit „*není mu dobře*“ 12 dětí (13 %).
- Jinou variantu udávají 4 děti (5 %) bez specifikace.
- Prožívání útočnicka spojené s pozitivní emocí (nadřazenost, radost pro něj) je zastoupeno 45 % (59) odpověďmi ze všech voleb.
- Negativní emoce (osamocenost, strach, není mu dobře) vyjadřuje 34 % všech voleb (44).
- Neutrální pocity (je mu to jedno) je uvedeno ve 24 případech (18 %), zbývající 3 % označují jiné, nespecifikované volby.

17a) Představ si situaci ve třídě. O přestávce tvému kamarádovi ze třídy vezmou brýle, házejí si s nimi a posmívají se mu. Co uděláš?

Graf 23: Odpověď na otázku 17a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Na tuto situaci by nereagovalo 18 dětí (19 %) žádným způsobem.
- 13 dětí (14 %) by situaci ignorovalo, dělalo by „že nic nevidí“.

- 16 dětí (17 %) by se spolužáka zastalo.
- 29 dětí (31 %) by zavolalo pomoc.
- 2 děti (2 %) přiznávají, že by se „šly přidat“ a 8 dětí (8 %) se domnívá, že by se tato situace ve třídě nemohla stát.
- Jinou odpověď uvedlo 9 % dětí, šla bych pro učitele (2), vyběhla bych ze třídy (1), snažil bych se přemluvit kamaráda, aby pomohl (2).
- Každé třetí dítě v souboru by na tuto situaci nereagovalo, každé třetí dítě snažilo zajistit pomoc. Šikanovaného dítěte by zastalo každé šesté dítě v souboru.
- Další situace je vztažena k agresi ve škole, tedy ne u spolužáků ve třídě.

18a) Představ si, že by se stejná situace stala ve škole, například v jídelně u žáků jiných tříd. Co bys dělal?

Graf 24: Odpověď na otázku 18a

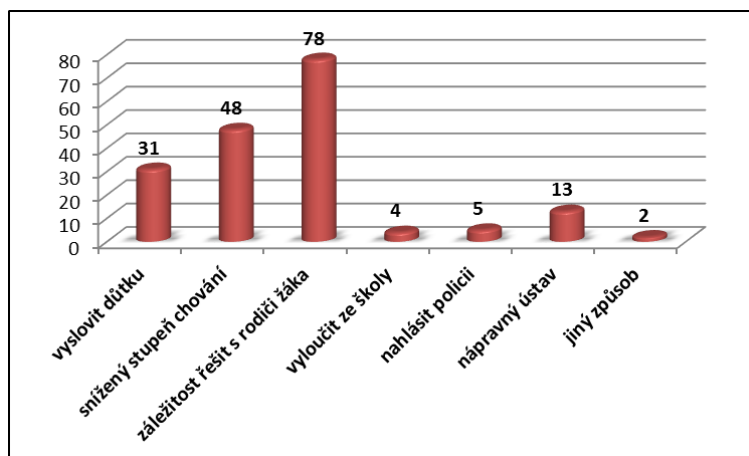
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Na tuto situaci by nereagovalo 19 dětí (20 %) žádným způsobem.
- 25 dětí (27 %) by situaci ignorovalo, dělalo by „že nic nevidí“.
- 8 dětí (8 %) by se žáka zastalo.
- 29 dětí (31 %) by zavolalo pomoc.
- 1 dítě (1 %) přiznává, že by se „šlo přidat“ a 1 dítě (1 %) se domnívá, že by se tato situace ve škole nemohla stát.

- Jinou odpověď uvedlo 12 % dětí, šla bych pro dozor (3), řekla bych to někomu od nich ze třídy (2).
- Téměř každé druhé dítě v souboru by na tuto situaci nereagovalo, každé třetí dítě snažilo zajistit pomoc. Ohrožovaného žáka by se zastalo každé dvanácté dítě.
- Ve stejné situaci ohrožení žáka, který není blízký spolužákem (ze stejné třídy) ochota k pomoci klesá a zvyšuje se neochota pomoci.

19a) Jak by měl být potrestán ten, co ostatním ubližuje?

Graf 25: Odpověď na otázku 19a

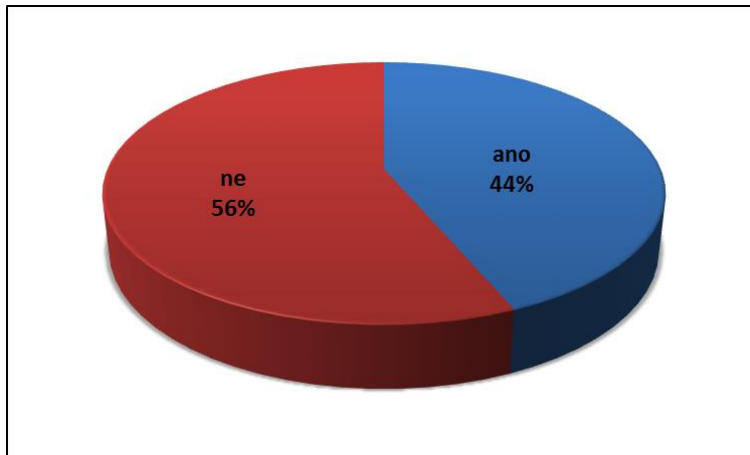
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo učiněno 181 voleb.
- Představa o potrestání žáka, který ubližuje/šikanuje spolužáky je spojena s řešením problému s rodiči, tuto představu má 78 žáků, tj. 82 % dětí ze souboru.
- Dále děti uvádí snížený stupeň z chování (48 dětí, tj. 51 %), to znamená každý druhý žák.
- Důtka by měla být udělena podle třetiny respondentů (33 % ze souboru).
- Dále jsou uvedeny okrajové varianty-umístit do nápravného ústavu (13 dětí, tj. 15 %), nahlásit policii (5 dětí, tj. 6 %), vyloučit ze školy (4 děti, tj. 5 %) a jiný způsob (2 děti, tj. 2%).

Otázky zaměřené na osobní setkání se šikanou

20a) *Byl jsi někdy v situaci, kdy ses cítil být šikanovaný?*

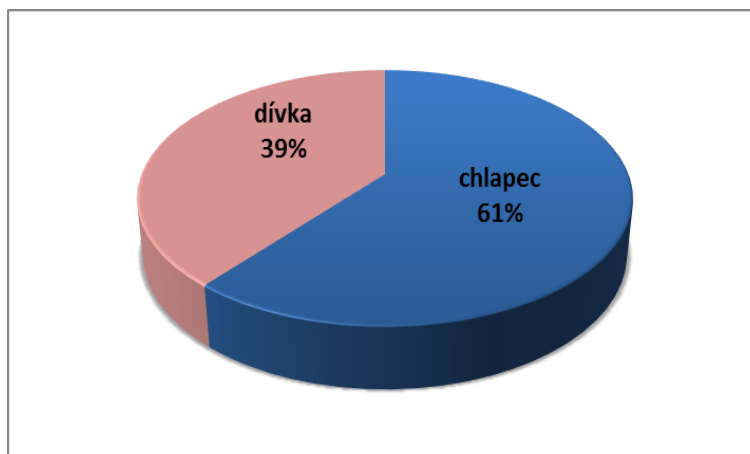
Graf 26: Odpověď na otázku 20a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 41 dětí (tj. 44 % respondentů) se domnívá, že byli šikanováni.
- 53 dětí (56 % respondentů) se necítilo v minulosti šikanováno.
- Z dětí, které o sobě udávají, že byly šikanovány, je 25 chlapců (61 %) a 16 dívek (39 %).

Graf 27: Odpověď na otázku 20a dle pohlaví

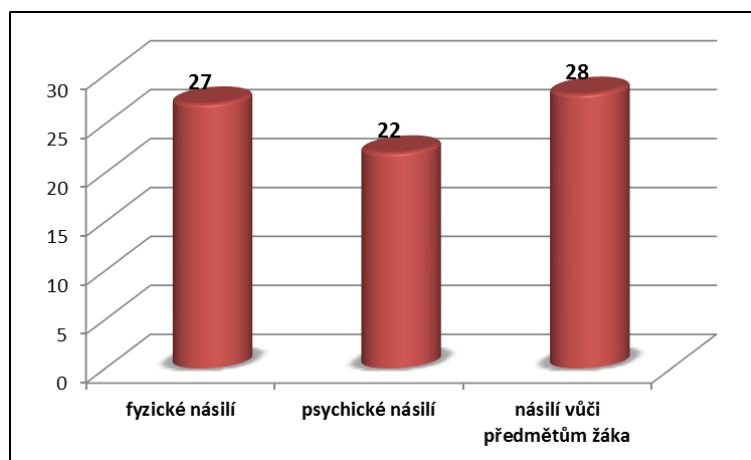

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Na další otázky odpovídají děti, které uvedly, že se cítily být šikanované.

21a) Pokud ano, jak ti bylo ublížováno?

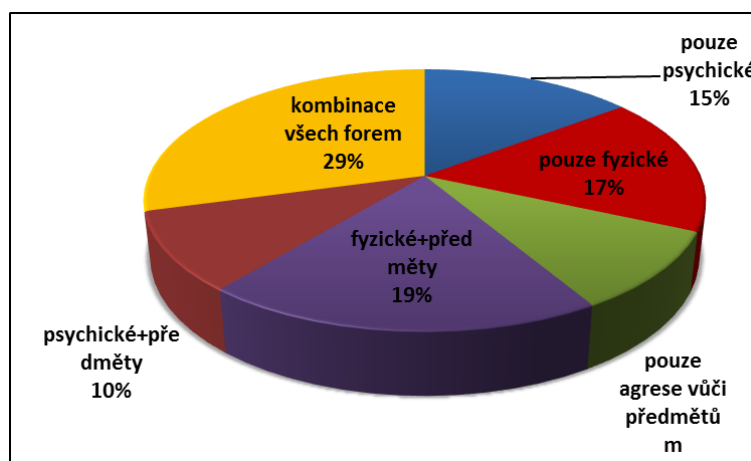
Graf 28: Odpověď na otázku 21a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo provedeno celkem 77 voleb.
- Fyzické násilí udává 27 žáků, psychické násilí 22 žáků, násilí vůči předmětům 28 žáků.
- Bylo celkem učiněno 77 voleb, a to v těchto kombinacích:

Graf 29: Odpověď na otázku 21a (kategorizace dle formy)

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Téměř každý třetí žák (12 dětí, tj. 29 %) zažil kombinaci všech uvedených forem násilí, tedy fyzické, psychické i vůči předmětům. Jde o nejčtenější odpověď.
- Násilí fyzické a vůči předmětům udává 8 žáků (19 % ze souboru).

- Násilí psychické a vůči předmětům udávají 4 děti (10 %).
- Pouze psychické násilí prožilo 6 dětí (15 % ze souboru), pouze fyzické 7 dětí (17 %).
- Násilí pouze vůči předmětům udávají 4 děti (10 % ze souboru).
- Nejčtenější forma násilí je kombinace fyzického, psychického a násilí vůči předmětům.

Bylo ti ubližováno fyzicky. Jak?

- Bití, mlácení.
- Kopání.
- Podkopávali mi nohy.
- Shodili mě z prolézačky.
- Povolili na zem.
- Zkroutili ruce za záda.
- Dostal jsem facku.
- Nepustili mě na záchod.

Bylo ti ubližováno psychicky. Jak?

- Posmívali se mi.
- Nebavili se mnou.
- Pomlouvali mě.
- Nadávali rodičům, ségře.
- Říkali, že jsem blbý.
- Že koktám.
- Sprostě na mě mluvili.
- Smáli se mi při zkoušení.
- Posmívají se mi, že jsem tlustá, uráží mě.

Byly ničeny tvé věci. Jak?

- Vzali mi oběd nebo svačinu.
- Lámali tužky.
- Trhali sešit nebo knihu.
- Chtěli peníze, vzali si je.

- Zabavili tašku.
- Vzali si moje věci (učební pomůcky).

Co se týče genderu, fyzická agrese v jakékoliv kombinaci je typická pro chlapce (23 z 25 případů). U dívek se vyskytla ve 4 případech, a to ve spojení s fackou, podkopáváním nohou, násilným zabráněním jít na WC. Pro chlapce jsou typické formy bití, kopání, kroucení rukou.

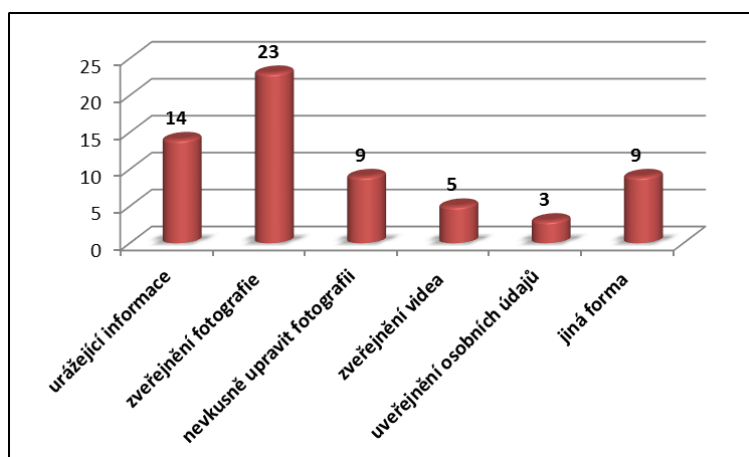
Pro dívky je typická šikana psychická (8) typu pomluvy, izolace (nebavit se s někým), posmívání a agresí vůči předmětům (4) - ničení pomůcek, trhání sešitů.

Následující otázka se vztahuje k situacím, které lze označit jako kyberšikanu.

22a) Setkal ses někdy se situací, kdy:

- někdo umístil na tvůj profil (facebook, internet) hanlivé nebo urážející informace
- někdo zveřejnil tvoji fotografii na internetu proti tvé vůli
- někdo nekusně upravil tvou fotografii a zveřejnil na internetu
- někdo zveřejnil video s tebou na internetu
- někdo dal na internet tvé osobní údaje
- nebo s jinou formou šikanování prostřednictvím internetu (jiných moderních technologií-mobil)

Graf 30: Odpověď na otázku 22a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo získáno celkem 63 voleb od 61 respondentů.

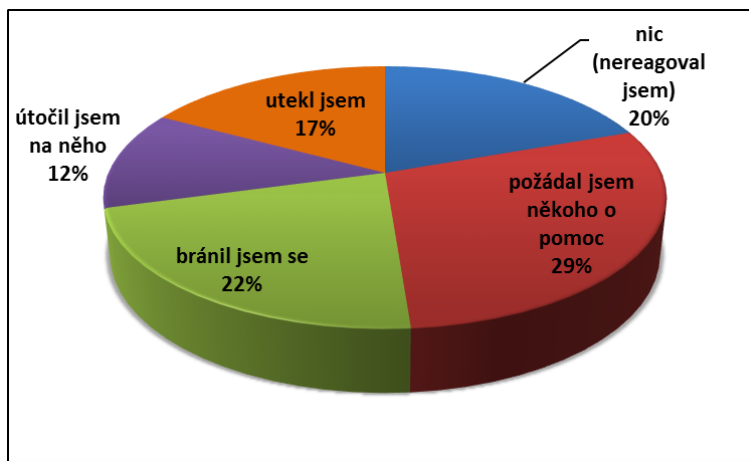
- Nejvíce dětí (23, tj. 25 %) se setkala se situací, kdy byla zveřejněna jejich fotografie proti vůli. Za druhé (14 dětí, tj. 16 %), jsou to urážející informace zveřejněné na internetu, dále nevkusně upravená a zveřejněná fotografie (9 dětí, tj. 11 %), zveřejnění videa (5 dětí, tj. 6 %). Nejméně dětí (3, tj. 3 %) bylo konfrontováno se zveřejněním osobních údajů.

Reakce na šikanu, žádost o pomoc

Další kategorie otázek se týká situací, kdy dítě bylo vystaveno šikaně nebo se cítí být šikanované, otázky sledují, jak by dítě reagovalo nebo již reagovalo v případě šikany.

23a) Co jsi dělal/a v situaci, kdy jsi byl šikanovaný?

Graf 31: Odpověď na otázku 23a

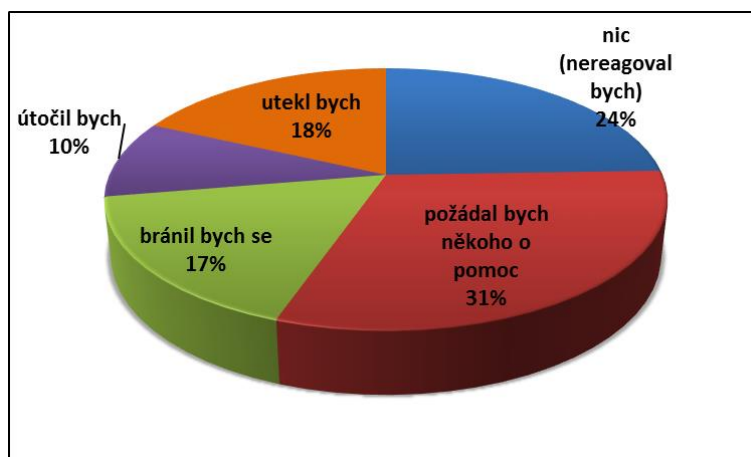

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Odpovědělo 41 respondentů.
- Každé páté dítě (8 žáků, 20 %) na situaci šikanování nereagovalo. 12 dětí (29 %) požádalo někoho o pomoc. Aktivní postoj zaujalo 34 % dětí, z toho 9 dětí (22 %) se bránilo (snažili se zastavit útočníka) a 5 dětí (12 %) zaútočilo na agresora. Uteklo 7 dětí (17 %).

24a) Co bys dělal/a, kdyby se tě někdo opět pokusil šikanovat?

Graf 32: Odpověď na otázku 24a

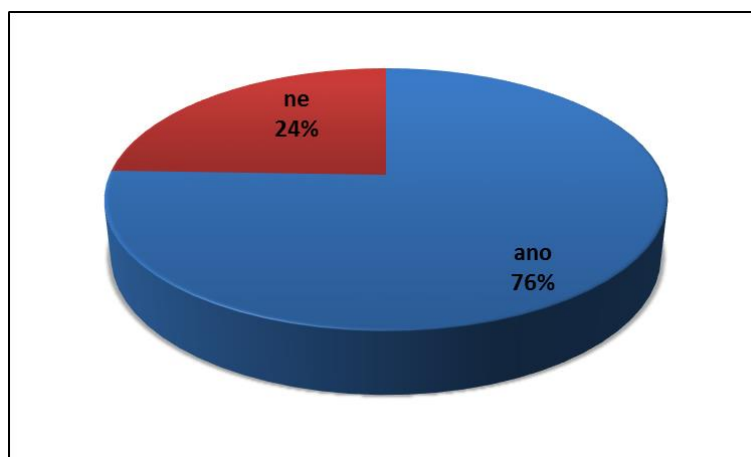

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Nejvíce dětí, 31 % (23 respondentů), by požádalo někoho o pomoc.
- Nereagovalo by (nic bych nedělal) každé čtvrté dítě (24 %, 23 respondentů).
- Ze situace by uteklo 17 dětí (18 %).
- Aktivně by se bránilo 17 % (16 respondentů).
- Zaútočilo by na agresora 10 % (9 respondentů).
- Realita (jak děti reagovaly) a představa, jak by reagovaly, kdyby v budoucnosti byly šikanovány, jsou přibližně stejné.

25a) Svěřil/a/ by ses někomu?

Graf 33: Odpověď na otázku 25a

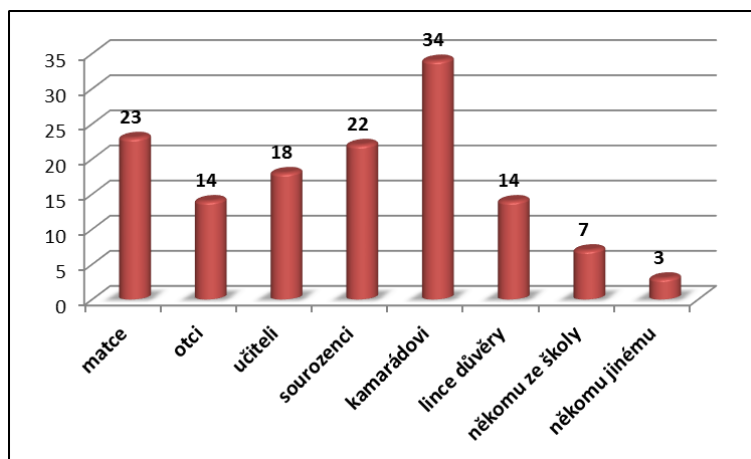

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 76 % (71 respondentů) dětí uvádí, že by se s šikanou někomu svěřilo.
- 24 % (23 respondentů) dětí nikoliv.

26a) Pokud ano, komu by ses svěřil/a?

Graf 34: Odpověď na otázku 26a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

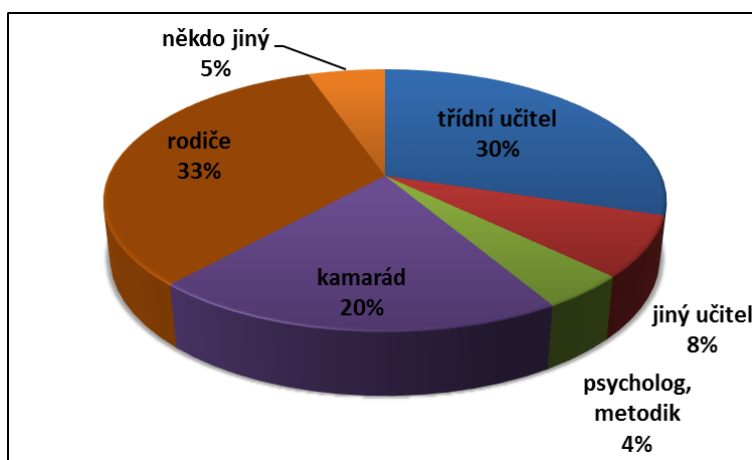
- Bylo provedeno 135 voleb.
- Nejvíce dětí by se svěřilo kamarádovi (34 dětí), tj. 36 % ze souboru.
- Matce by se svěřilo 23 dětí (24 %), otci 14 (15 %), celkem rodičům 39 % všech respondentů.

- Sourozenci by se svěřilo 22 dětí, tj. 23 % respondentů, učitelé 18 dětí (19 % všech respondentů), lince důvěry 14 dětí (15 % respondentů).
- Někomu jinému ze školy by se svěřilo 7 dětí (8 %) a někomu jinému 3 děti (3 %).

Pomoc při šikaně nebo hrozící šikaně

27a) U koho předpokládáš, že by ti v případě šikany mohl nejvíce pomoci?

Graf 35: Odpověď na otázku 27a

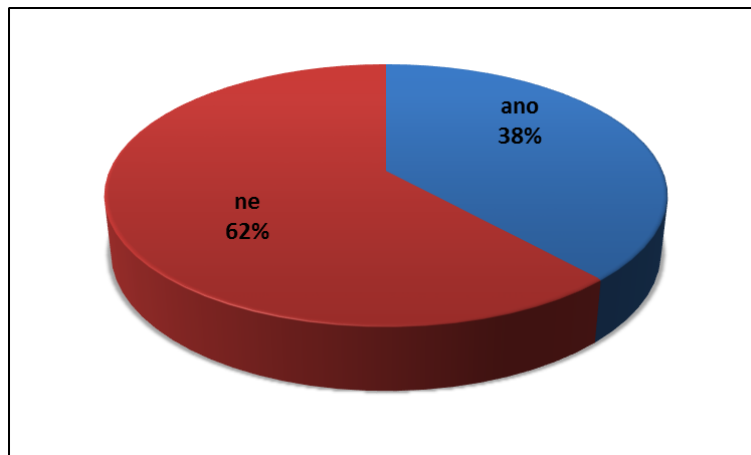
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Osoby, které jsou schopny nejvíce pomoci, reprezentují rodiče (31 dětí, 33 %) společně s třídními učiteli (28 dětí, 30 %). Za třetí jsou to kamarádi, kterým důvěřuje 20 % dětí (19 respondentů). Následuje jiný učitel ze školy (7 dětí, 8 %), nejméně děti by navštívilo psychologa či metodika (4 %).

Informovanost dětí o šikaně

28a) Zajímáš se o informace k tématu šikana?

Graf 36: Odpověď na otázku 28a

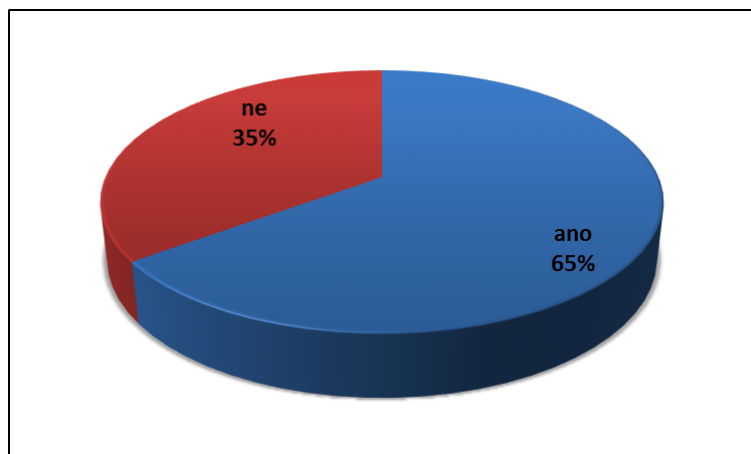

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 38 % (36) dětí se zajímá o téma šikany, zjišťuje si informace.
- 62 % (58) dětí se o téma šikany nezajímá.

29a) Znáš slovo kyberšikana?

Graf 37: Odpověď na otázku 29a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Dvě třetiny dětí (65 %, tj. 61 respondentů) zná slovo kyberšikana.
- Třetina dětí (33, 35 % respondentů) nezná slovo kyberšikana.

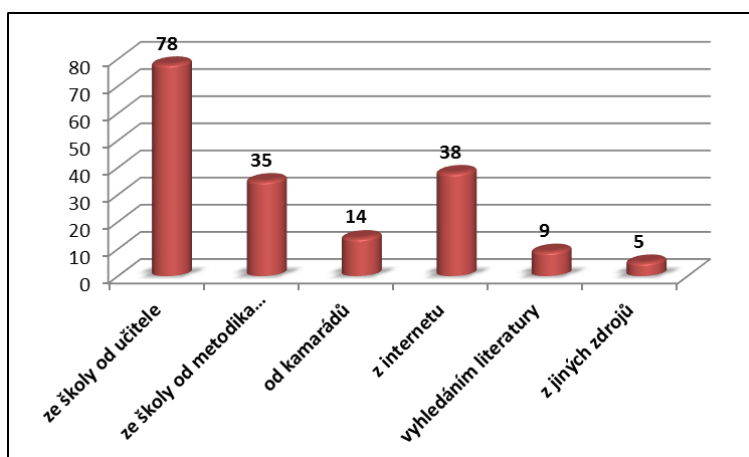
Pokud ano, co jak se podle tebe projevuje kyberšikana?

Odpovědělo 23 dětí, které slovo kyberšikana spojují s:

- Komunikací na internetu (urážky, pomluvy, nepravdivé informace).
- Facebookem (když někdo poškozuj e profil někoho, píše o něm nepěkné věci).
- Mobilem (když někdo rozesílá nepravdivé, urážlivé sms-ky nebo fotografie).

31a) Z jakých zdrojů máš informace o šikaně?

Graf 38: Odpověď na otázku 31a

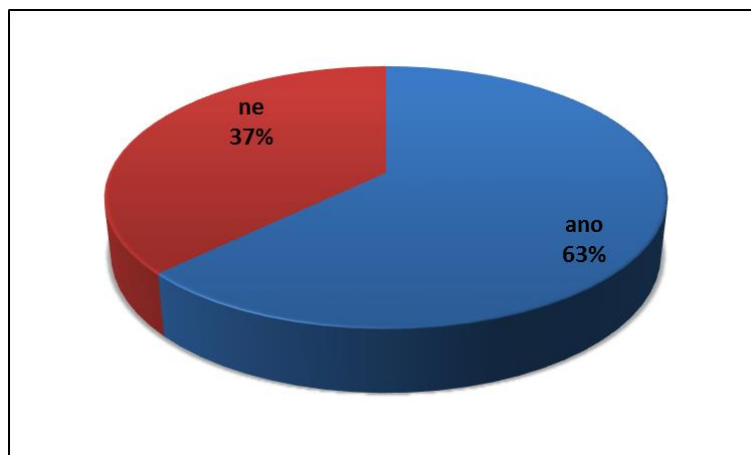

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Celkem bylo provedeno 179 voleb.
- Nejvíce dětí má informace od učitele, a to 81 % (78 respondentů).
- Druhým nejvýznamnějším zdroje je internet (38 respondentů, 41 %) a metodik prevence (35 respondentů, 37 %).
- Menší zdroje informací představují kamarádi (14 respondentů, 15 %), literatura (9 respondentů, tj. 10 %) a z jiných zdrojů (5 respondentů, 5 %).
- Informovanost o šikaně je z velké části zajištěna školou, ať učitelem či metodikem prevence.

32a) *Myslíš, že učitel/ka má možnost ovlivnit vznik šikany ve třídě?*

Graf 39: Odpověď na otázku 32a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 63 % (59) dětí se domnívá, že učitelka může ovlivnit výskyt šikany, 37 % (35 respondentů) se domnívá, že nikoliv.

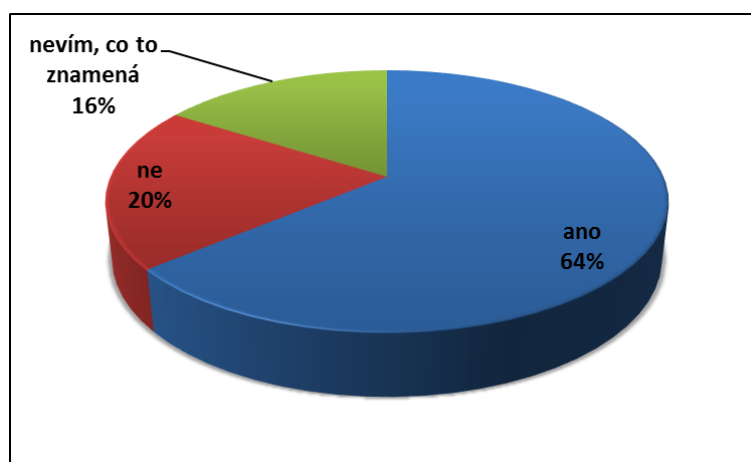
33) *Pokud může učitel/ka ovlivnit výskyt šikany ve třídě, jakým způsobem je to možné?*

Odpovědělo 26 dětí.

- Bude se ptát dětí.
- Dozor.
- Když takové děti nechá odejít ze školy.
- Řekne to policii.
- Řekne to rodičům.
- Když bude přísně trestat ty, co bijí.
- Bude nás sledovat.

34a) Jsi seznámen/a/ s preventivním programem školy proti šikaně?

Graf 40: Odpověď na otázku 34a

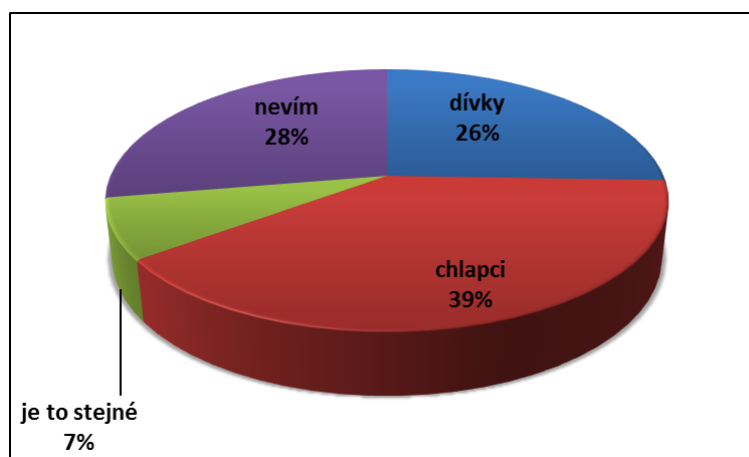

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 64 % dětí (60) je seznámeno s preventivním programem proti šikaně, 20 % (19) nezná preventivní program a 16 % (15 dětí) neví, co tento termín znamená.

35a) Více šikanují, chlapci nebo dívky?

Graf 41: Odpověď na otázku 35a

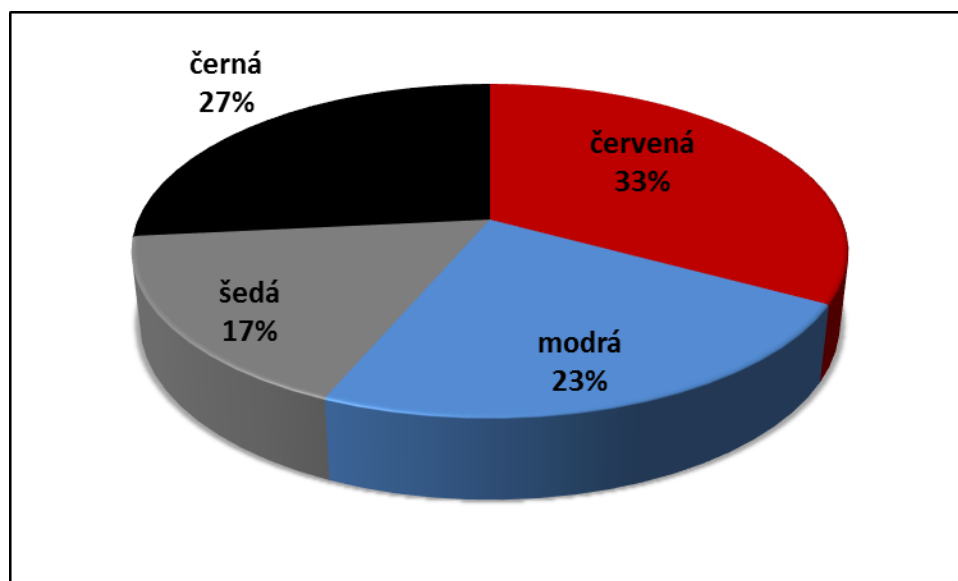

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Nejvíce dětí, 39 % (37 respondentů) se domnívá, že více šikanují chlapci.
- 26 % (24 respondentů) přisuzuje větší aktivitu při šikanování dívkám.
- Neví 28 % respondentů (26).
- Stejný výskyt šikany u chlapců i dívek předpokládá 7 % respondentů (7).

36a) Jakou barvu bys přiřadil šikaně?

Graf 42: Odpověď na otázku 36a

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Poslední žádá po dětech, aby šikaně přiřadili určitou barvu.
- Červenou barvu přiřazuje 33 % respondentů (31).
- Černou barvu 27 % (25), šedou 17 % (16) a modrou 23 % (22).

8.5.2 Shrnutí výzkumu 1

Jaké nejdůležitější informace víme o výskytu šikany u sledovaného souboru žáků?

Zkušenost dětí se šikanou/agresivitou u jiných žáků:

- Dvě třetiny žáků (67 %) má zkušenost s násilím, šikanou, děti byly svědky situace, kdy bylo někomu ubližováno.
- Dále jsou popsány zkušenosti těch respondentů, kteří mají zkušenost s agresí žáků ve škole (63 dětí):

Jakou podobu má násilí, se kterým byly děti konfrontovány?

- V naprosté většině je to násilí psychické.
- To platí pro 89 % žáků, kteří uvádí zkušenost s násilím a pro 60 % všech respondentů.

- Jakou formu má psychické násilí na spolužácích? Nadávky zažila polovina všech dětí (50 %), ponižování třetina (37 %), rodině a původu se posmívali ve 12 % případů dětí, což je stejný počet jako v případě posměchu fyzickému handicapu.
- Každý týden je svědkem psychického násilí 33 % dětí, každý měsíc 19 % výjimečně 12 %, nepamatuje si 3 % ze všech dotazovaných dětí.
- Fyzické násilí je rozšířeno méně.
- Fyzické násilí se týká 62 % dětí ze souboru dětí, které mají zkušenost se šikanou, a 42 % všech dětí.
- V celém souboru je každý týden snásilím konfrontováno 13 % dětí, každý měsíc 24 % dětí, výjimečně 21 % dětí a nepamatuje si 9 % dětí.

Kde se odehrává násilí?

- Nejčastěji byly děti svědky násilí ve třídě, na chodbě, méně na WC, cestou ze školy a do školy. V jídelně, v tělocvičně, na hřišti a v šatně je výskyt podstatně nižší. Nejnižší je na zahradě školy a na výletě.

Jak si děti představují šikanu a jakou mají představu o jejím výskytu?

- Představa dětí spojená se šikanou se váže především k násilí fyzickému (71 % všech voleb dětí), podstatně méně je spojeno s násilím psychickým (34 % všech voleb), vytvářením bariér k určité činnosti (znemožňuje dělat některé věci – 14 % všech voleb), útoky vůči věcem (13 % všech voleb).
- Pouze každé třetí dítě (35 %) považuje šikanu za problém školy, kterou navštěvuje.
- Přibližně stejný počet dětí (33 %) považuje šikanu za problém jiných škol.
- 46 % dětí uvádí, že má povědomí o tom, že se šikana na škole vyskytla.
- Důvody pro šikanování si děti spojují se zábavou pro útočníky – baví je to (38 %), potřebou získání obdivu (31 %), zviditelněním žáka (29 %) „vytahováním“ (26 %) s agresivitou jako vnitřní dispozicí (20 %), potřebou zmocnit se určité věci (18 %).

- Fakt, že důvodem šikanujících dětí může být určitá vnitřní dispozice typu agresivní jednání, si uvědomuje každé páté dítě, s formou vnitřního uspokojení spojuje útočnicka každé třetí dítě.

Jakou představu mají děti o aktérech šikany?

Jaké pocity přisuzují šikanovaným dětem?

- Především jsou to emoce strachu a obav (76 %), bezmoci (37 %), lítostí (25 %), špatnými pocity (25 %), ponížeností (27 %).

Jaké pocity přisuzují útočnickovi?

- Děti do pocitů útočnicka nejvíce projektují pocit nadřazenosti ("má navrch", 34 % dětí). Pocit radosti z bolesti jiných (29 %), pocit lhostejnosti (26 %).
- Negativní pocity, jako osamocenenost udává 17 % dětí, strach z odhalení a reakcí okolí 18 %. Nespecifikovaný pocit „není mu dobře“ 13 %.
- Prožívání útočnicka souvisí s pozitivní emocí přibližně s polovinou všech odpovědí, s negativní emocí (osamocenenost, strach, není mu dobře) přibližně ve třetině případů a ve zbývajících části s neutrální emocí (je mu to jedno).

Jak by se děti zachovaly v případě šikany páchané na spolužákovi ve třídě?

- Každé třetí dítě v souboru by na tuto situaci nereagovalo, každé třetí dítě snažilo zajistit pomoc. Dítěte by zastalo každé šesté dítě v souboru.
- Konkrétně: Každý pátý žák by nereagoval (19 %) žádným způsobem. 14 % dětí by situaci ignorovalo, dělalo by „že nic nevidí“. 17 % dětí by se spolužáka zastalo. Celkem 31 % dětí by zavolalo pomoc, 2 % dětí dodávají, že by se „šly přidat“. 8 % dětí se domnívá, že by se tato situace ve třídě nemohla stát. Jinou odpověď volilo 9 % dětí.

Jak by se děti zachovaly v případě šikany páchané na žákovi školy (z jiné třídy)?

Co by se dělo při stejné modelové situaci šikany v kolektivu dětí, které nejsou spolužáky ve třídě, ale v rámci školy?

- Ve stejné situaci ohrožení žáka, který není blízký spolužákem (ze stejné třídy) ochota k pomoci klesá a zvyšuje se neochota pomoci.

- Téměř každé druhé dítě v souboru by na tuto situaci nereagovalo, každé třetí dítě snažilo zajistit pomoc. Ohrožovaného žáka by se zastalo každé dvanácté dítě.
- Konkrétně: na situaci by nereagovalo 20 % dětí, 27 % by situaci ignorovalo, 8 % by se žáka zastalo, 31 % by zavolalo pomoc, 1 % by se přidalo k útočnickovi a 1 % dětí považuje situaci za nereálnou.

Jak si děti představují ideální potrestání útočníka?

- Představa o potrestání agresora je spojena s řešením problému s rodiči (82 % dětí), sníženým stupněm z chování (51 % dětí), důtkou (33 %). Okrajovou variantou je umístění do nápravného zařízení (15 %), nahlášení policii (6 %), vyloučení ze školy (5 %).

Zkušenosti dětí s šikanou (násilím) páchanou na nich

Kolik dětí udává, že je obětí šikany?

- 44 % dětí (41) se domnívá, že byli šikanováni. Zbývajících 56 % dětí (53) udává, že nebyli šikanováni.
- Z dětí, které se označily jako šikanované, je 39 % dívek a 61 % chlapců.

Jakou formu šikany děti udávají?

- Násilí fyzické a vůči předmětům udává 19 % šikanovaných dětí.
- Násilí psychické a vůči předmětům udává 10 % šikanovaných dětí.
- Pouze psychické násilí prožilo 15 % šikanovaných dětí, pouze fyzické násilí 17 %.
- Násilí pouze vůči předmětům udává 10 % dětí.
- Nejčtenější forma násilí je kombinace fyzického, psychického a násilí vůči předmětům, a to ve 29 % případů.

Je rozdíl mezi šikanou dívek a chlapců?

- Co se týče genderu, fyzická agrese v jakékoliv kombinaci je typická pro chlapce (85 %). U dívek se vyskytla šikana v 15 % případech, a to ve spojení s fackou, podkopáváním nohou, násilným zabráněním jít na WC. Pro chlapce jsou typické formy bití, kopání, kroucení rukou. Pro dívky je typická šikana

psychická, pomluvy, izolace, posmívání a agrese vůči předmětům - ničení pomůcek, trhání sešitů.

- Nejvíce dětí, 39 % se domnívá, že více šikanují chlapci, 26 % dětí přisuzuje větší aktivitu při šikanování dívkám. Neví 28 % dětí a stejný výskyt šikany u chlapců i dívek předpokládá 7 % dětí.

Mají děti zkušenost s kyberšikanou?

- Nějakou formu kyberšikany uvádí 65 % dětí. Nejvíce dětí (25 %) se setkala se situací, kdy byla zveřejněna jejich fotografie proti vůli. Za druhé jde o (16 %) o urážející informace zveřejněné na internetu, nevkusně upravená a zveřejněná fotografie (11 %), zveřejnění videa (6 %), zveřejnění osobních údajů (3 %).

Jak děti reagují na šikanu a koho žádají o pomoc?

Jak děti reagují na šikanu?

- V situaci šikany každé páté dítě (20 %) na situaci šikanování nereagovalo. Téměř třetina (29 %) dětí požádala někoho o pomoc. Aktivní postoj zaujalo 34 % dětí, z toho 22 % se bránilo a 12 % dětí zaútočilo na agresora, uteklo 17 % dětí.
- V případě, že by děti byly v budoucnosti šikanované, volily by uvedené strategie v obdobném poměru.

Svěřily by se děti se šikanou a komu?

- Tří ze čtyř dětí (76 %) by se svěřilo, každé čtvrté nikoliv (24 %).

Pokud ano, komu?

- Nejvíce dětí by se svěřilo kamarádovi (36 % dětí), matce by se svěřilo 24 % dětí, otci 15 %, sourozenci 23 %, učiteli 19 %, lince důvěry 15 %, někomu jinému ze školy 8 % a někomu jinému mimo školu 3 %.

Komu děti důvěřují, že jim v šikaně může pomoci?

- Osoby, které jsou schopny nejvíce pomoci, reprezentují rodiče (33 %) společně s třídními učiteli (30 %). Za třetí jsou to kamarádi, kterým důvěřuje 20 % dětí. Následuje jiný učitel ze školy (8 %), nejméně děti by navštívilo psychologa či metodika (4 %).

Jak jsou informované děti o šikaně?

Zajímají se o téma šikana, a kde získávají informace?

- 38 % dětí má zájem o téma, 62 % nikoli.
- Dvě třetiny dětí znají pojem kyberšikana.

Z jakých zdrojů máš informace o šikaně?

- Informovanost o šikaně je z velké části zajištěna školou, ať učitelem (81 %) či metodikem prevence (37 %) a internetem (41 %).

Věří děti tomu, že pedagog má možnost ovlivnit výskyt šikany ve třídě?

- 63 % dětí se domnívá, že učitel může ovlivnit výskyt šikany, 37 % se domnívá, že nikoliv.
- Děti si myslí, že učitel může ovlivnit výskyt šikany především tím, že bude vykonávat dozor v prostorách školy, bude se ptát dětí a aktivně se o ně zajímat, když bude trestat přísně násilníky, popř. je vyloučí ze školy.

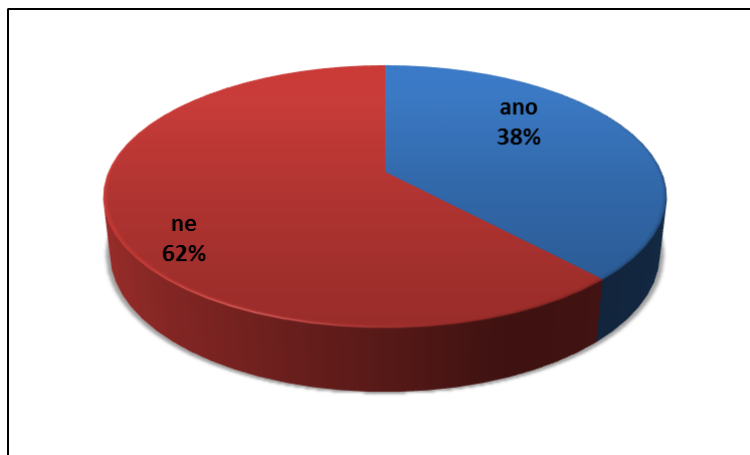
Znají děti program proti šikaně?

- 64 % dětí ví, co je to preventivní program proti šikaně, 20 % nezná preventivní program a 16 % neví, co tento termín znamená.

8.6 Interpretace výzkumu 2

1b) *Byl/a jste někdy svědkem přímé šikany ve třídě nebo ve škole?*

Graf 43: Odpověď na otázku 1b

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

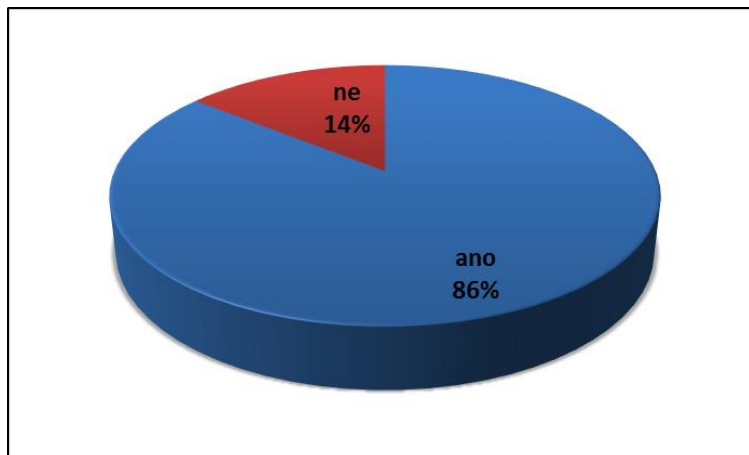
- Svědkem přímé šikany bylo 8 pedagogů (38 %), 13 (62 %) nikoliv.

2b) *O jakou situaci se jednalo?*

- Ve dvou případech je uvedena šikana mimo prostory třídy (školní výlet, akce školy) - napadení spolužáka.
- Ve třech případech se jednalo o opakované fyzické napadání jednoho žáka druhým, a to v tělocvičně a v jídelně.
- Psychické týrání (nadávky, posměch apod.) uvádí 6 respondentů-pedagogů.
- Další náměty.
- „Je otázka, co je šikana“.
- „Agrese nebo šikana?“

3b) Řešil/a jste ve své učitelské praxi případ šikany osobně (byl jste za řešení odpovědný)?

Graf 44: Odpověď na otázku 3b

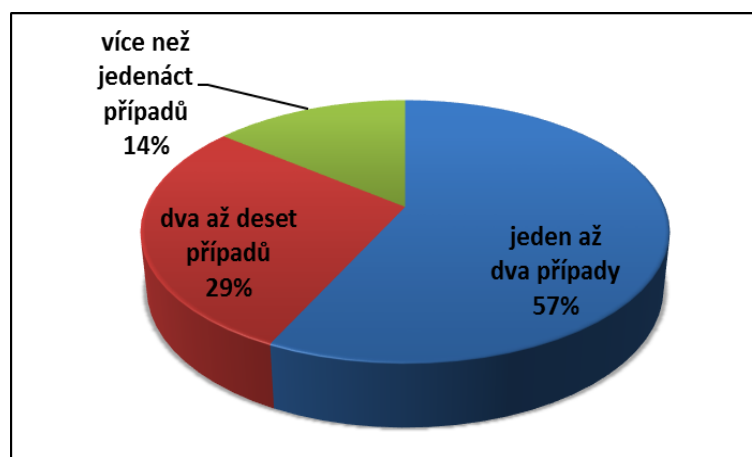
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Většina respondentů šikanu řešila v pedagogické praxi (86 %). Neřešili 3 pedagogové (14%).

Zkušenosti s řešením šikany žáků

4b) Kolikrát jste v praxi řešil/a případ šikany?

Graf 45: Odpověď na otázku 4b

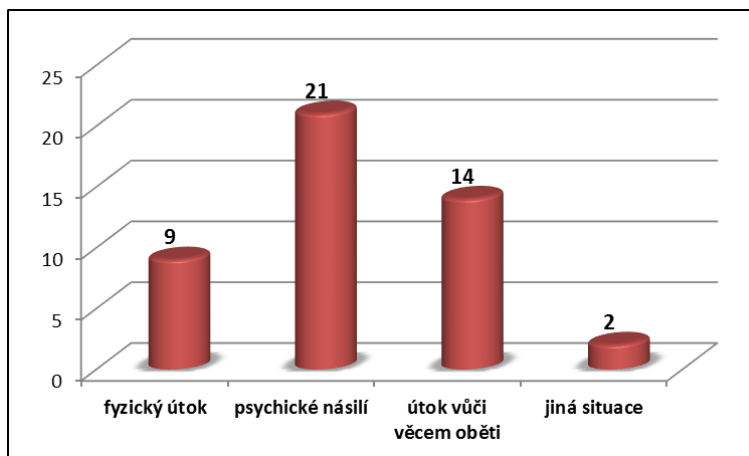
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Více než 11 případů šikany řešili v praxi 3 pedagogové (14 % respondentů), jde o metodiky školní prevence.
- Dva až deset případů v praxi řešilo 6 pedagogů (29 %).

- Nejvíce zastoupenou odpovědí je jeden až dva případy šikany, a to u 57 % souboru (12 respondentů).

5b) *Jaký charakter měla šikana, kterou jste řešil/a?*

Graf 46: Odpověď na otázku 5b

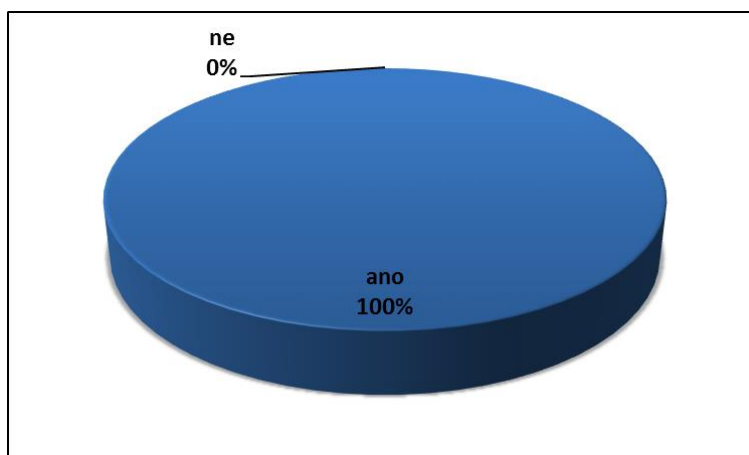

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Učiněno celkem 46 voleb.
- Všichni respondenti mají zkušenost s psychickým násilím.
- Následuje útok vůči věcem oběti, a to ve 14 případech (77 %).
- Fyzický útok je zastoupen v polovině (50 %, tj. 9 respondentů) případů.
- Jiná situace je uvedena ve 2 případech.

6b) *Informoval/a jste (ve většině řešených případů) rodiče o šikaně u agresora?*

Graf 47: Odpověď na otázku 6b

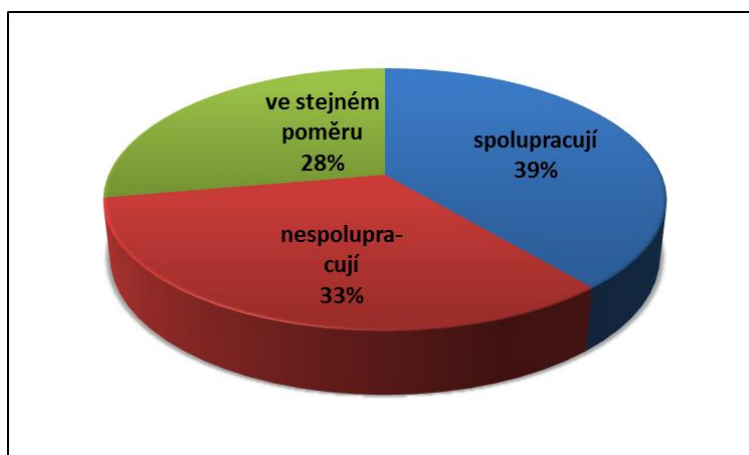

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Všichni pedagogové, kteří v praxi řešili šikanu, informovali rodiče (zákonné zástupce).

7b) *Pokud komunikujete o šikaně s rodiči agresorů, s jakými reakcemi se ve většině setkáváte?*

Graf 48: Odpověď na otázku 7b

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

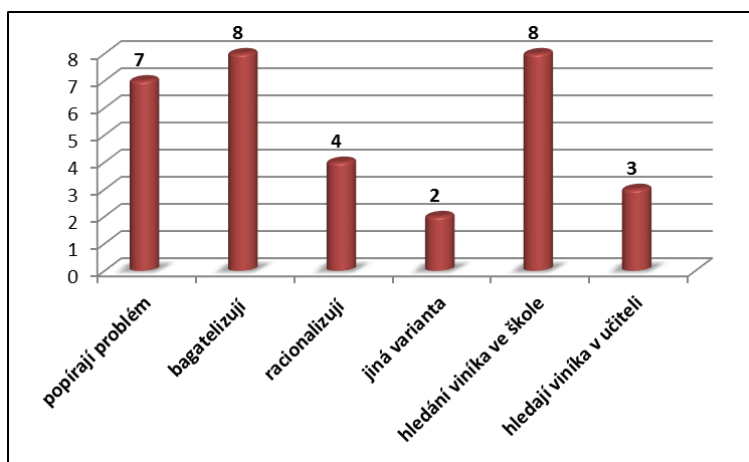
- Poměr spolupracujících a nespolepracujících rodičů je přibližně vyrovnaný.
- Zkušenosti 39 % respondentů (7) odpovídá faktu, že třetina rodičů agresivních/šikanujících dětí spolupracuje.

- Zkušenosti 33 % respondentů (6) odpovídá faktu, že většina rodičů agresivních/šikanujících dětí nespolupracuje.
- Zbývajících 5 respondentů (28 %) má smíšenou zkušenost spolupracujících i nespolupracujících rodičů v obdobném poměru.
- Poměr spolupracujících či spíše spolupracujících rodičů se výrazně neliší.

8b) *Jaké jsou nejčastější reakce rodičů, kteří si nechtějí řešit problém nebo ho přiznat?*

- popírají problém, nepřiznávají tuto možnost u dítěte
- bagatelizují („klukovská rvačka“)
- racionalizují (spolužák si „řekl o výprask“)
- jiná varianta
- poukazují na to, že na vině je škola
- poukazují na to, že na vině je pedagog, který dítě nezvládá

Graf 49: Odpověď na otázku 8b

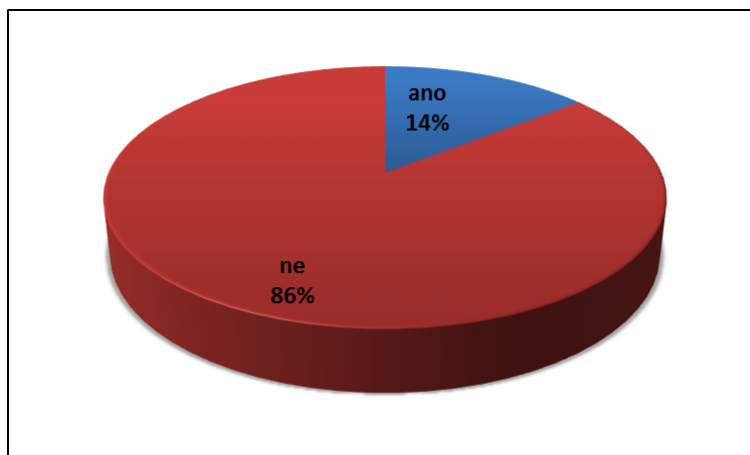

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo získáno celkem 32 voleb, respondenti uvádějí několik variant.
- V řešení problému šikany se pedagogové setkávají s celým spektrem reakcí, k nejčastějším patří hledání viníka ve škole (8), popírání problému (7), bagatelizace problému (8), racionalizace (4), hledání viníka v učiteli (3), jiná varianta (2).

9b) Uvědomují si podle Vás děti, které páchají šikanu, jaké dopady to může mít na oběť?

Graf 50: Odpověď na otázku 9b

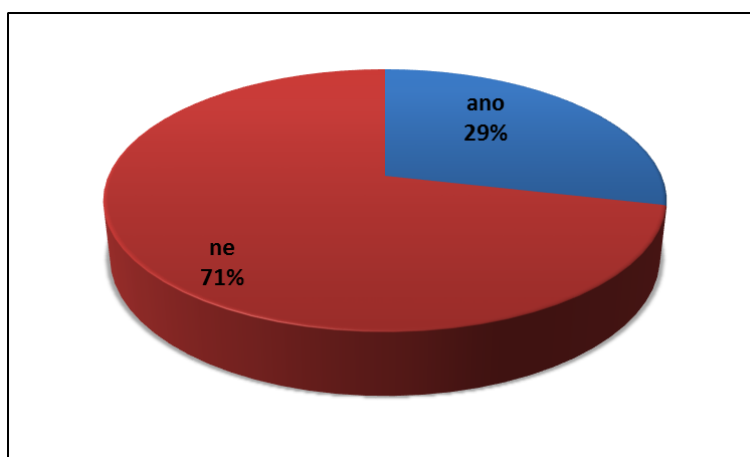

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Podle mínění respondentů naprostá většina útočníků si není vědoma důsledků šikany na oběť (18, tj. 86 %).
- Tři pedagogové (14 %) se domnívají, že si uvědomují následky.

10b) Řešil/a jste v praxi kyberšikanu?

Graf 51: Odpověď na otázku 10b

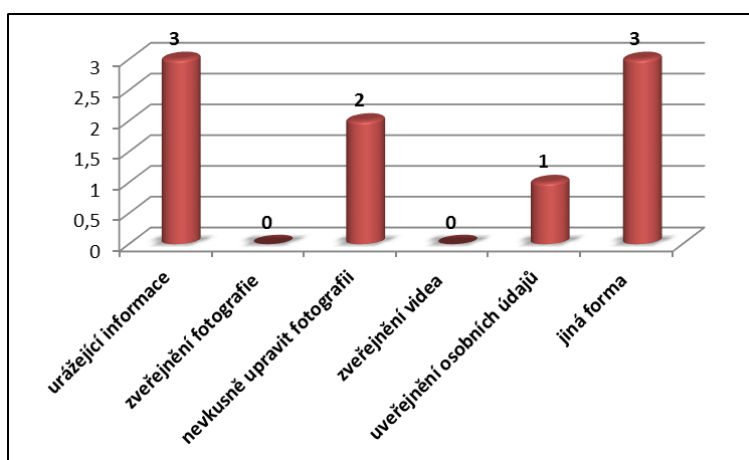
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Dvě třetiny pedagogů (71 %, 15 respondentů) kyberšikanu neřešily.
- 6 respondentů (29 %) ano.

11b) *Pokud ano, jakou podobu měla kyberšikana? (ve vztahu k žákovi)*

- a) někdo umístil na profil (facebook, internet) hanlivé nebo urážející informace
- b) někdo zveřejnil fotografii na internetu proti vůli žáka
- c) někdo nevkusně upravil fotografii a zveřejnil na internetu
- d) někdo zveřejnil video na internetu
- e) někdo dal na internet osobní údaje
- f) jiná forma šikanování prostřednictvím internetu (jiných moderních technologií - mobil)

Graf 52: Odpověď na otázku 11b

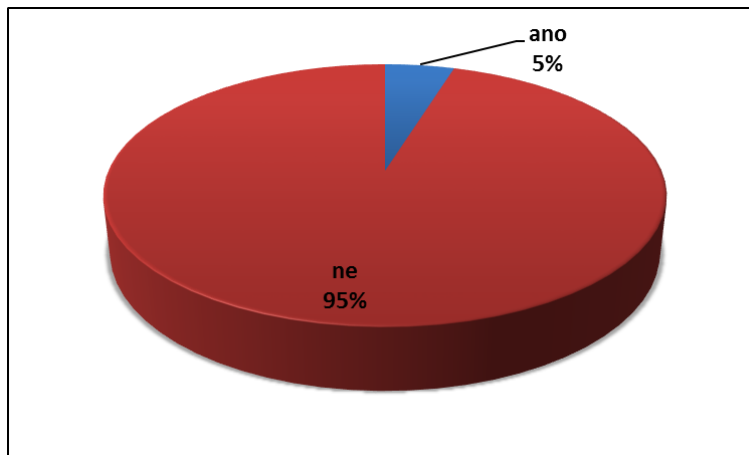
Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo uvedeno 9 voleb.
- Nejvíce se respondenti setkávají s urážlivými informacemi (3), jinou formou (3) - zde jsou zmíněny mobily (rozesílání fotografií, nevhodných textových zpráv), dále nevkusně upravená fotografie ve dvou případech. Uveřejnění osobních údajů v jednom případě.

Zkušenost s šikanou namířenou vůči pedagogovi

12b) *Ocitl/a jste se v situaci, kdy jste se jako pedagog cítil/a šikanovaný?*

Graf 53: Odpověď na otázku 12b

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Až na jednoho pedagoga (5 %) se ostatní učitelé necítili být nikdy šikanováni.

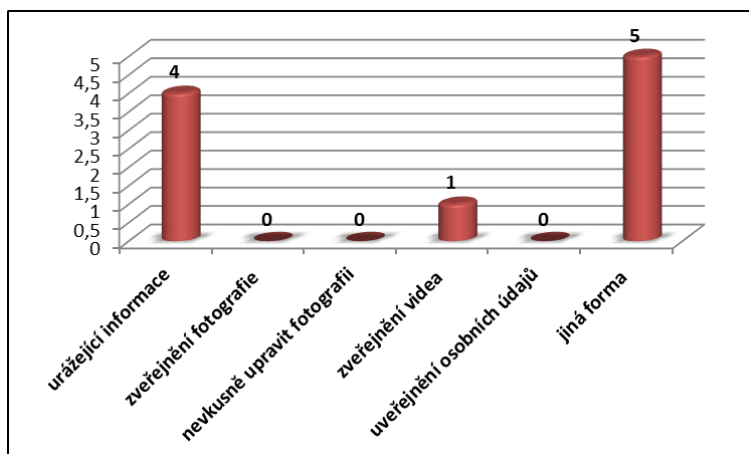
13b) *Pokud jste se s touto situací setkal, jakou podobu měla šikana?*

- Je těžké o ní vědět, nesledujeme například to, co se děje na internetu důsledně.
- Občasné útoky typu pomluva se dějí, ale není to systematické, nebo lépe řečeno sankcionujeme, a pak se útoky stávají skrytější.
- Natáčeli si mě na video na mobil ve výuce a pak ho zveřejnili, a to několikrát.

14b) *Setkal/a jste se ze situací kyberšikany ve vztahu k Vám?*

- a) někdo umístil na Váš profil (facebook, internet) hanlivé nebo urážející informace
- b) někdo zveřejnil Vaší fotografii na internetu proti vůli žáka
- c) někdo nevkusně upravil Vaší fotografii a zveřejnil na internetu
- d) někdo zveřejnil video s Vámi na internetu
- e) někdo dal na internet Vaše osobní údaje
- f) jiná forma šikanování prostřednictvím internetu (jiných moderních technologií - mobil)

Graf 54: Odpověď na otázku 14b

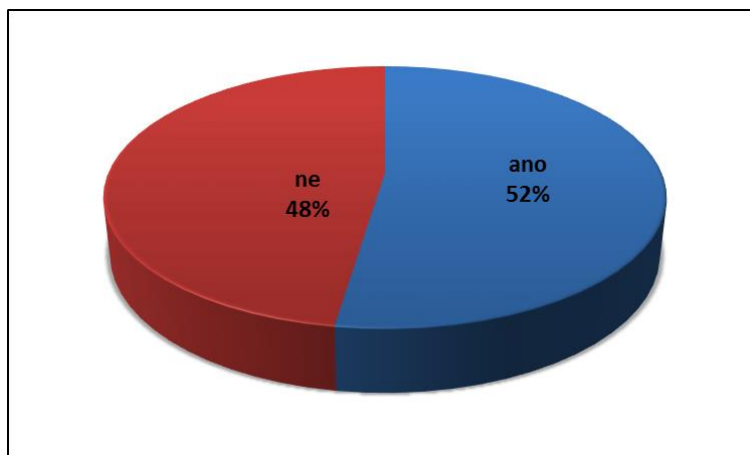

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo učiněno celkem 10 voleb.
- Učitelé se setkali s kyberšikanou minimálně. Podle názorů respondentů tento stav není odrazem toho, že by se kyberšikana neděla, ale faktu, že systematicky nesledují dění v tomto prostoru.
- Urážející informace o sobě zachytili 4 respondenti.
- Video z výuky bylo zveřejněno v jednom případě.
- Jiná forma kyberšikany se vztahuje k nahrávání videa na mobil a následné šíření záznamu (4), focením pedagoga (1) a taktéž rozesláním záznamu.

15b) Je podle Vás kyberšikana učitelů problémem současných základních škol?

Graf 55: Odpověď na otázku 15b

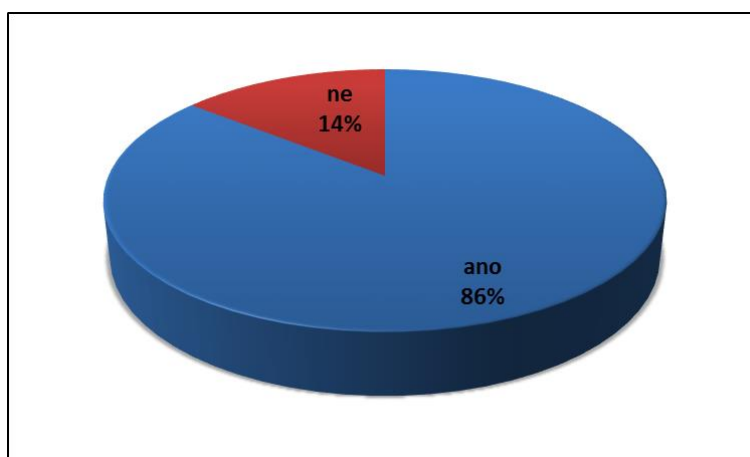

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Odpověď na tuto otázku rozděluje téměř rovnoměrně pedagogy na ty, kteří kyberšikana považují za problém (11 osob, tj. 52 %) a ty, kteří ji jako problém nevnímají (10 osob, tj. 48 %).

16b) Podle Vašeho názoru, je příprava pedagogů ze strany školy dostatečná k tomu, abyste se cítili kompetentní pro řešení problému šikany ve třídách?

Graf 56: Odpověď na otázku 16b

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Většina pedagogů (18, tj. 86 %) se cítí jako kompetentní k řešení šikany.
- Tři respondenti se kompetentní necítí (14 %).

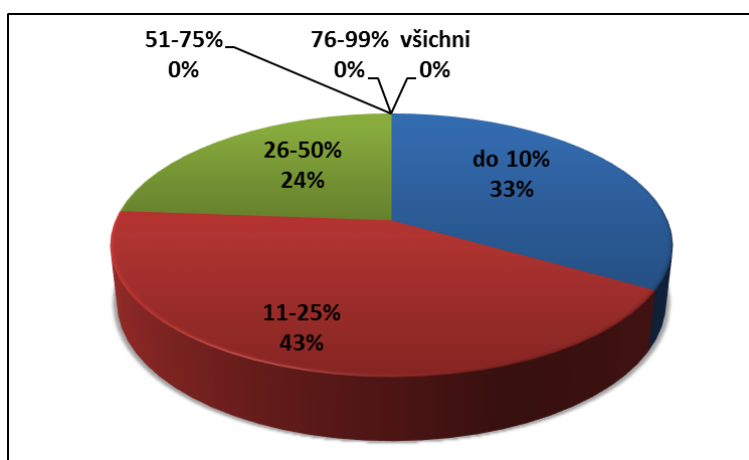
Pokud ne, co by Vám pomohlo k tomu, abyste se cítili lépe vybaveni pro řešení takovýchto situací?

Větší spolupráce s poradnami (1).

Odhad učitelů o výskytu šikany mezi žáky

18b) Jaké množství dětí se podle Vás setká v průběhu základní školy se šikanou jako oběť (podle vyjádření dotazníkového šetření u 94 žáků frýdlantských základních škol)?

Graf 57: Odpověď na otázku 18b

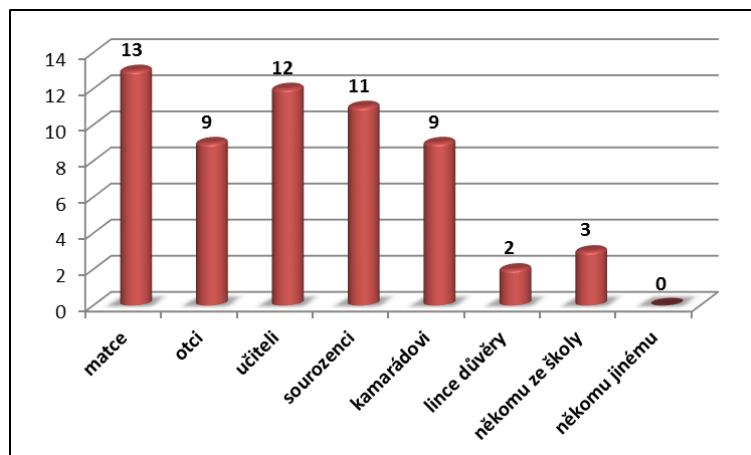

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Třetina pedagogů (33 %, 7 respondentů) se domnívá, že obětí šikany se cítí do 10 % dětí.
- 43 % pedagogů (9) odhaduje výskyt šikany v roli oběti v rozmezí 11–25 %.
- Každý čtvrtý respondent (24 %) uvádí výskyt šikany v rozmezí 26–50 %.
- Výskyt šikany vyšší 51 % neuvádí žádný respondent.

19b) Ke kterým osobám ve svém okolí mají podle Vás děti takovou důvěru, že jim řeknou o šikaně, kterou zažily?

Graf 58: Odpověď na otázku 19b

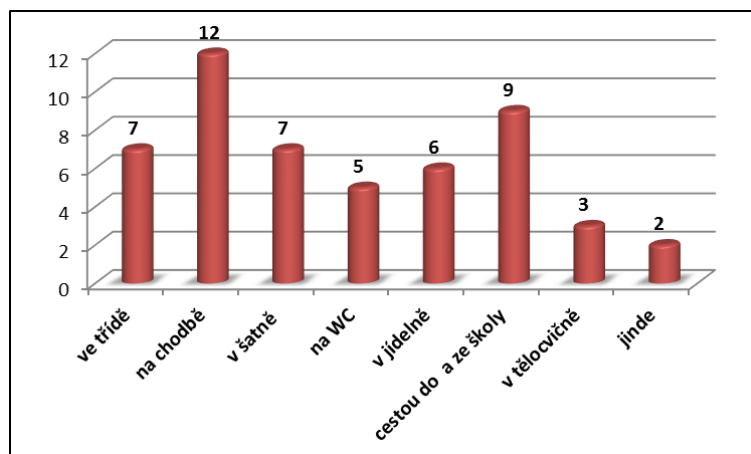

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Bylo učiněno celkem 59 voleb.
- Podle pedagogů děti nejvíce důvěřují matce (13), učitelé (12), sourozenci (11), kamarádovi a otci (9). Linka důvěry (2) a některá osoba ze školy (3) jsou zastoupeny nepoměrně méně.

20b) Kde se podle zkušeností žáků nejčastěji odehrává šikana?

Graf 59: Odpověď na otázku 20b

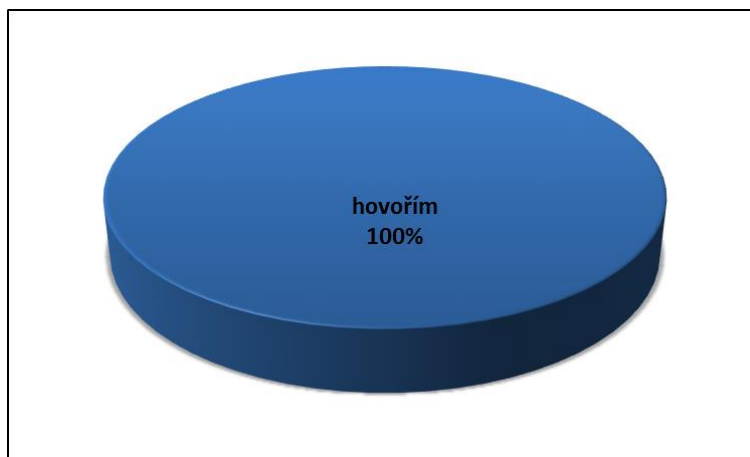

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Celkem bylo provedeno 51 voleb.
- Podle pedagogů je nejvyšší výskyt šikany na chodbě (12), cestou do a ze školy (9). Ve třídě a v šatně (7), v jídelně (6), na WC (5), v tělocvičně (3) a jinde (2) - nespecifikováno.

21b) O šikaně s dětmi hovoříte nebo nikoliv?

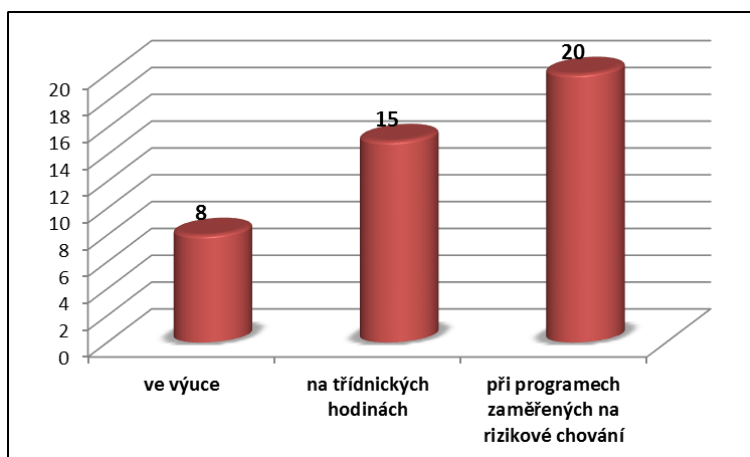
Graf 60: Odpověď na otázku 21b

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- 100 % pedagogů podle vlastních slov s dětmi o šikaně hovoří.

Graf 61: Odpověď na otázku 21b (kategorizace)

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

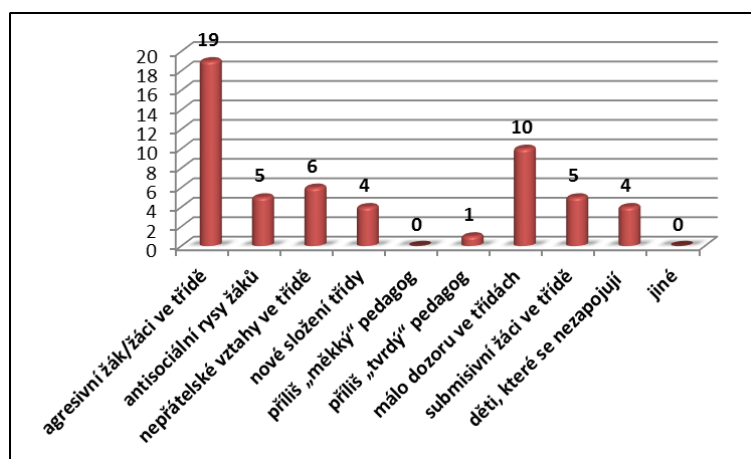
- Téměř všichni pedagogové (20, tj. 95 %) s dětmi o šikaně hovoří v programech zaměřených na rizikové chování, 15 pedagogů na třídnických hodinách (71 %) a 8 ve výuce (38 %).

Jaké preventivní programy šikany ve škole jste realizoval/a?

- Minimalizace šikany (MIŠ): 9
- Peer programy: 14
- Hraní rolí: 12
- Přednášky: 18

23b) Podle Vašich zkušeností, které faktory jsou pro vznik šikany ve škole nejvíce rizikové?

Graf 62: Odpověď na otázku 23b

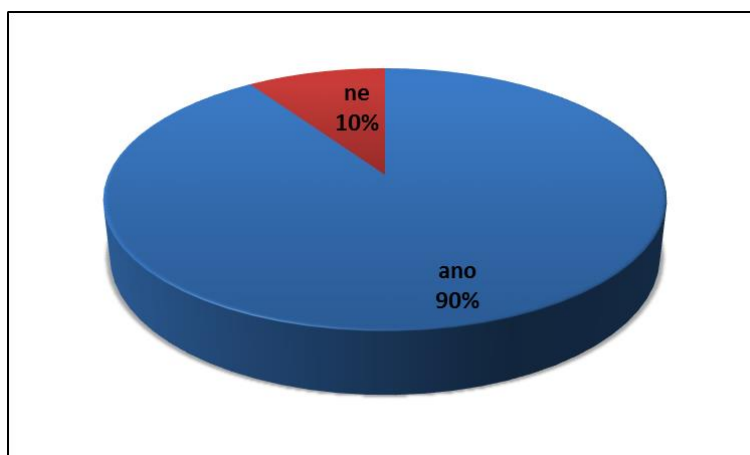

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Největší riziko podle pedagogů představuje agresivní žák ve třídě (19), málo dozoru ve třídě (10). Méně nepřátelské vztahy ve třídě (6), antisociální rysy žáků (5), submisivní žáci ve třídě (5), žáci, kteří se nezapojují (4).
- Minimální význam je přikládám pedagogovi-příliš „tvrdý“ pedagog (1), příliš „měkký“ pedagog (0).
- Za nejvýznamnější příčiny šikany jsou označeny rysy osobnosti žáka (agresivita) v kombinaci s malým dozorem a výskytem submisivních, nezapojujících žáků ve třídách.

24b) Jsou realizované programy prevence šikany ve škole účinné?

Graf 63: Odpověď na otázku 24b

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

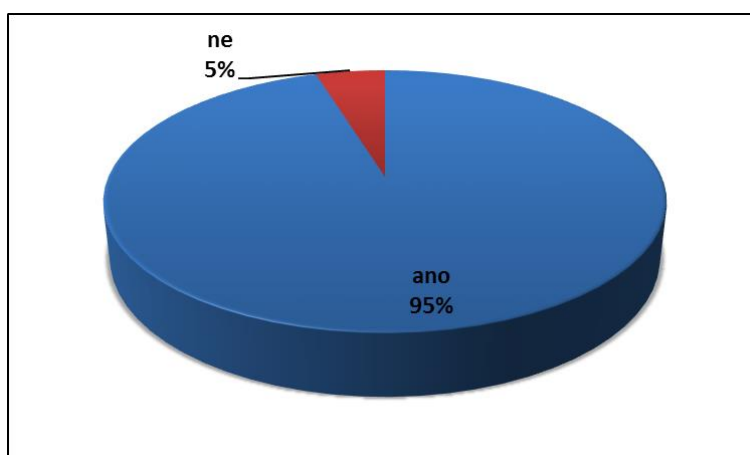
- Většina pedagogů (90 %) věří, že jsou programy účinné.

25b) Co by zvýšilo jejich účinnost?

- Systematičtější práce s problémovými žáky.
- Spolupráce se specialisty.
- Cílenější přednášková činnost.

26b) Máte jako pedagog možnost aktivně ovlivňovat výskyt šikany ve třídách?

Graf 64: Odpověď na otázku 26b

Zdroj: Autorka, vlastní výzkum

- Většina pedagogů, 95 % (20 respondentů) věří v aktivní roli pedagoga při prevenci výskytu šikany ve třídách. Pouze jeden pedagog (5 %) je přesvědčen o opaku.

8.6.1 Shrnutí výzkumu 2

Jakou mají pedagogové osobní zkušenost s šikanou?

Byli svědky přímé šikany ve třídě nebo ve škole a jakého charakteru? O jaké situaci se jednalo?

Svědkem přímé šikany bylo 38 % dotazovaných pedagogů, 62 % nikoliv. Šlo především o situace napadení žáka na akcích školy, v prostorách jídelny a tělocvičny. Všichni se setkali s psychickou šikanou.

Jaké mají pedagogové zkušenosti s řešením šikany?

Mají pedagogové zkušenost s řešením šikany?

Většina pedagogů má zkušenost s přímým řešením šikany (86 % respondentů). Přibližně v polovině případů se jedná o zkušenost s řešením jedné až dvou šikany, třetina pedagogů řešila v praxi tři až deset případů šikany a 3 pedagogové (14 %) 11 případů a více, jde o metodiky prevence.

Šikana, kterou řešili pedagogové, měla ve všech případech podobu psychického násilí, fyzického násilí v polovině případů, proti věcem oběti ve třech případech ze čtyř.

Ve všech případech šikany byli informováni rodiče agresora. Na základě zkušeností pedagogů lze říci, že počet rodičů agresorů aktivně spolupracujících se školou a bránících se spolupráci, je přibližně stejný. V případě, že rodiče nechtějí spolupracovat, uchylují se k různým strategiím reakcí. K nejčastějším patří hledání viníka ve škole, popírání problému, bagatelizace problému, menší výskyt se týká racionalizace, hledání viníka v učiteli.

Podle mínění pedagogů naprostá většina útočníků si není vědoma důsledků šikany na oběť (18, tj. 86 %).

Zkušenosti s řešením kyberšikany

Dvě třetiny pedagogů kyberšikanu v praxi neřešily, třetina ano.

Kyberšikana měla nejčastěji podobu urážlivých informací, v jednom případě zneužití osobních údajů. Jinou formou kyberšikany představuje zneužití možností

mobilních telefonů (jako je rozesílání fotografií, nevhodných textových zpráv), dále nevkusně upravená a dále distribuovaná fotografie.

Zkušenosti s šikanou pedagogů

Osobní zkušenost se šikanou ze strany pedagogů má pouze jeden respondent, týká se situace natáčení vystupování pedagoga v hodině a zveřejnění záznamu.

Kyberšikana

Pedagogové odpovídají, že zejména kyberšikana se děje v podstatně více případech, nejde však o systematické, dlouhodobé útoky, ale mající kratší charakter.

Podle názorů respondentů pocit, že nejsou šikanováni v kyberprostoru, není reálným odrazem toho, že by se tato forma neděla, ale faktu, že systematicky nesledují dění v tomto prostoru. Rizikem podle pedagogů je zneužívání mobilních telefonů v době výuky, k nahrávání projevu, focení a rozesílání záznamu.

Odpověď na otázku, zda je kyberšikana problémem současných škol, rozděluje respondenty rovnoměrně na ty, kteří kyberšikanu považují za problém a ty, kteří ji jako problém nevnímají.

Kompetence pedagogů k řešení šikany

Většina pedagogů (86 %) se cítí jako kompetentní k řešení šikany. K pocitu větší kompetentnosti několika pedagogům chybí užší spolupráce s odborníky.

Odhad výskytu šikany na školách

Podle respondentů se šikana ve škole odehrává v menším počtu, než uvádějí v dotazníkovém šetření žáci.

Třetina pedagogů se domnívá, že obětí šikany se cítí do 10 % dětí, 43 % pedagogů odhaduje výskyt šikany v roli oběti v rozmezí 11–25 %. Pouze každý čtvrtý respondent odhaduje výskyt šikany v rozmezí 26–50 %, což je interval uváděný žáky (44 %).

Odhad osoby, které by se svěřili žáci s šikanou, v základních trendech odpovídá konstatování žáků. Nižší byl odhad pedagogů v případě linky důvěry a kamarádům. Vyšší byl odhad v případě důvěry v pedagogy, třetina žáků uvádí, že by se svěřila učitelé, učitelé tuto variantu předpokládají v nadpoloviční většině.

Odhad prostor, kde se odehrává šikana, odpovídá údajům žáků (chodba, WC, třída, cesta ze školy a do školy). Podle pedagogů je nejvyšší výskyt šikany na chodbě

(12), cestou do a ze školy (9). Ve třídě a v šatně (7), v jídelně (6), na WC (5), v tělocvičně (3) a jinde (2), nespecifikováno.

O šikaně si s dětmi povídají všichni pedagogové, všichni v programech zaměřených na prevenci rizikové chování.

Za nejvýznamnější příčiny šikany jsou označeny rysy osobnosti žáka (agresivita) v kombinaci s malým dozorem a výskytem submisivních, nezapojujících žáků ve třídách.

Většina pedagogů konstatuje, že programy jsou účinné.

Většina pedagogů, 95 % věří v aktivní roli pedagoga při prevenci výskytu šikany ve třídách.

9. Hypotézy

H1. 51 a více % dětí (respondentů) bylo svědkem situace, kdy jiná osoba ubližovala spolužákovi.

H2. 41 a více % dětí (respondentů) se ocitlo v situaci, kdy se cítilo šikanované.

H3. 41 a více % dětí (respondentů) má zkušenost s chováním, které lze definovat jako kyberšikana.

H4. Nejčtenější odpověď na otázku, kdo by dětem nejvíce mohl pomoci v případě šikany, zní rodič, a to u více než 25 % dětí (respondentů).

H5. 51 a více % dětí (respondentů) je přesvědčeno o tom, že učitel/lka může ovlivnit vznik šikany.

H6. 51 a více % dětí (respondentů) je seznámeno s preventivním programem školy.

H7. 51 % a více pedagogů (respondentů) konstatuje na základě vlastní zkušenosti, že polovina a více rodičů dětí, které se dopouštějí agrese či šikany, se školou spolupracuje a chce řešit problém.

H8. 80 % pedagogů (respondentů) považuje svou přípravu za dostatečnou k tomu, aby se cítili kompetentní k řešení šikany.

H9. S kyberšikanou vůči své osobě jako pedagogovi se setkala méně než polovina respondentů-pedagogů (50 % a méně).

H10. 91 % a více respondentů-pedagogů považuje programy prevence šikany ve škole za účinné.

9.1 Ověření hypotéz

9.1.1 První hypotéza

51 a více % dětí (ze souboru respondentů) bylo svědkem situace, kdy jiná osoba ubližovala spolužákovi.

Tato hypotéza se potvrdila. Děti (respondenti) na otázku „*Byl jsi někdy svědkem agresivního/násilného chování ve třídě nebo ve škole, když někdo ubližoval spolužákovi?*“

Ano odpověděli žáci v 67 % případech (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 4: Hypotéza 1

Odpověď	Počet	
ano	63	67 %
ne	31	33 %
celkem	94	100 %

- Hypotéza byla potvrzena

9.1.2 Druhá hypotéza

41 a více % dětí (respondentů) se ocitlo v situaci, kdy se cítilo šikanované.

Tato hypotéza se potvrdila. Děti (respondenti) na otázku „*Byl jsi někdy v situaci, kdy ses cítil šikanovaný?*“ odpověděly ve 44 % případů ano (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 5: Hypotéza 2

Odpověď	Počet	
ano	41	44 %
ne	53	56 %
celkem	94	100 %

- Hypotéza byla potvrzena.

9.1.3 Třetí hypotéza

41 a více % dětí (respondentů) má zkušenost s chováním, které lze definovat jako kyberšikana. Děti odpovídaly na otázku: „*Setkal ses někdy se situací, kdy*“: (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 6: Hypotéza 3

Tvrzení	Volba	Počet resp.
urážející informace	14	13
zveřejnění fotografie	23	23
nevkusně upravit fotografii	9	8
zveřejnění videa	5	5
uveřejnění osobních údajů	3	3
jiná forma	9	9
celkem	63	61

- Celkem 61 dětí, tj. 65 % dětí konstatuje, že zažilo některou z uvedených forem kyberšikany.
- Hypotéza byla potvrzena.

9.1.4 Čtvrtá hypotéza

Nejčtenější odpověď na otázku, kdo by dětem nejvíce mohl pomoci v případě šikany, zní rodič, a to u více než 25 % dětí (respondentů).

Děti byly dotazovány: „U koho předpokládáš, že by ti v případě šikany mohl nejvíce pomoci?“

Nejvíce dětí uvedlo rodiče, a to 31 respondentů, což činí 33 % (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 7: Hypotéza 4

Odpověď	Počet	
třídní učitel	28	30 %
jiný učitel	7	8 %
psycholog, metodik	4	4 %
kamarád	19	20 %
rodiče	31	33 %
někdo jiný	5	5 %
celkem	94	100 %

- Hypotéza byla potvrzena.

9.1.5 Pátá hypotéza

51 a více % dětí (respondentů) je přesvědčeno o tom, že učitel/ka může ovlivnit vznik šikany. Děti byly dotazovány: „*Myslíš, že učitel/ka má možnost ovlivnit vznik šikany ve třídě?*“

Většina dětí, 63 %, tj. 59 dětí souhlasí s tím, že učitel/ka mohou ovlivnit vznik šikany ve třídě (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 8: Hypotéza 5

Odpověď	Počet	
ano	59	63 %
ne	35	37 %
celkem	94	100 %

- Hypotéza byla potvrzena.

9.1.6 Šestá hypotéza

H6. 51 a více % dětí-respondentů je seznámeno s preventivním programem školy. Děti byly dotazovány: „*Jsi seznámen/a s preventivním programem školy proti šikaně?*“ Většina dětí, 64 % (60 dětí) odpověděla, že je seznámena s preventivním programem školy (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 9: Hypotéza 6

Odpověď	Počet	
ano	60	64 %
ne	19	20 %
nevím, co to znamená	15	16 %
celkem	94	100 %

- Hypotéza byla potvrzena.

9.1.7 Sedmá hypotéza

51 % a více pedagogů konstatuje na základě vlastní zkušenosti, že větší část rodičů dětí, které se dopouštějí agrese či šikany, se školou spolupracuje a chce řešit problém.

Respondenti-pedagogové byli dotazováni: Pokud komunikujete o šikaně s rodiči agresorů, s jakými reakcemi se ve většině setkáváte?

a) spolupracují, chtějí problém řešit, b) nespolupracují, nechtějí problém řešit, c) v přibližně stejném poměru spolupracují a nespolupracují.

Z odpovědí pedagogů vyplývá, že počet rodičů, kteří aktivně spolupracují se školou, se rovná 39 % odpovědí pedagogů, tedy méně než v hypotéze (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 10: Hypotéza 7

Odpověď	Počet	
spolupracují	7	39 %
nespolupracují	6	33 %
ve stejném poměru	5	28 %
celkem	18	100 %

- Hypotéza nebyla potvrzena.

9.1.8 Osmá hypotéza

80 % respondentů-pedagogů považuje svou přípravu za dostatečnou k tomu, aby se cítili kompetentní k řešení šikany.

Respondenti-pedagogové byli dotazováni: „Podle Vašeho názoru, je příprava pedagogů ze strany školy dostatečná k tomu, abyste se cítili kompetentní pro řešení problému šikany ve třídách?“

86 % respondentů se cítí kompetentní k řešení šikany ve třídách (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 11: Hypotéza 8

Odpověď	Počet	
ano	18	86 %
ne	3	14 %
celkem	21	100 %

- Hypotéza byla potvrzena.

9.1.9 Devátá hypotéza

S kyberšikanou vůči své osobě jako pedagogovi se setkala méně než polovina respondentů-pedagogů (50 % a méně).

Respondenti byli dotazováni: „Setkal/a jste se ze situací kyberšikany ve vztahu k Vám?“ Odpovědi byly specifikovány (viz tabulka).

Tabulka 12: Hypotéza 9

Odpověď	Počet
urážející informace	4
zveřejnění fotografie	0
nevkusně upravit fotografii	0
zveřejnění videa	1
uveřejnění osobních údajů	0
jiná forma	5
celkem	10

- Celkem 10 pedagogů (47 %) uvádí některou ze situací, která se považuje za formu kyberšikany.
- Tato hypotéza byla potvrzena.

9.1.10 Desátá hypotéza

91 % a více respondentů-pedagogů považuje programy prevence šikany ve škole za účinné. Respondenti byli tázáni: „Jsou realizované programy prevence šikany ve škole účinné?“

19 respondentů (tj. 90 %) odpovědělo, že ano (viz sumarizované odpovědi níže).

Tabulka 13: Hypotéza 10

Odpověď	Počet	
ano	19	90 %
ne	2	10 %
celkem	21	100 %

- Hypotéza nebyla potvrzena, ale velmi těsně, neboť rozdíl se rovná 1 %.

9.2 Diskuse

V závěru budou shrnuty nejdůležitější poznatky k tématu.

Výskyt násilí a šikany

V souboru se 44 % dětí domnívá, že byly šikanovány. Z tohoto počtu je 39 % dívek a 61 % chlapců. Tento počet je vyšší než řada studií z prostředí českých škol. Jako příklad uveďme mezinárodní srovnávací studii¹³³, která v ČR prokázala jednu z nejnižších hladin zamořenosti šikanou v EU, a to u 6 % chlapců a 4 % dívek. Krejčová¹³⁴, která se odvolává na několik českých i zahraničních studií, hovoří o výskytu šikany u 20–25 % dětí, které se setkávají s problémem v některém z typu škol. Výskyt ve sledovaných školách se blíží Kolářovým¹³⁵ dlouhodobým výzkumům napříč Českem, autor považuje za reálný výskyt šikany ve výši 41 % všech dětí.

K poměrně vysoké hladině dětí, které se považují za šikované, je nezbytné říci, že dotazník nebyl standardizovaný, a je tedy obtížné srovnávat šikanu napříč výzkumnými šetřeními. Navíc, jak mnoho autorů odborné literatury k tématu šikana uvádí, rozpoznat šikanu a jiné formy násilí bývá mnohdy obtížné, zvláště u dětí, které hodnotily šikanu na základě subjektivního sebehodnocení. V každém případě platí, že ve výzkumném šetření téměř každé druhé dítě zažilo situaci psychického či fyzického násilí formou osobní zkušenosti.

Ještě více dětí bylo svědkem násilí ve škole. Dvě třetiny dětí udávají, že byly svědky násilí ve škole, především formy psychického násilí (dvě ze tří dětí), svědky fyzického násilí byly přítomny přibližně čtyři děti z deseti.

Každý den je svědkem psychického násilí 6 % dětí v souboru, což je méně než prokázal například Miovský a kol.¹³⁶ ve studii v Karlovarském kraji (2262 žáků), kde bylo 10 % dětí každý den konfrontováno se situací, kdy se někdo posmívá nebo zesměšňuje spolužáka.

¹³³ STEJSKAL, B. *Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém*. s. 35-42. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

¹³⁴ KREJČOVÁ, Lenka. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 226 s. ISBN 978-80-247-3474-3. s. 152.

¹³⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3. s. 13-14.

¹³⁶ MIOVSKÝ, M. a kol. *Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie o užívání těkavých látek na základních školách praktických: Karlovarský kraj*. Sdružení SCAN Tišnov, březen 2010.

Každý den je s fyzickým násilím konfrontováno 2 % dětí, což méně než v již zmíněné studii Miovský a kol.¹³⁷, kde hodnota dosahuje 3,4 %. Každý týden je s fyzickou formou násilí konfrontované každé osmé dítě (12 %) a každý měsíc každé čtvrté dítě.

Přesto se domnívá pouze každé třetí dítě, že šikana je problém školy, kterou navštěvuje.

K výskytu šikany ve škole dodejme, že dvě děti ze tří důvěřuje tvrzení, že učitel může aktivně ovlivnit výskyt šikany, především tím, že bude vykonávat dozor v prostorách školy, bude se aktivně zajímat se o dění ve třídě a bude přísně trestat násilníky.

Výskyt šikany a gender aspekt

Podle výzkumného šetření se ukazuje výskyt šikany vyšší u chlapců (61 %) než u dívek (39 %). Z literatury¹³⁸ se dozvídáme, že je obtížné zjistit přesná čísla, neboť u dívek se zejména forma psychického násilí, kterou zakoušejí, nespojuje často s šikanou, ale dívky jí považují mnohdy za přirozené chování. Olweus¹³⁹ konstatuje: „... je velmi obtížné šikanu mezi dívkami odhalit, jelikož dívky využívají méně viditelné a více „základní“ způsoby obtěžování, jako jsou pomluvy, rozšiřování fám a manipulace v přátelských vztazích ve třídě“. Ve výzkumu dívky přiznávaly podstatně více psychické šikany než fyzické, což odpovídá tomuto konstatování. Ve výzkumech¹⁴⁰ se prokazuje, že šikanujícími bývá až třikrát více chlapců než dívek. Lovasová¹⁴¹ uvádí, že vyhodnocení telefonátů Linky důvěry za pět let (1999–2003) prokázalo vyšší počet dívek, které problém šikany řešily, což lze dát do souvislosti s tím, že dívky mají méně bariér při sdělování obav, úzkostí a traumat, zatímco chlapci volí mnohdy raději pozici „tichého trpitele“.

¹³⁷ MIOVSKÝ, M. a kol. *Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie o užívání těkavých látek na základních školách praktických: Karlovarský kraj*. Sdružení SCAN Tišnov, březen 2010.

¹³⁸ FONTAN, d. in: JIRKOVÁ, E. *Šikana v dívčím světě*. s. 125-130. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

¹³⁹ OLWEUS, D. in: JIRKOVÁ, E. *Šikana v dívčím světě*. s. 125-130. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

¹⁴⁰ FONTAN, d. in: JIRKOVÁ, E. *Šikana v dívčím světě*. s. 125-130. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. ISBN 978-80-7399-857-8.

¹⁴¹ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2 s. 21-23.

Šikana a role v kolektivu

V teoretické části bylo konstatováno, že šikana je skupinový proces, který zasahuje celou skupinu, tedy třídu, a „*pro šikanu je nezbytný souhlas celé skupiny včetně tzv. přihlížitelů, kteří se do značné míry podílí na dalším vývoji šikany*“¹⁴². Ve výzkumu byly děti tázány, jak by reagovaly na konkrétní modelovou situaci šikany. „*Představ si situaci ve třídě. O přestávce tvému kamarádovi ze třídy vezmou brýle, házejí si s nimi a posmívají se mu. Co uděláš?*“

Jaká by byla reakce dětí? Salmivalli¹⁴³ klasifikuje čtyři typy přihlížitelů: pomocníky, podporovači, outsideři vyhýbající se šikaně a obránci vyjadřující podporu oběti. Podle této klasifikace je nejméně zastoupen typ pomocníků agresorů (přiznává ho 2 % dětí). Každé třetí dítě se situacím šikany vyhýbá (14 % by dělalo, že nic nevidí a 19 % by nedělalo nic). Mezi obránce, kteří by se snažili pomoci, je 31 % dětí, které by se snažily zavolat pomoc a 17 %, které by se zastaly oběti. Z písemného hodnocení není zřejmé, nakolik by se skupina těch, kteří se vyhýbají situaci, postavila na stranu agresora s podporou (byť tichou, např. úsměškem, souhlasným očním kontaktem apod.), nebo na stranu oběti bez pozitivní zpětné vazby agresorovi. Nicméně 48 procent dětí je ochotno angažovat se ve prospěch oběti. V případě, že se šikana děje osobě, kterou znají děti podstatně méně, jako je tomu v případě žáků ve škole, ochota pomoci klesá a naopak se zvyšují reakce, kdy by se děti neangažovaly.

Děti si motivy agresora k šikaně ztotožňují ve větší míře s pocitem vnitřního uspokojení, radosti z ubližování, získáním obdivu, zviditelnění. Přibližně třetina dětí agresorovi přisuzuje negativní prožívání situace typu osamocení, strachu, špatného emočního ladění.

Podle dětí oběť cítí především strach, obavy, bezmoc, lítost, poníženost, špatné pocity.

Kyberšikana

Kyberšikana je ve výzkumu zajímavým tématem. Zkušenost s nějakou formou kyberšikany uvedlo 65 % dětí. V nejvyšší míře jde o situaci zveřejnění fotografie proti vůli dítěte, urážející fotografie na internetu, podstatně méně zveřejnění videa a únik

¹⁴² SALMIVALLI, Ch. *Bullying and the peer group: A review. Aggression and Violent Behavior*. 15 (2010) 112–120

¹⁴³ SALMIVALLI, Ch. *Bullying and the peer group: A review. Aggression and Violent Behavior*. 15 (2010) 112–120

osobních údajů. Přestože 65 dětí v souboru přiznává, že se setkala s kyberšikanou, pedagogové konstatují, že řešili pouze 6 případů šikany, tzn. každý desátý případ kyberšikany. Hypoteticky tento fakt může svědčit o tom, že uvedená forma kyberšikany není tak závažná, aby jí řešil pedagog, může však jít i o situaci, kdy pedagogové nepřikládají kyberšikaně velký význam. Tomuto závěru by svědčilo konstatování části učitelů v otevřených otázkách, že kyberprostoru nevěnují příliš pozornosti, a to u dětí ani sebe ze strany šikany žáků. Znepokojení učitelé vyjadřují nad formou šikany učitelů v rámci mobilních technologií, kdy jsou natáčeni či fotografováni za účelem zveřejnění na mobilu, zesměšnění, apod.

Odpověď na otázku, zda je kyberšikana problémem současných škol, rozděluje respondenty na dvě přibližně stejné poloviny pedagogů, kteří v kyberšikaně vidí závažný problém, a ty, kteří tuto formu šikany nevnímají jako aktuální problém.

Učitel a šikana

Svědkiem přímé šikany bylo téměř 40 % pedagogů, jednalo se především o situace napadení žáka v prostorách školy.

Zkušenosti s přímým řešením šikany ve třídě má devět z deseti učitelů, a to v řádu několika případů za praxi. Rozsáhlejší zkušenosti vykazují metodici prevence.

Pedagogové se v praxi setkávají s tím, že jen přibližně polovina rodičů útočníků je ochotna aktivně spolupracovat se školou a řešit problém, aniž by problém přesouvala na školu, pedagogy, oběti apod.

Pedagogové ve výzkumu označili výskyt šikany ve školách, kde proběhl výzkum, jako nižší. Jak bylo řečeno, tento fakt bude pravděpodobně souviset s tím, že hranice mezi šikanou a jinými násilnými projevy chování se někdy může stírat a děti mohou subjektivně vnímat jako šikanu i chování, které by takto objektivně nebylo označeno. Nicméně jde o skutečnost, které by měla být věnována pozornost, a to především z pohledu komunikace pedagogů a žáků, vytváření pocitu větší bezpečnosti a důvěry.

Většina pedagogů vyjádřila důvěru v programy, které probíhají jako prevence šikany a cítí se kompetentní ke zvládnutí šikany v rámci svých tříd.

Závěr

Práce přinesla zajímavé poznatky k problému šikany na vybraných základních školách. V závěru budou shrnuty nejdůležitější poznatky k tématu.

První výzkumná otázka se týkala výskytu násilí a šikany z pohledu dětí. *„Jaký je výskyt šikany na druhém stupni vybraných základních škol na základě subjektivního hodnocení žáků základních škol?“*

Výskyt šikany ve školách, kde byl proveden výzkum, je na vyšší hladině, než většina uváděných výzkumů v práci, a to na úrovni 44 %. To znamená, že téměř každý druhý žák se domnívá, že byl v minulosti šikanován. Tento vysoký počet může souviset s tím, že odráží subjektivní sebehodnocení žáka a taktéž s faktem, že nebyla použita standardizovaná metodologie. V každém případě je tato skutečnost závažným sdělením pro pedagogy i metodiky. Ve výzkumu se prokázalo, že pedagogové předpokládali nižší výskyt násilí a šikany ve škole, než jaký uvádí děti.

Výskyt násilí z pohledu pozorovatele vykazuje ještě vyšší hodnoty. Dvě ze tří dětí bylo ve škole svědkem násilí, především psychické formy, fyzické je zastoupeno méně, uvádí jí čtyři děti z deseti s osobní zkušeností násilí.

Hodnoty obou typů násilí jsou vysoké v případě, kdy dítě bylo svědkem i obětí. Vzhledem k metodikům prevence a pedagogům konstatování otevírá možnosti, jakým způsobem tuto problematiku otevřít ve školách, zjistit skutečnou míru šikany a reagovat na potřeby.

Druhá otázka řeší násilí a šikanu z pohledu pedagogů. *„Jaký je výskyt šikany a násilí na druhém stupni vybraných základních škol na základě subjektivního hodnocení pedagogů těchto škol?“*

Jak již bylo řečeno, pedagogové z výzkumného šetření odhadovali nižší promořenost šikanou ve srovnání s názory dětí. Pouze každý druhý pedagog označil úroveň šikany odpovídající realitě dětí, větší část předpokládala výskyt nižší. To se týká „klasické šikany“ i kyberšikany. Zejména v případě kyberšikany se názory pedagogů a dětí rozcházejí. Pedagogové uváděli, že kyberprostor je pro ně místo, kterému dosud nevěnují zvýšenou pozornost, a to ve vztahu k dětem ani ke své roli pedagoga. Názory na závažnost tohoto problému ve škole rozdělují pedagogy na dvě přibližně početně stejné skupiny, kde jedna část považuje tento problém za důležitý, a druhá mu nepřikládá význam. Zmiňme, že respondenti považují za problematické

zejména zneužívání mobilních telefonů k formě šikany učitele. Kyberšikana je jedním z problémů, na které by se měli pedagogové v budoucnosti zaměřit.

Pozitivním zjištěním pro práci pedagogů a metodiků je, že větší část dětí je informována o programu prevence šikany, informace o šikaně získávají především ze školy od metodiků a učitelů. Stejně pozitivní je i fakt, že většina dětí důvěřuje pedagogům a svěřila by se jim s problémem šikany, a to v přibližně stejném poměru jako u rodičů.

Ukazuje se, že problém šikany a kyberšikany je aktuálním tématem a výzvou pro pedagogy i metodiky prevence v hledání cest, jak dětem předávat informace v oblastech, které jsou pro ně aktuální vzhledem k jejich potřebám.

Seznam literatury

Seznam použitých českých zdrojů

- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1.vyd. Praha: ISV, 2003. 197 s. Pedagogika. ISBN 80-86642-08-9.
- BOURCET, S. a GRAVILLON, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma: jak bránit své dítě--: praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006. 71 s. Albatros Plus; 83. ISBN 80-00-01552-8.
- ČADILOVÁ, V., JŮN, H. a THOROVÁ, . *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007. 243 s. ISBN 978-80-7367-319-2
- ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi: kázeňské strategie, zásady odměňování a trestání, hodnocení a klasifikace, podpora a motivace žáků*. 2., přeprac. vyd. Praha: Grada, 2014. 186 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4639-5.
- ČAPEK, R. *Třídní klima a školní klima*. 1.vyd. Praha: Grada, 2010. 325 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2742-4.
- ČERNÁ, A. et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. 1.vyd. Praha: Grada, 2013. 150 s. Psyché. ISBN 978-80-210-6374-7.
- ČÍRTKOVÁ, L. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2.
- ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000. 126 s. Alfabet. ISBN 80-86299-22-8.
- FISCHER, S. a ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, [1993]. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
- GILLERNOVÁ, I. a kol. *Sociální dovednosti ve škole*. 1.vyd. Praha: Grada, 2012. 247 s. ISBN 978-80-247-3472-9.
- GILLERNOVÁ, I. ed. a kol. *Vybrané kapitoly z psychologie pro každého*. 1.vyd. Zvolen: Z4U, 2013. 207 s. ISBN 978-80-87893-00-5.

GRECMANOVÁ, H. *Klima školy*. Nakladatelství Hanex Olomouc, 2008, 33 s. ISBN 978-80-7409-010-3

HELUS, Z. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. 1.vyd. Praha: Grada, 2011. 317 s. ISBN 978-80-247-3037-0.

HRONČEKOVÁ, E. et al. *Prevence šikanování na školách: sborník příspěvků*. Dotisk [1. vyd.]. Praha: IPPP - Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1998, dotisk c2006. 46 s. ISBN 80-86856-25-9.

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997. 127 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.

KOLÁŘ, M. ed. *Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004*. 1. vyd. Praha: Společenství proti šikaně, 2004. [74] s. ISBN 80-239-2994-1.

KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1.vyd. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.

KREJČOVÁ, L. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. 1.vyd. Praha: Grada, 2011. 226 s. ISBN 978-80-247-3474-3.

LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii*. 1.vyd. Praha: Grada, 2013. 235 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4454-4.

LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1.vyd. Praha: Grada, 2009. 152 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2310-5.

MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 296 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4580-0.

MŠMT. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č.j. 21291/2010-28

MIOVSKÝ, M. a kol. *Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie o užívání těkavých látek na základních školách praktických: Karlovarský kraj*. Sdružení SCAN Tišnov, březen 2010.

MŠMT. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních*. 2013. (č. j. MŠMT- 22294/2013-1)

MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí pro roky 2013-2018*. Praha, MŠMT. ISBN neuvedeno.

OLWEUS, D. *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell, 1993.

PAVLOVSKÝ, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2012. 232 s. ISBN 978-80-247-4332-5. s.

PROCHÁZKA, R. et al. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. 1.vyd. Praha: Grada, 2014. 249 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4451-3.

ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1.vyd. Praha: Grada, 2010. 155 s. ISBN 978-80-247-2991-6.

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9.

SBORNÍK. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. 270 s. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-857-8.

SBORNÍK. *Výstup z konference pedagogů o problematice školního šikanování*. Chomutov, 2004, nestránkováno.

VÁGNEROVÁ, M. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2005. 430 s. ISBN 80-246-1074-4.

VAŠUTOVÁ, M. PANÁČEK, M. *Srovnání tradiční šikany a kybernšikany u vysokoškolských studentů na Ostravské univerzitě v Ostravě*. Výzkumná studie.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

COWIE H. (1999), 'Peers helping peers: intervention, initiatives and insights', *Journal of Adolescence*, 22, pp 433-489.

SALMIVALLI, C., V., M. *Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations*. *International Journal of Behavioral Development*, 2004, 28, no. 3, s. 246–258.

SALMIVALLI, C., LAGERSPETZ, K., BJORKVIST, K., OSTERMAN, K. & Kaukiainen, A. (1996), 'Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group', *Aggressive Behaviour*, 22, 1, 1-15

SALMIVALLI, Ch. *Bullying and the peer group: A review. Aggression and Violent Behavior.* 15 (2010) 112–120

SMITH, P. K. et all. *Definitions of Bullying: A Comparison of Terms Used, and Age and Gender Differences, In a Fourteen-Country International Comparison. Child Development.* Jul - Aug, 2002, vol. 73, no. 4. s. 1119.

SHARIFF, S., CHURCHILL, A. H. *International perspectives on stakeholder responsibility and childrens safety.* [online]2014 [cit. 2014-09-22]. Dostupné z: http://www.academia.edu/177999/Shariff_S._and_Churchill_A._Eds._2009_.Truths_and_myths_of_cyber-bullying_International_perspectives_on_stakeholder_responsibility_and_childrens_safety._New_York_NY_Peter_Lang.

YONEYAMA, S., NAITO, A. *Problems with the Paradigm: The School as a Factor in Understanding Bullying (With Special Reference to Japan). British Journal of Sociology of Education.* 6/ 2003, vol. 24, no. 3.

Seznam použitých internetových zdrojů

MIKULKOVÁ, M. *Výskyt šikanování ve školách z pohledu sociálního pedagoga.* [online] 2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: http://www.socioklima.eu/program/files/vyskyt_sikany.pdf

KOLÁŘ, M. *Geniální omyly profesora Olweuse.* Učitelské listy č.4/2003. [online]2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/konference2.html>

POSPÍŠIL, R. *Šikana a školní klima – dílčí výsledky výzkumu.* [online]2014 [cit. 2014-11-22]. Dostupné z: <http://www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/61/61.pdf> >

Seznam grafů, tabulek

Tabulky

Tabulka 1: Příznaky šikany	30
Tabulka 2: Řešení šikany dle Koláře	45
Tabulka 3: Srovnání kvalitativně a kvantitativně orientovaného výzkumu.....	51
Tabulka 4: Hypotéza 1	111
Tabulka 5: Hypotéza 2	111
Tabulka 6: Hypotéza 3	112
Tabulka 7: Hypotéza 4	112
Tabulka 8: Hypotéza 5	113
Tabulka 9: Hypotéza 6	113
Tabulka 10: Hypotéza 7	114
Tabulka 11: Hypotéza 8	114
Tabulka 12: Hypotéza 9	115
Tabulka 13: Hypotéza 10	115

Grafy

Graf 1: Výskyt rizikového chování na základních školách	28
Graf 2: Sociogram (výstup)	31
Graf 3: Výzkum č. 1. Respondenti dle pohlaví	58
Graf 4: Výzkum 1. Respondenti dle tříd.....	58
Graf 5: Výzkum 2. Respondenti dle pohlaví	59
Graf 6: Výzkum č 2. Respondenti dle délky pedagogické praxe.....	59
Graf 7: Odpověď na otázku č.1a.....	60
Graf 8: Odpověď na otázku 2a.....	61
Graf 9: Odpověď na otázku č. 3a.....	61
Graf 10: Odpověď na otázku č. 4a.....	62
Graf 11: Odpověď na otázku č. 5a.....	62

Graf 12: Odpověď na otázku 6a	63
Graf 13: Odpověď na otázku 7a	64
Graf 14: Odpověď na otázku 8a	65
Graf 15: Odpověď na otázku 9a	66
Graf 16: Odpověď na otázku 10a	66
Graf 17: Odpověď na otázku 11a	67
Graf 18: Odpověď na otázku 12a	68
Graf 19: Odpověď na otázku 13a	68
Graf 20: Odpověď na otázku 14a	69
Graf 21: Odpověď na otázku 15a	70
Graf 22: Odpověď na otázku 16a	70
Graf 23: Odpověď na otázku 17a	71
Graf 24: Odpověď na otázku 18a	72
Graf 25: Odpověď na otázku 19a	73
Graf 26: Odpověď na otázku 20a	74
Graf 27: Odpověď na otázku 20a dle pohlaví.....	74
Graf 28: Odpověď na otázku 21a	75
Graf 29: Odpověď na otázku 21a (kategorizace dle formy)	75
Graf 30: Odpověď na otázku 22a	77
Graf 31: Odpověď na otázku 23a	78
Graf 32: Odpověď na otázku 24a	79
Graf 33: Odpověď na otázku 25a	80
Graf 34: Odpověď na otázku 26a	80
Graf 35: Odpověď na otázku 27a	81
Graf 36: Odpověď na otázku 28a	82
Graf 37: Odpověď na otázku 29a	82
Graf 38: Odpověď na otázku 31a	83

Graf 39: Odpověď na otázku 32a	84
Graf 40: Odpověď na otázku 34a	85
Graf 41: Odpověď na otázku 35a	85
Graf 42: Odpověď na otázku 36a	86
Graf 43: Odpověď na otázku 1b	92
Graf 44: Odpověď na otázku 3b	93
Graf 45: Odpověď na otázku 4b	93
Graf 46: Odpověď na otázku 5b	94
Graf 47: Odpověď na otázku 6b	95
Graf 48: Odpověď na otázku 7b	95
Graf 49: Odpověď na otázku 8b	96
Graf 50: Odpověď na otázku 9b	97
Graf 51: Odpověď na otázku 10b	97
Graf 52: Odpověď na otázku 11b	98
Graf 53: Odpověď na otázku 12b	99
Graf 54: Odpověď na otázku 14b	100
Graf 55: Odpověď na otázku 15b	101
Graf 56: Odpověď na otázku 16b	101
Graf 57: Odpověď na otázku 18b	102
Graf 58: Odpověď na otázku 19b	103
Graf 59: Odpověď na otázku 20b	103
Graf 60: Odpověď na otázku 21b	104
Graf 61: Odpověď na otázku 21b (kategorizace)	104
Graf 62: Odpověď na otázku 23b	105
Graf 63: Odpověď na otázku 24b	106
Graf 64: Odpověď na otázku 26b	106

Seznam příloh

Příloha 1: Přímé a nepřímé varovné signály šikanování	I
Příloha 2: Dotazník pro děti	III
Příloha 3: Dotazník pro učitele.....	XII

Příloha 1: Přímé a nepřímé varovné signály šikanování

Přímé varovné signály šikanování mohou být např.:

- posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet;
- kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávisným, nebo pohrdavým tónem;
- nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil;
- příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem;
- skutečnost, že se žák podřizuje ponižujícím a panovačným příkazům spolužáků;
- nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k nucení spoluúčasti na nich;
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí;
- rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout;
- žák se snaží bránit cestou zvýšené agrese, podrážděnosti, odmítání učitelům apod.

Nepřímé varovné signály šikanování mohou být např.:

- žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády;
- při týmových sportech bývá jedinec volen do družstva mezi posledními;
- při přestávkách vyhledává blízkost učitelů;
- má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený;
- působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči;
- stává se uzavřeným;
- jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje;
- jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené;
- zašpiněný nebo poškozený oděv;
- stále postrádá nějaké své věci;
- odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy;
- mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy;

- začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole;
- odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Příloha 2: Dotazník pro děti

Milí žáci,

Před sebou máte dotazník, kterým zjišťuji, jaký máte názor na šikanování ve škole, jestli víte, co to znamená. Dotazník je anonymní. Podklady budou použity pro zpracování diplomové práce a jako zpětná vazba pro vedení školy.

Děkuji vám za vyplnění dotazníku.

1 Chodíš rád do školy?

- a) ano
- b) ne

2 Máš ve třídě dobrého kamaráda?

- a) ano
- b) ne

3 Byl jsi někdy svědkem agresivního chování ve třídě nebo ve škole, když někdo ubližoval spolužákovi? (Jeden spolužák je násilný vůči jinému, nejde o „rvačku“, kdy se bijí oba.)

- a) ano
- b) ne

Pokud jsi odpověděl, že jsi byl svědkem špatného chování vůči spolužákovi, odpověz na následující otázky.

Pokud ne, přejdi k otázce č. 9

4 Byl jsi svědkem situace, kdy by někdo fyzicky ubližoval spolužákovi?

- a) ano
- b) ne

5 Jak často jsi svědkem situace, kdy ve třídě někomu fyzicky ubližují?

- a) každý den
- b) každý týden
- c) každý měsíc
- d) výjimečně
- e) nepamatuji si

6 Byl jsi svědkem situace, kdy někomu ubližují psychicky?

- a) ano
- b) ne

7 Pokud jsi byl svědkem psychického ubližování, jak se odehrávalo? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) nadávky
- b) ponižování
- c) smáli se rodině, původu
- d) smáli se fyzickému handicapu
- e) jiné. Jaké?

8 Jak často jsi svědkem situace, když spolužákovi/spolužákům psychicky ubližují?

- a) každý den
- b) každý týden
- c) každý měsíc
- d) výjimečně
- e) nepamatuji si

9 Kde se nejčastěji odehrává ubližování? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) ve třídě
- b) na chodbě
- c) v šatně
- d) na WC

- e) v jídelně
- f) cestou do školy a ze školy,
- g) v tělocvičně
- h) pokud jinde uved' kde.....

10 Co si představuješ pod pojmem šikanování? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) když někdo fyzicky ubližuje jinému
- b) když někdo někomu nadává, ponižuje ho
- c) když mu znemožňuje dělat některé věci
- d) útočí proti věcem spolužáka
- e) něco jiného

11 Myslíš, že takové chování je ve tvé škole problémem?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

12 Myslíš, že takové chování je v jiných školách problémem?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

13 Slyšel jsi někdy o tom, že se šikana ve tvé škole vyskytla?

- a) ano
- b) ne

14 Jaké jsou podle tebe konkrétní důvody šikanování? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) děti se vytahují
- b) baví je to
- c) děti jsou zlé a agresivní

- d) pro zviditelnění
- e) chtějí získat obdiv
- f) chtějí získat věc, kterou jiným způsobem nezískají
- g) pokud něco jiného, uveď co

15 Jak se podle tebe cítí oběť šikany? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) špatně
- b) bojí se
- c) ponížene
- d) bezmocně
- e) jemu to líto
- f) jinak-uveď jak

16 Jak se podle tebe cítí ten, kdo šikanuje? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) cítí, že má „navrch“, že je nadřazen jiným
- b) dělá mu radost, když vidí bolest jiných
- c) nic necítí, je mu jedno co prožívá oběť
- d) strach (bojí se odhalení a reakcí okolí)
- e) osamocenost (nemá kamaráda)
- f) není mu dobře
- g) jiná varianta. Jaká?

17 Představ si situaci ve třídě. O přestávce tvému kamarádovi ze třídy vezmou brýle, házejí si s nimi a posmívají se mu. Co uděláš?

- a) vůbec nic
- b) budu dělat, že nic nevidím
- c) zastaneš se ho
- d) zavoláš pomoc
- e) půjdeš se přidat
- f) tohle by se u nás ve třídě nemohlo stát
- g) jiná odpověď.....

18 Představ si, že by se stejná situace stala ve škole, například v jídelně u žáků jiných tříd. Co bys dělal?

- a) vůbec nic
- b) budu dělat, že nic nevidím
- c) zastaneš se ho
- d) zavoláš pomoc
- e) půjdeš se přidat
- f) tohle by se u nás ve třídě nemohlo stát,
- g) jiná odpověď.....

19 Jak bys potrestal žáka, který ostatním ubližuje? Můžeš zvolit dvě varianty

- a) vyslovit důtku
- b) snížený stupeň chování
- c) záležitost řešit s rodiči žáka
- d) vyloučit ze školy
- e) nahlásit policii
- f) umístit do nápravného ústavu
- g) jiným způsobem. Jak?.....

20 Byl jsi někdy v situaci, kdy ses cítil šikanovaný?

- a) ano
- b) ne

Pokud jsi napsal ano, doplň následující otázku.

Pokud ne, přejdi k otázce č. 22

21 Pokud ano:

- a) bylo ti ubližováno fyzicky. Jak?.....
- b) bylo ti ubližováno psychicky. Jak?.....
- c) byly ničeny tvé věci

22 Setkal ses někdy se situací, kdy:

- g) někdo umístil na tvůj profil (internet) hanlivé nebo urážející informace
- h) někdo zveřejnil tvoji fotografii na internetu proti tvé vůli
- i) někdo nevkusně upravil tvou fotografii a zveřejnil na internetu
- j) někdo zveřejnil video s tebou na internetu
- k) někdo dal na internet tvé osobní údaje
- l) nebo s jinou formou šikanování prostřednictvím internetu (jiných moderních technologií-mobil)

Odpověz jen, pokud jsi uvedl, že jsi byl šikanovaný.

23 Co jsi dělal/a v situaci, kdy jsi byl šikanovaný?

- a) nic (nereagoval jsem)
- b) požádal jsem někoho o pomoc
- c) snažil jsem se zastavit útočníka, bránil jsem se
- d) útočil jsem na něho
- e) utekl jsem

24 Co bys dělal/a, kdyby se tě někdo opět snažil šikanovat?

- a) nic (nereagoval bych)
- b) požádal bych někoho o pomoc
- c) snažil bych se zastavit útočníka, bránil bych se
- d) útočil bych na něho
- e) utekl bych

25 Svěřil/a/ by ses někomu (s tím, že jsi šikanován/a)?

- a) ano
- b) ne

26 Pokud ano, komu? Můžeš uvést až jednu až dvě varianty.

- a) matka
- b) otec
- c) učitel

- d) sourozenec
- e) kamarád
- f) linka důvěry
- g) někomu jinému ze školy (metodik prevence, psycholog, poradce)
- h) někomu jinému, komu?

27 U koho předpokládáš, že by ti v případě šikany mohl nejvíce pomoci? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) rodiče
- b) třídní učitel
- c) jiný učitel
- d) psycholog, metodik prevence
- e) kamarád
- f) někdo jiný

28 Zajímáš se o nějaké informace o šikaně?

- a) ano
- b) ne

29 Znáš slovo kyberšikana?

- a) ano
- b) ne

30 Pokud ano, co jak se podle tebe projevuje kyberšikana?

.....

31 Z jakých zdrojů máš informace o šikaně? Můžeš odpovědět více variantami.

- a) ze školy od učitele
- b) ze školy od metodika prevence
- c) od kamarádů

- d) z internetu
- e) vyhledáním literatury
- f) z jiných zdrojů-uveď odkud.....

32 Myslíš, že učitel/ka má možnost ovlivnit vznik šikany ve třídě?

- a) ano
- b) ne

33 Pokud může učitel/lka ovlivnit výskyt šikany ve třídě, jakým způsobem je to možné?

.....

34 Jsi seznámen/a/ s preventivním programem školy proti šikaně?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím, co to je

35 Více šikanují:

- a) dívky
- b) chlapci
- c) je to stejné
- d) nevím

36 Jakou barvu bys přiřadil šikaně?

- a) červená
- b) modrá
- c) šedá
- d) černá

37 Jsem:

- a) dívka
- b) chlapec

38 Chodím:

- a) do 1-4 třídy,
- b) do 5-6 třídy
- c) do 7-8 třídy
- d) do 9 třídy

Příloha 3: Dotazník pro učitele

Milí učitelé,

Před sebou máte dotazník, kterým zjišťuji, jaký máte názor na šikanování ve škole, jestli víte, co to znamená. Dotazník je anonymní. Podklady budou použity pro zpracování diplomové práce a jako zpětná vazba pro vedení školy.

Děkuji vám za vyplnění dotazníku.

1. Byl/a jste někdy svědkem přímé šikany ve třídě nebo ve škole?

- c) ano
- d) ne

2. O jakou situaci se jednalo?

.....

3. Řešil/a jste ve své učitelské praxi případ šikany osobně (byl jste za řešení odpovědný)?

- a) ano
- b) ne

Pokud jste odpověděl/a ano, prosím odpovězte na následující otázky.

Pokud ne, pokračujte vyplňováním otázky 9

4. Kolikrát jste v praxi řešil případ šikany?

- a) jeden až dva případy
- b) dva až deset případů
- c) více než jedenáct případů

5. Jaký charakter měla šikana, kterou jste řešil/a? *Můžete odpovědět více variantami*

- a) fyzického útoku
- b) psychického násilí
- c) útoku vůči věcem oběti
- d) jiná situace.....

6. Informoval/a jste (ve většině řešených případů) rodiče o šikaně u agresora i oběti?

- a) ano
- b) ne

7. Pokud komunikujete o šikaně s rodiči agresorů, s jakými reakcemi se ve většině setkáváte? *Můžete odpovědět více variantami*

- a) chtějí problém řešit, spolupracují
- b) nechtějí problém řešit, nespolupracují
- c) v přibližně stejném poměru spolupracují a nespolupracují

8. Jaké jsou nejčastější reakce rodičů, kteří si nechtějí řešit problém nebo ho přiznat? *Odpovězte všemi variantami, se kterými se setkáváte*

- g) popírají problém, nepřiznávají tuto možnost u dítěte
- h) bagatelizují („klukovská rvačka“)
- i) racionalizují (spolužák si „řekl o výprask“)
- j) jiná varianta
- k) poukazují na to, že na vině je škola
- l) poukazují na to, že na vině je pedagog, který dítě nezvládá

9. Uvědomují si podle Vás děti, které páchají šikanu, jaké dopady to může mít na oběť?

- a) ano
- b) ne

10. Řešil/a jste v praxi kyberšikanu?

- a) ano
- b) ne

11. Pokud ano, jakou podobu měla kyberšikanu? (ve vztahu k žákovi). *Můžete odpovědět více variantami*

- m) někdo umístil na profil (internet) hanlivé nebo urážející informace žáka
- n) někdo zveřejnil fotografii na internetu žáka
- o) někdo nevkusně upravil fotografii a zveřejnil na internetu žáka
- p) někdo zveřejnil na internetu video se žákem
- q) někdo dal na internet osobní údaje žáka
- r) jiná forma šikanování prostřednictvím internetu (jiných moderních technologií-mobil) žáka

12. Ocitl/a jste se v situaci, kdy jste se jako pedagog cítil/a šikanovaný?

- a) ano
- b) ne

13. Pokud jste se s touto situací setkal, jakou podobu měla šikana?

.....

14. Setkal/a jste se ze situací kyberšikany ve vztahu k Vám? *Můžete odpovědět více variantami*

- a) žák/žáci umístil/i na Váš profil (internet) hanlivé nebo urážející informace o Vás
- b) žák/žáci zveřejnil/i Vaši fotografii na internetu
- c) žák/žáci nevkusně upravil/i Vaší fotografii a zveřejnil na internetu
- d) žák/žáci zveřejnil/i Vaše video (např. z výuky)
- e) žák/žáci dal/i na internet Vaše osobní údaje
- f) jiná forma šikanování prostřednictvím internetu (jiných moderních technologií-mobil)

Jaká?.....

15. Je podle Vás kyberšikana učitelů problémem současných základních škol?

- a) ano
- b) ne

16. Podle Vašeho názoru, je příprava pedagogů ze strany školy dostatečná k tomu, abyste se cítili kompetentní pro řešení problému šikany ve třídách?

- a) ano
- b) ne

17. Pokud ne, co by Vám pomohlo k tomu, abyste se cítili lépe vybaveni pro řešení takovýchto situací?

.....

18. Jaké množství dětí se podle Vás setká v průběhu základní školy se šikanou jako oběť (podle vyjádření dotazníkového šetření u 94 žáků frýdlantských základních škol)?

- do 10 %
- 11-25 %
- 26-50 %
- 51-75 %
- 76-99 %
- všichni

19. Ke kterým osobám ve svém okolí mají podle Vás děti takovou důvěru, že jim řeknou o šikaně, kterou zažily? *Označte maximálně 3 varianty*

- matce
- otci
- učitelé
- sourozenci
- kamarádovi
- lince důvěry

- někomu ze školy - učiteli, metodikovi prevence, psychologovi
- někomu jinému

20. Kde se podle zkušeností žáků nejčastěji odehrává šikana? *Odpovězte maximálně 3 variantami*

- ve třídě
- na chodbě
- v šatně
- na WC
- v jídelně
- cestou do školy a ze školy,
- v tělocvičně
- jinde. Kde?.....

21. O šikaně s dětmi:

- a) nehovořím
- b) hovořím. Při jakých příležitostech?
 - ve výuce
 - na třídnických hodinách
 - při programech zaměřených na rizikové chování

22. Jaké preventivní programy šikany ve škole jste realizoval/a?

.....

23. Podle Vašich zkušeností, které faktory jsou pro vznik šikany ve škole nejvíce rizikové? *Označte maximálně 3 varianty*

- a) agresivní žák/žáci ve třídě
- b) antisociální rysy žáků,
- c) nepřátelské vztahy ve třídě
- d) nová třída, nové složení třídy
- e) příliš „měkký“ (demokratický) pedagog
- f) příliš „tvrdý“ (direktivní pedagog)
- g) málo dozoru ve třídách

- h) submisivní žák/žáci ve třídě
- i) děti, které se nezapojují do kolektivu
- j) jiné. Jaké?

24. Jsou realizované programy prevence šikany ve škole účinné?

- a) ano
- b) ne

25. Co by zvýšilo jejich účinnost?

.....

26. Máte jako pedagog možnost aktivně ovlivňovat výskyt šikany ve třídách?

- a) ano
- b) ne

27. Pokud ano, jakým způsobem?

.....

28. Jsem:

- c) žena
- d) muž

29. Mám pedagogickou praxi ve škole:

- a) do 5 let
- b) 6-10 let
- c) 11-20 let
- d) 21 a déle

BIBLIOGRAFICKÉ UDAJE

Jméno autora: Pavla Lišková

Obor: Speciální pedagogika - učitelství

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Šikana z pohledu učitele ZŠ, násilí a agresivita žáků

Rok: 2015

Počet stran textu: 113

Celkový počet stran příloh: 17

Počet titulů českých použitých zdrojů: 38

Počet titulů zahraničních zdrojů: 7

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: PaedDr. Václav Průcha